

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 11 (81) / 2024

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Ідентифікатор медіа R30-03664

№ 11 (81)

Київ 2024

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2024

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії:

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, професор, військовослужбовець ЗС України, полковник юстиції (Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор Департаменту Бюро економічної безпеки (Київ, Україна)

Дуліба Євгенія Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права і галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Корсун Сергій Іванович — кандидат психологічних наук, доцент, керівник секції юридичної психології Європейського інституту безперервної освіти (Подгайська, Словачька Республіка)

Кравчук Мар'яна Юріївна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету (Тернопіль, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

Лоренцмайер Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Сумського державного університету, секретар Сумської міської ради (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, радник голови Наглядової ради Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковичово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial board:

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative Law and Process of the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Tetyana Byrkovych — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Information Technologies of the Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Professor, Military of Armed Forces of Ukraine, Colonel of Justice (Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuriy Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Oleksii Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Science and Technology Figure of Ukraine, Director of the Economic Security Bureau Department (Kyiv, Ukraine)

Yevheniia Duliba — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Field-Related Disciplines of the Institute of Law of National University of Water and Environmental Engineering (Rivne, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

Sergii Koroed — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure of the Higher Education of King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Sergii Korsun — Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Section of Legal Psychology of the European Institute of Further Education (Podgajská, Slovak Republic)

Mariana Kravchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative Law and Judiciary of the West Ukrainian National University (Ternopil, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Chief Scientific Officer of the Department of Problems of Public Law of the Scientific Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnychuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasyl Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law of the Kyiv Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the Sumy State University, Secretary of Sumy City Council (Sumy, Ukraine)

Anatoliy Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Advisor to the Chairman of the Supervisory Board of the Scientific Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

Olexandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuliya Yurynets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Коропатнік Ігор Михайлович, Бериславська Оксана Михайлівна,
Чепурний Руслан Вікторович**
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ КОМПЕНСАЦІЙНИХ ДОГОВОРІВ ПІД ЧАС
РЕАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРІВІТНИЦТВА..... 11
- Мушенко Віктор Васильович, Гуржій Тарас Олександрович, Гуржій Анна Валеріївна**
АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ
ІНТЕРЕСІВ ОСІБ В УКРАЇНІ 17
- Омельчук Василь Андрійович, Лісова Наталя Вікторівна**
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНИ 24
- Скриньковський Руслан Миколайович**
ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ
УКРАЇНИ..... 30

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Андрухів Євгенія Михайлівна**
ДОГОВІР ПОСТАВКИ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ 36
- Турченко Ігор Вікторович**
КОНТРАКТИ «ПІД КЛЮЧ» У СФЕРІ РОЗБУДОВИ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
УКРАЇНИ..... 42

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Марочкін Олексій Іванович**
ВЛАСТИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 51
- Повзик Євген Вікторович**
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЗАТРИМАНОВОГО..... 67

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Поперечна Ганна Михайлівна, Саванець Людмила Михайлівна**
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПОСТАЧАННЯ
ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ В АКТАХ ЄС 72

Колісник Олена Вікторівна ПРОГАЛИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЗАСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ	78
---	----

ІНШЕ

Артюшенко Олександр Вікторович, Мороховський Микола Леонідович, Боровик Богдан Андрійович, Білик Георгій Володимирович ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	86
Потапенко Сергій Анатолійович ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТЕРИТОРІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	91

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Koropatnik Ihor, Beryslavska Oksana, Chepurnyi Ruslan**
SOME PECULIARITIES OF CONCLUDING COMPENSATION AGREEMENTS DURING
THE IMPLEMENTATION OF MILITARY-TECHNICAL COOPERATION 11
- Mushenok Viktor, Gurzhii Taras, Gurzhii Anna**
ADMINISTRATIVE PROCEDURE IN THE SYSTEM OF PROTECTING THE RIGHTS AND
LEGAL INTERESTS OF INDIVIDUALS IN UKRAINE 17
- Omeljchuk Vasyl, Lisova Natalia**
NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF MILITARY
SERVANTS: PROBLEMS AND PROSPECTS 24
- Skrynkovskyy Ruslan**
STATE PROTECTION OF SERVICEMEN OF THE DEPARTMENT OF THE STATE
PROTECTION OF UKRAINE 30

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Andrukhiv Yevheniia**
SUPPLY CONTRACT IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING ECONOMIC LEGAL RELATIONS
UNDER MODERN CONDITIONS 36
- Turchenko Ihor**
TURNKEY CONTRACTS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S TRANSPORT
INFRASTRUCTURE 42

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

- Marochkin Oleksii**
PROPERTIES OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS 51
- Povzyk Yevhen**
TOPICAL ISSUES OF PROTECTING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF DETAINEES 67

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- Poperechna Hanna, Savanets Liudmyla**
LIABILITY FOR FAILURE TO FULFIL CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN THE FIELD
OF SUPPLY DIGITAL CONTENT IN EU LAW 72
- Kolisnyk Olena**
THE GAPS IN CIVIL PROCEDURE LAW AND THE MEANS OF THEIR ELIMINATION 78

OTHER

Artiushenko Oleksandr, Morokhovskiy Mykola, Borovyk Bogdan, Bilyk Heorhiy FORMATION OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT QUALITIES IN MILITARY OFFICERS OF LAW ENFORCEMENT BODIES THROUGH PHYSICAL TRAINING	86
Potapenko Sergii WAYS OF IMPROVING THE MECHANISM OF RESTORATION OF TERRITORIES OF TERRITORIAL COMMUNITIES DAMAGED DURING THE WAR	91

УДК 342.951:341.232.1

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Коропатнік Ігор Михайлович

*доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри військового права*

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Koropatnik Ihor

Doctor of Juridical Sciences, Full Professor,

Head of the Department of Military Law

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0002-0493-0710

Бериславська Оксана Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри військового права

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Beryslavska Oksana

Candidate of Juridical Sciences, Docent,

Associate Professor at the Department of Military Law

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0002-8785-6623

Чепурний Руслан Вікторович

викладач кафедри військового права

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Chepurnyi Ruslan

Lecturer at the Department of Military Law

Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0009-0005-5974-5941

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10447

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ КОМПЕНСАЦІЙНИХ ДОГОВОРІВ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

SOME PECULIARITIES OF CONCLUDING COMPENSATION AGREEMENTS DURING THE IMPLEMENTATION OF MILITARY-TECHNICAL COOPERATION

Анотація. Вступ. Світові практики у сфері торгівлі озброєнням перебувають у постійному розвитку. Не виключенням є і практика застосування компенсаційних (офсетних) договорів, укладення яких зазвичай супроводжує основний контракт на закупівлю товарів військового призначення. У зв'язку з означеним існує постійна потреба у дослідженні аспектів національного правового регулювання цієї сфери, а також виявлення їх деяких особливостей. Таке дослідження може стати основою для подальшого аналізу окремих елементів механізму укладення та реалізації компенсаційних угод, а також для актуалізації відповідних актів національного законодавства.

Мета. Метою статті є дослідження основних положень актів національного законодавства, що врегульовують порядок укладення та реалізації компенсаційних (офсетних) договорів.

Матеріали і методи. Основою для дослідження стали такі матеріали: а) праці українських вчених присвячені дослідженню питань пов'язаних із реалізацією військово-технічного співробітництва України з іноземними державами; б) праці українських вчених, до досліджували сутність офсетних угод; в) положення національних нормативно-правових актів; б) заяви офіційних осіб. Науковими інструментами, використання яких уможливило досягнення нами мети наукового дослідження, постали метод аналізу та формально-догматичний метод. Застосування вказаних наукових методів надало нам можливість, по-перше, виокремити положення актів національного законодавства, що врегульовують порядок укладення та реалізації компенсаційних (офсетних) угод. По-друге, з'ясувати їх зміст та мету, якою керувався законодавець.

Результати. У статті проведено аналіз їх загальних положень, наведено приклади практичного їх застосування, а також наголошено на тому, що на період дії правового режиму воєнного стану законодавець призупинив можливість застосовувати такий механізм. Однак, таке рішення не виключає необхідності здійснювати дослідження цієї усталеної світової практики, що постійно змінюється. Саме тому слід відслідковувати світові тенденції у цій сфері та вчасно наголювати на необхідності актуалізації відповідних приписів національного законодавства.

Перспективи. Означене спонукає нас поглиблювати досліджувати у подальшому окремі аспекти правового регулювання реалізації офсетних угод: врегулювання такої практики у разі експорту озброєнь з України за кордон, дослідження положень правових актів, що врегульовують порядок отримання/надання компенсацій, у державах з якими Україна активно співпрацює у військово-технічній сфері тощо.

Ключові слова: військово-технічне співробітництво, правове регулювання військово-технічного співробітництва, офсетний договір, міжнародні передачі товарів військового призначення та товарів подвійного використання.

Summary. Introduction. Global arms trade practices are constantly evolving. The practice of using offset (offset) contracts, which usually accompany the main contract for the purchase of military goods, is no exception. In this regard, there is a constant need to study the aspects of national legal regulation of this area, as well as to identify their specific features. Such a study may serve as a basis for further analysis of certain elements of the mechanism for concluding and implementing offset agreements, as well as for updating the relevant acts of national legislation.

Purpose. The purpose of the article is to study the main provisions of national legislation regulating the procedure for entering into and implementing offset (offset) contracts.

Materials and methods. The research was based on the following materials: a) works by Ukrainian scholars on issues related to the implementation of military-technical cooperation between Ukraine and foreign countries; b) works by Ukrainian scholars who have studied the essence of offset agreements; c) provisions of national regulations; and b) statements by officials. The scientific tools used to achieve our research goal were the method of analysis and the formal dogmatic method. The application of these scientific methods allowed us, firstly, to identify the provisions of national legislation regulating the procedure for concluding and implementing offset agreements. Secondly, to find out their content and the purpose pursued by the legislator.

Results. The article analyses their general provisions, provides examples of their practical application, and emphasises that the legislator has suspended the possibility of applying such a mechanism for the period of martial law. However, such a decision does not preclude the need to study this well-established and constantly changing international practice. That is why it is necessary to monitor global trends in this area and to emphasise the need to update the relevant provisions of national legislation in a timely manner.

Discussion. This prompts us to further study in depth certain aspects of the legal regulation of the implementation of offset agreements: regulation of this practice in the case of arms exports from Ukraine abroad, study of the provisions of legal acts regulating the procedure for obtaining/providing compensation in the states with which Ukraine actively cooperates in the military-technical sphere, etc.

Key words: military-technical cooperation, legal regulation of military-technical cooperation, offset agreement, international transfers of military and dual-use goods.

Постановка проблеми. Світові практики у сфері торгівлі озброєнням перебувають у постійному розвитку. Не виключенням є і практика застосування компенсаційних (офсетних) договорів, укладення яких зазвичай супроводжує основний контракт на закупівлю товарів військового призначення. У зв'язку з означеним існує постійна потреба у дослідженні аспектів національного правового регулювання цієї сфери, а також виявлення їх деяких особливостей. Таке дослідження може стати основою для подальшого аналізу окремих елементів механізму укладення та реалізації компенсаційних угод, а також для актуалізації відповідних актів національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових праць таких українських вчених, як Бегма В., Софронов О., Радов Д., Шемаєв В., Попко С., Чепков І. дозволив нам удосконалити своє розуміння сутності військово-технічного співробітництва, а також вкотре переконатися, що обов'язковим елементом такої співпраці є механізм отримання компенсації, який супроводжує міжнародну торгівлю озброєнням та військовою технікою [1; 2; 3; 4]. Водночас особливу увагу ми зосередили на дослідженнях Чепкової К., Мокляка С., Свергунова О., Толочного Ю., які зосередили свій аналіз саме на явищі офсетного договору [5; 6]. Також науковий

доробок у сфері адміністративного права вчених Галунька В., Шопіної І. та Петкова С. надав можливість осмислити адміністративно-правову природу тих приписів, що врегульовують порядок укладення та реалізації офсетних договорів [7].

Метою статті є дослідження основних положень актів національного законодавства, що врегульовують порядок укладення та реалізації компенсаційних (офсетних) договорів.

Матеріали і методи. Основою для дослідження стали такі матеріали: а) праці українських вчених присвячені дослідженню питань пов'язаних із реалізацією військово-технічного співробітництва України з іноземними державами; б) праці українських вчених, до досліджували сутність офсетних угод; в) положення національних нормативно-правових актів; г) заяви офіційних осіб.

Науковими інструментами, використання яких уможливило досягнення нами мети наукового дослідження, постали метод аналізу та формально-догматичний метод. Застосування вказаних наукових методів надало нам можливість, по-перше, виокремити положення актів національного законодавства, що врегульовують порядок укладення та реалізації компенсаційних (офсетних) угод. По-друге, з'ясувати їх зміст та мету, якою керувався законодавець.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом військово-технічного співробітництва є міжнародна торгівля озброєнням, військовою технікою, боєприпасами та іншими оборонними матеріалами. Цей факт відмічається багатьма науковцями, що досліджували вказане явище, а також фахівцями, які залучені до реалізації таких процедур. Саме цьому елементу військово-технічного співробітництва притаманна поширена у світі практика укладання додаткових компенсаційних угод між контрагентами. Суть таких угод полягає у наданні експортером оборонної продукції певних пілг або ж вигід імпортеру зазначених товарів. Такі вигоди можуть надаватися у різний спосіб: дозвіл на ліцензійне виробництво експортованої продукції, надання послуг із її обслуговування, зобов'язання укласти контракт на закупівлю продукції, що виготовляється імпортером тощо. Зазвичай перелік видів компенсацій затверджується урядовими актами держави, що здійснює або планує здійснювати міжнародні операції, предметом яких є торгівля озброєнням.

Важливою деталлю є те, що такі види компенсаційних договорів йменуються також як «офсетні угоди». Як зазначено у колективній монографії «Теорія озброєння. Науково-технічні проблеми та завдання: монографія: Т. 2. Військово-технічне співробітництво в системі забезпечення воєнної безпеки держави»: «Поняття офсет, офсетна угода та офсетна операція виникли при здійсненні зовнішньої торгівлі. Під офсетами, в широкому значенні цього слова, розуміють взаємні економічні вигоди отримані в результаті

торгових угод. Економічне значення поняття офсет пов'язане з такими категоріями, як компенсація, залік, відшкодування, винагорода, отримання вигод. Тому, виходячи з такого широкого тлумачення цього терміна, на сьогодні поняття «офсет» та офсетна угода визначаються в науковій та нормативно-правовій базі неоднозначно» [4, с. 171–172].

Втім, ми хочемо відмітити, що останнім часом все більше науковців зосереджують свої дослідження на питаннях пов'язаних із розкриттям сутності офсетних угод, а отже і визначення такого поняття набуває більш чітких та зрозумілих рис. Доволі вдалим нам здається твердження вчених, що у статті «Компенсаційний (офсетний) договір як інструмент відновлення оборонно-промислового комплексу України» надали власне тлумачення сутності досліджуваного явища: «Офсет — це сучасна практика в міжнародній торгівлі озброєнням і військовою технікою, яка надає можливість імпортерам частково компенсувати (у тій чи іншій формі) свої витрати на такі закупки. Інакше кажучи, під офсетом розуміють спеціальну угоду, у рамках якої експортер бере на себе зобов'язання компенсувати імпортеру узгодженим із ним способом частину витрат, що пов'язані із закупівлею продукції військового призначення, тому такі угоди називають також компенсаційними» [6].

Наведена теза вчених цілком узгоджується із встановленими законодавцем правовими засадами реалізації діяльності, пов'язаної з отриманням певних вигід імпортером товарів військового призначення. Так, головним правовим актом, що врегульовує суспільні відносини у цій сфері є Закон України «Про оборонні закупівлі», яким встановлено легальне визначення таких понять, як «компенсація», «компенсаційний (офсетний) договір», «офсетний бенефіціар» тощо [8].

Також у статті 12 аналізованого Закону містяться загальні правові приписи, дія яких спрямована на врегулювання основних питань щодо одержання Україною компенсацій. Наприклад, зміст частини першої згаданої статті дає нам підстави стверджувати, що умови укладення державного контракту можуть передбачати одержання компенсацій у разі закупівлі товарів не тільки у іноземного суб'єкта господарювання, а і у випадку закупівлі відповідних товарів у іншої іноземної юридичної особи [8]. Як приклад можемо навести закупівлю Міністерством оборони України у 2019 році протитанкових ракетних комплексів «Джавелін» за програмою Foreign Military Sales. Така програма передбачає проведення закупівель озброєння або ж іншої оборонної продукції Урядом США на користь іноземного партнера. Тобто стороною державного контракту на імпорт Україною озброєнь за такою програмою був саме орган державної влади США.

У цьому зв'язку варто відмітити і той факт, що наведена попередньо у якості прикладу закупівля була реалізовано протягом 2019–2020 років. На той

час питання отримання Україною компенсацій врегульовувались положеннями Закону України «Про державне оборонне замовлення», що втратив чинність 01 січня 2021 року на підставі абзацу другої частини другої Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про оборонні закупівлі» [8; 9]. Однак, вже чинний правовий акт, що зараз врегульовує питання, які нами досліджуються, містить положення про нерозповсюдження його дії на деякі види закупівель за імпортом через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва, спеціалізовані фонди, підприємства, установи, організації та через програми міжнародних військових продажів, перелік яких визначений Урядом та затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 року № 527. Вказаний перелік містить вже згадану нами програму Уряду США «Міжнародні військові продажі», що свідчить про відсутність встановленої законодавцем можливості отримати компенсацію за закупівлю реалізовану у межах такої програми [8; 10].

Повертаючись до попередньо згаданої аналізованої норми — частини першої статті 12 Закону України «Про оборонні закупівлі», ми можемо відмітити й те, що такий припис носить саме диспозитивний характер, адже його зміст передбачає свободу суб'єкта у виборі варіанта поведінки: отримання чи неотримання компенсації [8]. Водночас вже частина друга цієї ж статті встановлює межу вартості державного контракту на закупівлю за імпортом (5 млн. євро), після якої укладення компенсаційного (офсетного) договору та отримання компенсацій є обов'язковою умовою. Така вимога, на нашу думку, свідчить про важливість існування механізму отримання компенсацій, адже реалізація офсетних угод дає змогу залучати до України кошти або інші вигоди для розвитку власного оборонно-промислового комплексу [8]. Вдалим прикладом застосування такого механізму є укладення офсетної угоди між Державною компанією «Спецтехноекспорт» та турецькою компанією Aselsan, предметом якої стало надання турецькою стороною компенсацій у вигляді запуску виробництва радіостанцій на території України [11].

Втім, ми не можемо стверджувати, що такий механізм завжди вдало реалізовується під час проведення закупівель товарів військового призначення за імпортом. Так, наприкінці 2020 року колишня очільниця Офісу Генерального прокурора Ірина Венедіктова наголосила, що за останні 5 років Україна недоотримала щонайменше 1,5 млрд. гривень у зв'язку з невиконанням вимог законодавства щодо обов'язкового застосування механізму отримання компенсацій [12].

Цікавим є і той факт, що законодавець передбачив можливість неукладення офсетної угоди навіть за умови, якщо сума «первинного» зовнішньоекономічного контракту перевищує встановлені Законом межі. Очевидно, що укладенню офсетної угоди як двостороннього договору має передувати згода обох

сторін щодо виду та розміру компенсації. Однак, недосягнення такої згоди вже ставить під загрозу укладення основного контракту на закупівлю озброєння. В умовах збройного конфлікту та необхідності імпорту озброєння, боєприпасів та військової техніки для забезпечення потреб Збройних Сил та інших військових формувань, загроза зриву таких контрактів є неприпустимою. Саме тому положення частини шостої статті 12 Закону України «Про оборонні закупівлі» передбачають, що офсетні договори можуть не укладатися:

- під час особливого періоду;
- у разі введення надзвичайного стану;
- у разі проведення антитерористичної операції;
- у разі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях [8].

Вбачається, що у таких випадках рішення про неукладення офсетного договору приймається Урядом за поданням державного замовника. Прикладом такого рішення є розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2020 року № 690-р «Деякі питання закупівлі за державним оборонним замовленням». Вказаним актом Уряд дозволив Міністерству оборони України не укладати компенсаційний (офсетний) договір під час здійснення вже згаданої нами закупівлі протитанкових ракетних комплексів у Уряді США [13]. Як ми зауважили попередньо, положення чинного на момент проведення закупівлі Закону України «Про державне оборонне замовлення» не виключали можливості отримання компенсацій у разі проведення закупівлі за програмою Foreign Military Sales. Саме тому на той час у державного замовника (Міністерства оборони України) виникла необхідність або укласти компенсаційний (офсетний) договір, або ж ініціювати процедуру видання Урядом розпорядження про неукладення такої угоди [9].

Звернемо увагу також і на той факт, що важливим актом у сфері врегулювання порядку отримання Україною компенсацій є постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 432, якою затверджено: а) Порядок укладення компенсаційних (офсетних) договорів; б) Офсетні коефіцієнти, що застосовуються для визначення вартості офсетних вимог у галузях національної економіки; в) Види компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами [14].

Так, згаданим Порядком, серед іншого, визначені вимоги як до даних, які мають вказуватися у офсетному договорі (предмет офсетних зобов'язань, їх вартість, графік їх виконання, відповідальність сторін тощо), так і до даних, які мають передбачати офсетні вимоги (вид компенсації, спосіб її виконання, офсетні коефіцієнти та їх розмір тощо). До речі, мінімальний розмір такого коефіцієнту встановлюється на рівні 30% від вартості основного державного контракту,

а його максимальний розмір становить 100%, що фактично означає повне відшкодування експортером вартості контракту [14]. Більше того, у монографії «Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози» зазначається, що у деяких країнах вартість компенсації іноді може перевищувати навіть 100%. Як вказано у дослідженні: «Такі угоди останнім часом стали популярними серед країн, що розвиваються, наприклад у Туреччині, Малайзії, Республіці Корея, Кувейті, ОАЕ та ін. при закупівлях великих партій зброї, які частково фінансуються операціями від зустрічних поставок» [5, с. 26].

Також ми хочемо вказати на те, що сьогодні можливість застосування досліджуваних нами механізмів призупинена законодавцем. Так, положення частини першої статті 30 Закону України «Про оборонні закупівлі» передбачають, що особливості здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану визначаються Урядом [8]. Підпунктом 3 пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 року № 1275 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» визначено, що під час такого періоду державні замовники офсетні договори не укладають [15]. Однак, незважаючи на тимчасову заборону на укладення офсетних договорів, дослідження такого механізму є доволі актуальним завданням, адже вдале його застосування може призвести до розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поширеною у світі практикою, що супрово-

джує міжнародну торгівлю озброєнням, є отримання компенсації за витрачені кошти імпортером таких озброєнь. Такі угоди є привабливими для держав, що купують зброю, адже завдяки їх укладенню та реалізації держава-експортер частково або повністю відшкодовує витрачені покупцем кошти у тій чи іншій формі. З іншого боку такий механізм надає змогу таким державам просувати свою оборонну продукцію у світі. В Україні питання пов'язані із застосуванням таких механізмів врегульовані декількома джерелами: Закон України «Про оборонні закупівлі» та деякими іншими підзаконними нормативно-правовими актами.

У статті проведено аналіз їх загальних положень, наведено приклади практичного їх застосування, а також наголошено на тому, що на період дії правового режиму воєнного стану законодавець призупинив можливість застосовувати такий механізм. Однак, таке рішення не виключає необхідності здійснювати дослідження цієї усталеної світової практики, що постійно змінюється. Саме тому слід відслідковувати світові тенденції у цій сфері та вчасно наголошувати на необхідності актуалізації відповідних приписів національного законодавства. Означене спонукає нас поглиблено досліджувати у подальшому окремі аспекти правового регулювання реалізації офсетних угод: врегулювання такої практики у разі експорту озброєнь з України за кордон, дослідження положень правових актів, що врегульовують порядок отримання/надання компенсацій, у державах з якими Україна активно співпрацює у військово-технічній сфері тощо.

Література

1. Софронов О. Військово-технічне співробітництво як складова державної політики України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. № 94. С. 138–143.
2. Бегма В., Шемаєв В., Радов Д. Нові напрями військово-технічного співробітництва Україна — США. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 3–4 (51). С. 76–82.
3. Попко С. Військово-технічна співпраця України та НАТО: теорія, практика (1997–2004). *Проблеми гуманітарних наук*. 2020. № 5/47. С. 450–465.
4. Теорія озброєння. Науково-технічні проблеми та завдання: монографія: Т. 2. Військово-технічне співробітництво в системі забезпечення воєнної безпеки держави : монографія / І. Чепков та ін. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2015. 404 с.
5. Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози : монографія / В. Бегма та ін.; ред.: В. Бегма. Київ : НІСД, 2011. 352 с.
6. Коропатнік І., Чепкова К. Компенсаційний (офсетний) договір як інструмент відновлення оборонно-промислового комплексу України. *Наше право*. 2023. № 2. С. 63–70.
7. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
8. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX: станом на 16 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
9. Про державне оборонне замовлення : Закон України від 03.03.1999 № 464-XIV: станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
10. Про затвердження переліку міжнародних спеціалізованих організацій, їх представництв, що здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення : Постанова Каб. Міністрів України від 26.05.2021 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2021-п#Text> (дата звернення: 01.11.2024).

11. «Спецтехноекспорт» підписав новий контракт з Aselsan на поставку радіостанцій для МОУ. *SPETSTECHNO-EXPORT*. URL: <https://spetstechnoexport.com/uk/news/pidvisav-noviy-kontrakt-z-aselsan> (дата звернення: 01.11.2024).
12. Генпрокурор Ірина Венедіктова про роботу спецпрокуратур у військовій та оборонній сфері. *Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері Центрального регіону: офіц. вебсайт*. URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=283740&fp=10 (дата звернення: 04.11.2024).
13. Деякі питання закупівлі за державним оборонним замовленням : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.06.2020 № 690-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2020-r#Text> (дата звернення: 04.11.2024).
14. Про затвердження Порядку укладення компенсаційних (офсетних) договорів та видів компенсацій, що можуть надаватися за компенсаційними (офсетними) договорами : Постанова Каб. Міністрів України від 20.04.2011 № 432: станом на 23 лют. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2011-p#Text> (дата звернення: 05.11.2024).
15. Про затвердження особливостей здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 11.11.2022 № 1275: станом на 14 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-p#Text> (дата звернення: 05.11.2024).

References

1. Sofronov O. Viiskovo-tehnichne spivrobitnytstvo yak skladova derzhavnoi polityky Ukrainy. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. 2010. № 94. S. 138–143 [in Ukrainian].
2. Behma V., Shemaiev V., Radov D. Novi napriamy viiskovo-tehnichnoho spivrobitnytstva Ukraina — SShA. *Stratehichni priorityety*. 2019. № 3–4 (51). S. 76–82 [in Ukrainian].
3. Popko S. Viiskovo-tehnichna spivpratsia Ukrainy ta NATO: teoriia, praktyka (1997–2004). *Problemy humanitarnykh nauk*. 2020. № 5/47. S. 450–465 [in Ukrainian].
4. Teoriia ozbroiennia. Naukovo-tehnichni problemy ta zavdannia: monohrafiia: T. 2. Viiskovo-tehnichne spivrobitnytstvo v systemi zabezpechennia voiennoi bezpeky derzhavy: monohrafiia / I. Chepkov ta in. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho, 2015. 404 s. [in Ukrainian].
5. Ofsetna polityka derzhav v umovakh hlobalizatsii. Otsinky ta prohozy: monohrafiia / V. Behma ta in.; red.: V. Behma. Kyiv: NISD, 2011. 352 s. [in Ukrainian].
6. Koropatnik I., Chepkova K. Kompensatsiinyi (ofsetnyi) dohovir yak instrument vidnovlennia oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy. *Nashe pravo*. 2023. № 2. S. 63–70. [in Ukrainian].
7. Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs: pidruchnyk / V. Halunko ta in. Kherson: OLDI-PLIuS, 2018. 446 s. [in Ukrainian].
8. Pro oboronni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 17.07.2020 № 808-IX: stanom na 16 berez. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> [in Ukrainian].
9. Pro derzhavne oboronne zamovlennia: Zakon Ukrainy vid 03.03.1999 № 464-XIV: stanom na 1 sich. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14#Text> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia pereliku mizhnarodnykh spetsializovanykh orhanizatsii, yikh predstavnytstv, shcho zdiisniuiut zakupivli tovariv, robit i posluh oboronnoho pryznachennia: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 26.05.2021 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2021-p#Text> [in Ukrainian].
11. “Spetstekhnoekспорт” pidpysav novyi kontrakt z Aselsan na postavku radiostantsii dlia MOU. *SPETSTECHNOEXPORT*. URL: <https://spetstechnoexport.com/uk/news/pidvisav-noviy-kontrakt-z-aselsan> [in Ukrainian].
12. Henprokuror Iryna Venediktova pro robotu spetsprokuratur u viiskovii ta oborononii sferi. *Spetsializovana prokuratura u viiskovii ta oborononii sferi Tsentralnoho rehionu: ofits. vebсайт*. URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=283740&fp=10 [in Ukrainian].
13. Deiaki pytannia zakupivli za derzhavnym oboronnym zamovlenniam: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 17.06.2020 № 690-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2020-r#Text> [in Ukrainian].
14. Pro zatverdzhennia Poriadku ukladennia kompensatsiinykh (ofsetnykh) dohovoriv ta vydiv kompensatsii, shcho mozhut nadavatysia za kompensatsiinykh (ofsetnykh) dohovoramy: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 20.04.2011 № 432: stanom na 23 liut. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2011-p#Text> [in Ukrainian].
15. Pro zatverdzhennia osoblyvostei zdiisnennia oboronnykh zakupivel na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 11.11.2022 № 1275: stanom na 14 cherv. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-p#Text> [in Ukrainian].

УДК 342.92

Мушенюк Віктор Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права
Київський міжнародний університет*

Mushenok Viktor

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Theory of Law, International Law and Private Law
Kyiv International University
ORCID: 0000-0003-0411-7567*

Гуржій Тарас Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет*

Gurzhii Taras

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Administrative, Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0002-3348-8298*

Гуржій Анна Валеріївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет*

Gurzhii Anna

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0001-5757-592X*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10485

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ В УКРАЇНІ

ADMINISTRATIVE PROCEDURE IN THE SYSTEM OF PROTECTING THE RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF INDIVIDUALS IN UKRAINE

Анотація. Вступ. Здійснено дослідження основних положень адміністративної процедури як процесуального механізму вирішення представниками інституту публічного адміністрування в державі конкретних адміністративних справ по захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Мета. Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу джерельної бази реалізації адміністративної процедури, тлумачення окремих її функціональних елементів, а також висловлення авторських оціночних суджень щодо ступеня удосконалення відносин захисту прав особи у відносинах з органами публічної адміністрації та окреслення перспектив подальшого розвитку зазначеного типу суспільно-управлінських відносин за європейськими стандартами.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) адміністративно-правове забезпечення реалізації органами публічного адміністрування адміністративної процедури як регламентованого чинним законодавством порядку прийняття рішень, що породжують юридичні наслідки для учасників суспільних відносин; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині адміністративного права, зокрема адміністративно-процедурних відносин.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики складових адміністративної процедури та прийняття адміністративних актів, а також розмежування розуміння адміністративної процедури та адміністративного провадження); формалізації, аналізу та синтезу (для характеристики позитивних наслідків удосконалення вітчизняного законодавства про адміністративну процедуру та визначення ще існуючих наразі недоліків у системі позасудового вирішення адміністративних справ); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків та окреслення пропозицій щодо подальшого дослідження).

Результати. У науковій статті розглянуто основні існуючі сучасні наукові позиції щодо її ролі та значення адміністративної процедури як стандарту захисту прав осіб у публічному адмініструванні та встановлено необхідність більш ґрунтовного тлумачення основних правових категорій адміністративної процедури як публічно-приватного провадження. На основі аналізу вітчизняних та міжнародних нормативних актів проаналізовано повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ з метою забезпечення права і законності щодо фізичних та юридичних осіб. Узагальнено позитивний вплив адміністративної процедури як сучасного елемента публічно-правових відносин на забезпечення прав та інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Визначено не доцільним відносити до адміністративних актів внутрішньо організаційні акти органів публічної адміністрації. Запропоновано представникам публічної адміністрації при розгляді адміністративних справ розмежовувати розуміння адміністративної процедури та адміністративного провадження.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на дослідженнях особливостей здійснення адміністративних процедур органами місцевого самоврядування як способу реалізації ними власних повноважень щодо забезпечення прав, свобод та інтересів членів територіальних громад. Визначено перспективи подальших досліджень у аналізованій царині суспільних відносин.

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративний акт, права та інтереси особи, правове регулювання, процесуальні дії та рішення, публічне управління, орган місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи.

Summary. Introduction. The study of the main provisions of the administrative procedure as a procedural mechanism for the resolution by representatives of the public administration institution in the state of specific administrative cases to protect the rights and legitimate interests of individuals and legal entities has been carried out.

Purpose. The purpose of the article is to carry out a theoretical and legal analysis of the source base for the implementation of the administrative procedure, to interpret its individual functional elements, as well as to express the author's evaluative judgments regarding the degree of improvement of relations for the protection of individual rights in relations with public administration bodies and to outline the prospects for the further development of this type of public administration relations according to European standards.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) administrative and legal support for the implementation by public administration bodies of the administrative procedure as a procedure for making decisions regulated by current legislation that generate legal consequences for participants in public relations; 2) works of domestic authors conducting their scientific and practical research in the field of administrative law, in particular administrative and procedural relations.

In the process of conducting the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to characterize the components of the administrative procedure and the adoption of administrative acts, as well as to distinguish between the understanding of the administrative procedure and administrative proceedings); formalization, analysis and synthesis (to characterize the positive consequences of improving domestic legislation on administrative procedure and identifying the shortcomings that still exist in the system of out-of-court resolution of administrative cases); logical generalization of results (formulation of conclusions and outlining proposals for further research).

Results. The scientific article considers the main existing modern scientific positions on its role and significance of the administrative procedure as a standard for protecting the rights of individuals in public administration and establishes the need for a more detailed interpretation of the main legal categories of the administrative procedure as a public-private proceeding. Based on the analysis of domestic and international regulatory acts, the powers of executive authorities and local self-government bodies, their officials and other subjects to consider and resolve administrative cases in order to ensure the right and legality of individuals and legal entities are analyzed. The positive impact of administrative procedure as a modern element of public-legal relations on ensuring the rights and interests of individuals and legal entities in Ukraine by state authorities and local self-government bodies is summarized. It is determined that it is not appropriate to attribute internal organizational acts of public administration bodies to administrative acts. It is suggested that representatives of public administration, when considering administrative cases, distinguish between the understanding of administrative procedure and administrative proceedings.

Prospects. In further scientific research, it is proposed to focus attention on research into the features of the implementation of administrative procedures by local self-government bodies as a way of exercising their own powers to ensure the rights, freedoms and interests of members of territorial communities. Prospects for further research in the analyzed field of public relations are determined.

Key words: administrative procedure, administrative act, rights and interests of an individual, legal regulation, procedural actions and decisions, public administration, local self-government body, individuals and legal entities.

Постановка проблеми. Одним із основних функціональних призначень представників інституту публічного адміністрування в державі є вирішення конкретних адміністративних питань щодо захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом прийняття адміністративних актів. В системі вітчизняного нормативно-правового регулювання, адміністративна процедура розглядається як визначена послідовність дій щодо розгляду та вирішення конкретної справи у сфері публічного адміністрування, а також майже в усіх сферах публічних відносин характеризується як особливий порядок взаємодії держави чи органів місцевого самоврядування з громадянами та суб'єктами підприємницької діяльності усіх форм власності.

Наразі законодавець зробив спробу на нормативно-правовому рівні ліквідувати системні прогалини процедури публічного адміністрування, зокрема, щодо: відсутності прав особи бути вислуханою, отримання доступу до матеріалів справи, права заінтересованої особи брати участь у провадженні; домінування відомчих інтересів та переважно підзаконне регулювання процедур тощо. Виходячи з цього, авторським колективом робиться спроба сформулювати та запропонувати науковому загалу авторське бачення позитивності стану та подальших перспектив розвитку нормативно-правового регулювання досліджуваного інституту публічних відносин.

Здійснення наукових досліджень щодо особливостей реалізації адміністративної процедури є актуальним по причині активної розбудови у нашій державі відносин публічного адміністрування за європейськими стандартами в цілому, а також, зокрема, для встановлення ефективності відносно недавно прийнятого спеціального Закону України «Про адміністративну процедуру» [1], який почав регламентувати порядок прийняття суб'єктами влади рішень, що породжують юридичні наслідки для учасників суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі окремі складові частини наукової парадигми процедурних відносин у царині публічного адміністрування та їх порівняння зі існуючими стандартами країн-членів ЄС сформовані у працях ряду вітчизняних науковців. Бойко І. сформував авторську позицію щодо ролі та значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні, а також акцентував увагу на значенні прийняття індивідуальних актів публічною адміністрацією [2]. Нестеренко К. О. та Булгакова О. В. здійснили аналіз положень Закону України «Про адміністративну процедуру» з точки зору змін в адміністративних провадженнях для осіб, які безпосередньо беруть участь у роботі за загальною адміністративною процедурою [3]. Міхеев Мих. В. та Міхеев Мик. В. зазначають, що в країнах-членах ЄС та в Україні регулюються адміністративні процедури як гарантовані державою права громадян та юридичних осіб [4]. Курило В. І. та Мушенко В. В.

дослідили зарубіжний досвід процедури прийняття спеціальних адміністративних документів у країнах-членах ЄС, порівняли з відповідною національною процедурою та акцентували увагу на необхідності розбудови вітчизняного спеціального процесуального закону до рівня процесуальних кодексів за прикладом окремих зарубіжних країн [5; 8; 9].

Андрійко О. Ф. та Бевзенко В. М. узагальнили інформацію про запровадження уніфікованої адміністративної процедури та окреслили шляхи наближення публічного адміністрування в Україні до стандартів ЄС [6]. Галіцина Н. І. зробила узагальнення про те, що адміністративну процедуру в публічному адмініструванні доцільно розглядати як стандарт діяльності публічної адміністрації з вирішення справ щодо приватної особи шляхом прийняття актів, що дозволяє захистити особу від свавілля публічної [7].

Однак, слід зазначити, для підвищення ефективності здійснення багатьох адміністративних процедур в умовах сучасних глобальних викликів у сучасних наукових розвідках фахівців-експертів та науковців не досить широко відображено питання більш детального тлумачення та взаємодії основних правових категорій адміністративного процедурного провадження, що спонукає авторський колектив до дослідження окремих питань даної проблематики.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу джерельної бази реалізації адміністративної процедури, тлумачення окремих її функціональних елементів, а також висловлення авторських оціночних суджень щодо ступеня удосконалення відносин захисту прав особи у відносинах з органами публічної адміністрації та окреслення перспектив подальшого розвитку зазначеного типу суспільно-управлінських відносин за європейськими стандартами.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) адміністративно-правове забезпечення реалізації органами публічного адміністрування адміністративної процедури як регламентованого чинним законодавством порядку прийняття рішень, що породжують юридичні наслідки для учасників суспільних відносин; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині адміністративного права, зокрема адміністративно-процедурних відносин.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики складових адміністративної процедури та прийняття адміністративних актів, а також розмежування розуміння адміністративної процедури та адміністративного провадження); формалізації, аналізу та синтезу (для характеристики позитивних наслідків удосконалення вітчизняного законодавства про адміністративну процедуру та визначення ще існуючих наразі недоліків у системі позасудового вирішення адміністративних справ); логічного узагальнення

результатів (формулювання висновків та окреслення пропозицій щодо подальшого дослідження).

Виклад основного матеріалу. Вирішення наявних у сфері публічного адміністрування суперечностей можливе тільки шляхом проведення послідовного і науково обґрунтованого реформування адміністративно-правових засад публічного управління. Проте, здійснення такого типу реформ завжди пов'язано з великими труднощами. Адже, як зазначають Курило В. І. та Мушенко В. В., практично неможливо цілком задовольнити інтереси всіх сторін адміністративних відносин: реалізувати наміри держави, пристосувати державні вимоги до інтересів підприємців, забезпечити соціальні ідеали справедливості та суспільного добробуту для усього населення країни [5, с. 185].

Виходячи з мети дослідження зазначимо, що ключовими джерелами адміністративно-правового регулювання відносин здійснення адміністративної процедури, які прийняті законодавцем для врегулювання визначеного вище виду проблем суспільного буття, у першу чергу, є наступні національні та міжнародні інструменти реалізації такої процедури.

Доцільно розпочати дослідження з аналізу Конституції України (зокрема, ст.ст. 1, 8, ч. 2 ст. 19, ст. 40). Значення Основного Закону нашої держави полягає в тому, що всі інші законодавчі акти мають відповідати його положенням, В іншому випадку такі акти будуть визнані неконституційними. Значимо, що ст. 19 встановлює, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [10]. Зазначена норма окреслює суттєві засади відносин органів державного управління із усіма групами суб'єктів суспільних відносин.

Зasadничою нормою адміністративної процедури слід вважати ст. 40 Конституції України, згідно з якою «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [10].

Звернемо також увагу на окремі акти Ради Європи: Резолюція (77) 31 КМ РЄ про захист особи відносно актів адміністративних органів від 28.09.1977 р.; Рекомендація № R (80) 2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами від 11.03.1980 р.; Рекомендація № R (87) 16 щодо адміністративних процедур, які зачіпають велику кількість осіб, від 17.09.1987 р.; Рекомендація (2003) 16 з виконання адміністративних і судових рішень

у сфері адміністративного права від 09.09.2003 р.; Рекомендація про добре адміністрування від 20.06.2007 р., а також міжнародні договори, та практика ЄСПЛ [6, с. 17–18].

Оскільки Закон України «Про адміністративну процедуру» регулює відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі визначеної Конституцією України демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина [1], то доцільно більш детально увагу у системі нормативно-правових актів регулювання адміністративної процедури доцільно приділити саме цьому Закону, який набрав чинності 15.12.2023 р. [1].

Відповідно до зазначеного вище Закону, дефініція «адміністративна процедура» характеризується як «визначений законом порядок розгляду та вирішення адміністративної справи» (п. 5, ст. 2), а її суб'єктом визначено адміністративний орган (зокрема, центральні та регіональні органи виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи), який безпосередньо і розглядає справи, що стосуються публічно-правових відносин у частині забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання такою особою визначених чинним законодавством обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу [1].

Процедурні норми досліджуваного масиву нормативно-правових актів закріплюють основу позитивної діяльності органів публічної адміністрації. Чітке встановлення механізму реалізації адміністративних процедур наразі сприяє створенню належних умов для взаємодії громадян і державних та місцевих органів, а також забезпечує ефективне функціонування виконавчих структур, їх відкритість та прозорість процесу підготовки та прийняття управлінських рішень, обмеження свавілля публічного адміністрування та посадових зловживань [6, с. 167].

Юридичним результатом реалізації органом публічної адміністрації адміністративної процедури, є прийняття адміністративного акта — рішення або юридично значущої дії індивідуального характеру, прийнятого адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямованого на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб) (п. 3 ст. 2) [1].

Досліджуючи зазначений тип публічно-приватних процедурних відносин, приходимо до узагальнення про те, що правова сутність адміністративного акта полягає в тому, що такий акт повинен стосуватись саме зовнішніх відносин органу

публічної адміністрації (її посадові особи) з фізичними чи юридичними особами. На нашу думку, до адміністративних актів не доцільно відносити внутрішньоорганізаційні акти органів публічної адміністрації.

У контексті дослідження адміністративної процедури як способу забезпечення публічною адміністрацією прав та інтересів осіб, доцільно звернути увагу на той факт, що досліджуваний нами зазначений вище Закон закріплює дефініцію ще одного такого поняття як «адміністративне провадження». На нашу думку, представникам публічної адміністрації при розгляді адміністративних справ необхідно розмежовувати розуміння категорій «адміністративна процедура» та «адміністративне провадження», а також визначати ступінь їх співвідношення між собою.

Аналізуючи норми Закону України «Про адміністративну процедуру», зазначимо, що адміністративною процедурою слід вважати порядок розгляду адміністративної справи, а адміністративне провадження характеризується Законом як сукупність процедурних дій, що вчиняються адміністративним органом, і прийнятих процедурних рішень з розгляду та вирішення справи, що завершується прийняттям і, в необхідних випадках, виконанням адміністративного акта (п. 3 ст. 2) [1].

Доцільно узагальнити, що адміністративна процедура є закріплена чинним законодавством послідовність дій щодо розгляду адміністративних справ. В свою чергу, адміністративне провадження — це законодавчо закріплений процес, який здійснюється в межах законодавчо визначеної послідовності дій.

Досліджуючи закріплений законодавством понятійно-категоріальний апарат основних дефініцій у системі здійснення адміністративної процедури, доцільно звернути увагу на наступні поняття: 1) процедурна дія адміністративного органу, що вчиняється під час розгляду справи, але якою справа не вирішується по суті (п. 9 ст. 2); 2) процедурне рішення — рішення адміністративного органу, що приймається під час розгляду справи, але яким справа не вирішується по суті (п. 10, ст. 2) [1].

На думку авторського колективу, відмінність та подібність зазначених вище категорій характеризується тим, що, процедурні дії слід вважати діями органів та посадових осіб публічної адміністрації щодо отримання додаткових документів, які необхідні для підтвердження чи спростування тих або інших фактів, а процедурні рішення засвідчують той чи інший юридичний факт, зокрема, про: результати розгляду клопотань учасників адміністративної процедури; залишення заяви адресата (заявника, оскаржувача) без руху тощо.

Узагальнюючи теоретико-правовий аналіз окремих дефініцій адміністративної процедури, необхідно зазначити, що «при здійсненні одного адміністративного провадження може бути здійснено органом публічної адміністрації певна кількість

процедурних дій та рішень, проте може бути прийнятий лише один (або кілька) адміністративний акт, згідно з яким справа вирішується по суті, що слід вважати завершенням, юридичним результатом адміністративного провадження» [8, с. 50].

У межах дослідження загальної теоретико-правової проблематики забезпечення прав та інтересів осіб у процесі здійснення адміністративної процедури відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» звертаємо увагу на певні особливості запропонованої процедури доказування та аналіз повноважень такого суб'єкта публічної адміністрації (адміністративного органу) як орган місцевого самоврядування.

З огляду на визначені Законом України «Про адміністративну процедуру» принципи адміністративної процедури, права учасників та повноваження адміністративного органу [1], процедура доказування, на нашу думку, є подібною до судового процесу. Особливо слід відзначити позитивність законодавчого закріплення наступних дій. Обставини справи встановлюються на підставі пояснень учасників, документів, даних реєстрів, результатів обробки даних в автоматичному режимі, речей, пояснень свідків, висновків експертів, консультацій та роз'яснень спеціалістів. Також до прийняття рішення учасник провадження має можливість подати свої докази, що визначається як обов'язок учасника, а правом учасника процедури є клопотання про витребування документів, призначення експертизи тощо [6, с. 92].

Погоджуючись в цілому із позицією вітчизняних науковців Курила В. І. та Мушенка В. В. щодо того, що наразі в Україні (особливо в умовах правового режиму воєнного стану) продовжується процес вдосконалення адміністративно-правових механізмів місцевої демократії щодо відкритості й прозорості діяльності органів місцевого самоврядування [9, с. 56], доповнимо, що здійснення адміністративних процедур органами місцевого самоврядування визначає спосіб реалізації ними власних повноважень, а також виступає способом забезпечення прав, свобод та інтересів членів територіальних громад.

Посилаючись на Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» 21.05.1997 р. № 280/97-ВР, який відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування [11] та Закон України «Про адміністративну процедуру» [1], зазначаємо, що органи місцевого самоврядування (їх посадові особи) при вирішенні у різних сферах відносин конкретних справ щодо громадян, як членів так і не членів територіальної громади, а також суб'єктів підприємницької діяльності, виступають у ролі адміністративних органів. Органи місцевого самоврядування (їх посадові особи) приймають рішення, зокрема, стосовно: надання дозволів на розміщення

реклами, державної реєстрації суб'єктів підприємництва, встановлення соціальних допомог і доплат, погодження містобудівних умов і обмежень, надання дозволів на будівництво, реєстрації місця проживання, реєстрації шлюбу, народження та смерті особи, виділення земельних ділянок, надання їх у користування [12].

Однак, слід звернути увагу на умови, при яких органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради, або інший виконавчий орган ради) не виступають в статусі адміністративного органу. Мова йде про реалізацію місцевими органами повноважень нормотворчої функції (встановлення правил, положень для усіх фізичних та юридичних осіб у межах територіальної громади ні її виконавчий комітет; затвердження регламенту ради або виконавчого комітету, програм соціально-економічного розвитку, місцевого бюджету, надання пільг по сплаті місцевих податків та зборів, правил благоустрою та охорони культурних пам'яток місцевого значення тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропонований Законом України «Про адміністративну процедуру» алгоритм процедурних дій в процесі ухвалення рішень органами публічної адміністрації стає для представників громадянського суспільства більш прозорим та зрозумілим по тій причині, що: 1) спрощує відносини взаємодії приватних суб'єктів з органами публічної адміністрації; 2) формує перспективи щодо подальшої ре-

алізації адміністративної процедури у визначених законодавством сферах відносин; 3) встановлює європейські стандарти належного публічного адміністрування в Україні. Запровадження та подальше адміністративно-правове регулювання адміністративної процедури направлене державою на захист прав, свободи та законних інтересів особи.

Визначені особливості співвіднесення здійснюваної публічною адміністрацією адміністративної процедури із адміністративним провадженням, та узагальнення позитивного впливу адміністративної процедури, як сучасного елементу публічно-правових відносин, сприятимуть подальшому забезпеченню органами державної влади та місцевого самоврядування прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в Україні. Вважаємо прогресивним кроком запровадження змагальних правил та можливості надання доказів до прийняття рішення. Організація здійснення адміністративної процедури за стандартами, подібними до стандартів судового процесу, наділяє суб'єктів суспільних відносин реальними можливостями доводити власну позицію під час вирішення приватних питань органами публічного адміністрування.

Перспективами подальших наукових досліджень у сфері адміністративно-правового регулювання суспільних процедурних відносин є подальша адаптація досліджуваного законодавства у діяльності органів місцевого самоврядування.

Література

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 26.11.2024).
2. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 229–236.
3. Нестеренко К. О., Булгакова О. В. Адміністративна процедура як новий етап взаємодії органів державної влади і суспільства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 482–486.
4. Міхеев Мих. В., Міхеев Мик. В. Окремі аспекти правового регулювання адміністративних процедур в Україні та Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/44.pdf (дата звернення: 26.11.2024).
5. Курило В. І., Мушенюк В. В. Визначення поняття «податковий ризик» у податковому законодавстві України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право»*. 2015. Вип. 213, ч 1. С. 181–187.
6. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін.; за заг. ред. Тимошука В. П. Київ, 2023. 545 с.
7. Галіцина М. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 163–177.
8. Курило В. І., Мушенюк В. В. Значення місцевих податків у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. *Актуальні проблеми створення інтелектуальних і індустріальних парків: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лютого 2016 р.)*. Ред. кол. В. В. Галунько та ін. К. : «МП Леся», 2016. С. 49–51.
9. Курило В. І., Мушенюк В. В. Правові засади здійснення повноважень представниками органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. № 1. С. 54–59.
10. Конституція України : Закон України від 28.06.21996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 26.11.2024).

11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.11.2024).
12. Адміністративна процедура як спосіб забезпечення органами місцевого самоврядування прав та інтересів осіб. Децентралізація: вебпортал. URL: <https://decentralization.ua/news/16950> (дата звернення: 25.11.2024).

References

1. Pro administratyvu protseduru: Zakon Ukrayiny [On administrative procedure: Law of Ukraine] 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> [in Ukrainian].
2. Boyko I. (2022). Rol' i znachennya administratyvnoyi protsedury u publichnomu administruvanni [The role and importance of administrative procedure in public administration]. *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho Natsional'noho Universytetu, Seriya "Pravo"*. № 69. pp. 229–236 [in Ukrainian].
3. Nesterenko K. O., Bulhakova O. V. (2022). Administratyvna protsedura yak novyy etap vzayemodiyi orhaniv derzhavnoyi vlady i suspil'stva [Administrative procedure as a new stage of interaction between state authorities and society]. *Elektronne naukovye vydannya "Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo"*. № 6. pp. 482–486 [in Ukrainian].
4. Mikheyev Mykh. V., Mikheyev Myk. V. (2021). Okremi aspekty pravovoho rehulyuvannya administratyvnykh protsedur v Ukrayini ta Yevropeys'komu Soyuzi [Certain aspects of legal regulation of administrative procedures in Ukraine and the European Union]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 5. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/44.pdf [in Ukrainian].
5. Kurylo V. I., Mushenok V. V. (2015). Vyznachennya ponyattya "podatkovyy ryzyk" u podatkovomu zakonodavstvi Ukrayiny [Definition of the concept of "tax risk" in the tax legislation of Ukraine.]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny: Seriya "Pravo"*, № . 213, ch 1. pp. 181–187 [in Ukrainian].
6. Naukovo-praktychnyy komentar do Zakonu Ukrayiny "Pro administratyvu protseduru" [Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Administrative Procedure"]. (2021). Avt. kolektyv: Andriyko O. F., Bevzenko V. M. ta in.; za zah. red. Tymoshchuka V. P. Kyiv. 545 p. [in Ukrainian].
7. Halitsyna M. V. (2010). Administratyvna protsedura yak instytut administratyvnoho protsesu [Administrative procedure as an institution of the administrative process]. *Forum prava*. № 4. pp. 163–177 [in Ukrainian].
8. Kurylo V. I., Mushenok V. V. (2016). Znachennya mistsevykh podatkiv u protsesi reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyi vlady v Ukrayini [The importance of local taxes in the process of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine]. *Aktual'ni problemy stvorenniya intelektual'nykh i industrial'nykh parkiv: [Zbirnyk materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 22 lyutoho 2016 roku)]*. K.: "MP Lesya". pp. 49–51 [in Ukrainian].
9. Kurylo V. I., Mushenok V. V. (2024). Pravovi zasady zdiysnennya povnovazhen' predstavnykamy orhaniv mistsevoho samovryaduvannya v umovakh voyennoho stanu [Legal principles of the exercise of powers by representatives of local government bodies under martial law]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal "Internauka". Seriya: "Yurydychni nauky"*. № 1. pp. 54–59 [in Ukrainian].
10. Konstytutsiya Ukrayiny: Zakon Ukrayiny [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine]. 28.06.21996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
11. Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini: Zakon Ukrayiny [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine] 21.05.1997 № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. Administratyvna protsedura yak sposib zabezpechennya orhanamy mistsevoho samovryaduvannya prav ta interesiv osib [Administrative procedure as a way for local government bodies to ensure the rights and interests of individuals]. *Dehtsentralizatsiya: vebportal*. URL: <https://decentralization.ua/news/16950> [in Ukrainian].

УДК 342.7

Омельчук Василь Андрійович

*доктор юридичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти України,
завідувач кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

Omeljchuk Vasyl

*Doctor of Law Sciences, Professor,
Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,
Head of the Law Department
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
ORCID: 0000-0002-6345-6887*

Лісова Наталя Вікторівна

*слухач кафедри права
Київського корпоративного інституту бізнесу та права*

Lisova Natalia

*Post-Graduate Student of the Law Department
Kyiv Corporative Institute of Business and Law
ORCID: 0000-0001-8020-3163*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10458

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF MILITARY SERVANTS: PROBLEMS AND PROSPECTS

Анотація. Вступ. Безпека людини на міжнародному рівні визнана основним виразником реалізації прав та свобод. Держава виступає гарантом створення та забезпечення функціонування ефективного механізму гарантування прав людини. Воєнна агресія Російської Федерації поставила під загрозу існування самої української держави. Оборона держави лежить на плечах Збройних сил та інших військових формувань. Саме їх ефективна робота наразі є визначальною для подальшої долі всього народу. Виконуючи конституційно значущі функції та несучи службу в особливих режимних обмеженнях, пов'язаних з високим ризиком для життя та здоров'я, військовослужбовці потребують соціального захисту від держави на особливих умовах.

Мета. Метою статті є дослідження нормативного закріплення такого напрямку реалізації безпекової функції держави як соціальний захист військовослужбовців. Дослідження системи нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального захисту військовослужбовців, дозволить з'ясувати проблемні аспекти та сформулювати пропозиції щодо їх усунення. Дослідження положень національного законодавства, міжнародних актів дає розуміння необхідності їх систематизації, внесення змін та узгодження.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правові акти, які регулюють соціальний захист військовослужбовців, а також наукові праці сучасних авторів, які проводили свої дослідження у сфері забезпечення прав людини та соціального захисту.

У процесі проведеного дослідження були використані такі наукові методи: аналіз, синтез та пояснення для викладення основного матеріалу, логічного узагальнення результатів для формулювання висновків та перспектив подальшого наукового пошуку.

Результати. В статті досліджено нормативно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців, визначено основні законодавчі акти, які визначають основні засади державної політики у сфері соціального захисту військо-

вослужбовців. Визначено соціальний захист військовослужбовців як складник безпекової функції держави. Проаналізовано взаємозв'язок безпеки людини й соціального захисту військовослужбовців. Запропонована необхідність внесення змін до чинних нормативно-правових актів.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях в цій сфері пропонується деталізувати неузгодженості нормативно-правових актів, які регулюють соціальний захист військовослужбовців, та сформулювати конкретні пропозиції щодо внесення змін. Такі наукові пошуки в цьому напрямку дозволять вдосконалити нормативно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців та забезпечити його відповідність стандартам НАТО.

Ключові слова: соціальний захист військовослужбовців, право на безпеку, права військовослужбовців, оборона, національна безпека.

Summary. Introduction. Human security at the international level is recognized as the main expression of the realization of rights and freedoms. The State acts as a guarantor of the creation and functioning of an effective mechanism for guaranteeing human rights. The military aggression of the Russian Federation threatened the existence of the Ukrainian state. The defense of the state rests on the shoulders of the Armed Forces and other military formations. It is their effective work that is now decisive for the further fate of the whole people. Performing constitutionally significant functions and serving in special regime restrictions, associated with a high risk to life and health, military personnel need social protection from the state on special conditions.

Purpose. The article is aimed at studying the normative consolidation of such a direction of implementation of the security function of the state as social protection of military personnel. The study of the system of normative legal acts regulating the issues of social protection of military personnel will allow to find out the problematic aspects and formulate proposals for their elimination. The study of the provisions of national legislation, international acts gives an understanding of the need for their systematization, modification and coordination.

Materials and methods. The materials of the study are: normative legal acts regulating the social protection of military personnel, as well as scientific works of modern authors who conducted their research in the field of human rights and social protection.

In the course of the study, the following scientific methods were used: analysis, synthesis and explanation for the presentation of the main material, logical generalization of the results for the formulation of conclusions and prospects for further scientific research.

Results. The article examines the legal regulation of social protection of military personnel, identifies the main legislative acts that determine the basic principles of state policy in the field of social protection of military personnel. Social protection of military personnel is defined as a component of the security function of the state. The relationship between human security and social protection of military personnel is analyzed. The necessity of making changes to the existing normative legal acts is proposed.

Discussion. In further scientific research in this area, it is proposed to detail the inconsistencies of regulatory legal acts that regulate the social protection of military personnel, and formulate specific proposals for amending. Such scientific research in this direction will improve the legal regulation of social protection of military personnel and ensure its compliance with NATO standards.

Key words: social protection of military personnel, the right to security, the rights of military personnel, defense, national security.

Постановка проблеми. На тлі подій на міжнародній арені особливо гострої актуальності набуває питання безпеки. У зв'язку з військовою агресією російської федерації в Україні наш народ постав перед проблемою виживання. На наш погляд, безпека кожної окремо взятої людини вже не є пріоритетом, адже стоїть питання збереження держави, її суверенітету та української нації. Основний тягар війни ліг на плечі військовослужбовців. Саме від Збройних Сил та інших військових формувань наразі залежить подальша доля нації. Позаяк основу обороноздатності нашої країни складає соціальний захист військовослужбовців, то питання вивчення нормативно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціального захисту військовослужбовців є предметом дослідження багатьох вчених різних галузей юридичної науки. Проблемам соціального захисту присвячували свої наукові доробки Пилип-

чук В. Г., Голяка О. С., Курило В. І., Мазуренко Л. І., Автушенко І. Б. та інші.

Метою статті є дослідження нормативно-правового врегулювання соціального захисту військовослужбовців з метою побудови цілісного уявлення про систему чинних нормативно-правових актів, які регулюють зазначені правовідносини, виявлення проблемних моментів та формулювання пропозицій щодо вдосконалення.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правові акти, які регулюють соціальний захист військовослужбовців, а також наукові праці сучасних авторів, які проводили свої дослідження у сфері забезпечення прав людини та соціального захисту.

В процесі проведеного дослідження були використані наступні наукові методи: аналіз, синтез та пояснення для викладення основного матеріалу, логічного узагальнення результатів для формулювання висновків та перспектив подальшого наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу. Народ України зараз переживає важкі часи. Війна стала важким випробуванням як для держави, так і для кожного окремого громадянина. Безпекові питання для нас набули однозначної пріоритетності.

Одним із конституційних обов'язків держави, який складає механізм забезпечення безпеки громадян, є створення та гарантування функціонування системи соціального захисту, передусім військовослужбовців. Надійний функціональний механізм соціального захисту є одночасно і компенсаторною, і безпековою складовою політики держави, яка є необхідною умовою сталого розвитку суспільства.

Статтею 28 Декларації з прав людини закріплено, що кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені. При цьому стаття 29 містить обмеження такого права: при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Стаття 3 Конституції України закріплює визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю [1]. Стратегією національної безпеки України реалізація цієї норми закріплена як головна ціль державної політики національної безпеки [3].

Стаття 17 Основного закону справою усього Українського народу та найважливішою функцією держави визначає захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Завдання з оборони України покладено на Збройні Сили України [1]. Законом України «Про національну безпеку України» Збройні Сили, як і інші військові формування, віднесені до складу сектору безпеки та оборони держави [4].

Комплектування Збройних Сил та інших військових формувань військовослужбовцями визначене Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу», яке відбувається шляхом призову громадян України на військову службу або прийняття на військову службу за контрактом [5].

Військовослужбовцями, на яких покладається виконання завдань з оборони держави, є громадянами України. А за статтею 24 Конституції України вони користуються рівними правами та свободами людини і громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України [5]. При цьому, стаття 1–2 Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» закріплює можливість встановлення обмежень для військовослужбовців щодо користування зазначеними правами [6].

Таке звуження обсягу прав обумовлене особливим характером військової служби. Позаяк, несення військової служби пов'язана з критичним рівнем ризику для життя та здоров'я, специфічними соціально-побутовими умовами, то це вимагає від держави створення відповідного компенсаторного механізму.

Коментуючи статтю 3 Основного Закону, автори науково-практичного коментаря Конституції України, цілком слушно зазначають, що визнання людини найвищою соціальною цінністю в практичній площині формує відповідну ціннісну орієнтацію: «жодне інше явище не може поцінюватись суспільством вище, аніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини» [14, с. 19].

Водночас з огляду на реалії сьогодення, питання співвідношення поняття безпеки людини та безпеки держави є, на наш погляд, дискусійним [15]. Адже, військовослужбовець, виконуючи бойове завдання, ризикує життям, будучи виконавцем оборонних заходів держави. Тобто, в сучасних умовах забезпечення державної безпеки не можливе без відступу від загальновизнаних стандартів прав людини, зокрема і вищезазначених ціннісних орієнтирів. Інакше держава може припинити своє існування, а відповідно і всі цінності, гарантовані нею.

Вищезазначене, приводить нас до висновку, що військовослужбовці є важливими суб'єктами забезпечення існування цінностей та гарантій, визначених статтею 3 Конституції.

Грунтовна наукова позиція авторитетних науковців — фахівців у сфері безпеки В.Г. Пилипчука і О.С. Гиляки висловлена з цього приводу в коментарі до статті 17 Конституції України, де вони підкреслюють значущість національної безпеки для гарантування суверенітету та незалежності держави, зазначаючи, що відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку» частиною національної безпеки є і національні інтереси України — життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут її громадян [13, с. 135–136].

Саме тому, окреме закріплення частиною 5 статті 17 Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту військовослужбовців є свідченням важливості такого захисту з огляду на особливу роль військовослужбовців в забезпеченні можливості гарантування та реалізації конституційних цінностей [1].

Стратегія воєнної безпеки України закріплює, що громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави [7].

Створення системи соціального захисту військовослужбовців є частиною державної політики з укрі-

плення обороноздатності країни. При цьому, варто наголосити, що військовослужбовці, виконуючи конституційно значущі функції, потребують особливого статусу та соціального захисту. Тому Конституцією соціальний захист для військовослужбовців передбачений окремою нормою, без обмежень, визначених в статті 46.

З цього приводу Конституційний Суд України сформував правову позицію у своєму рішенні від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018 щодо розуміння частини 5 статті 17 Конституції. В даному рішенні Суд зазначив про засадничий характер положень цієї статті та акцентував увагу на тому, що «закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціального захисту цих осіб та членів їхніх сімей» [12].

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців визначені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Окремі положення щодо соціального захисту військовослужбовців містять Закон України «Про Збройні Сили України», Закон України «Про Національну гвардію України», Закон України «Про Державну прикордонну службу України», Закон України «Про Службу безпеки України», Закон України «Про Державну спеціальну службу транспорту», Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу», Закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист», Закон України «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни», Закон України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей» та інші.

Деталізують та впроваджують механізми окремих аспектів соціального захисту військовослужбовців інші нормативно-правові акти: укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств, накази та окремі доручення міністра оборони, накази міністра внутрішніх справ тощо.

Регулюють питання соціального захисту військовослужбовців також і міжнародні нормативно-правові акти: Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях.

Формулюючи концепцію безпеки людства міжнародна спільнота починаючи з другої половини XX

століття поступового переводила фокус уваги з безпеки держави до безпеки людини. Шляхом виокремлення чітких складників безпеки людини та критерії їх оцінювання, було запропоноване таке поняття як сталий розвиток (англ. sustainable development). Ціллю сталого розвитку вже стає не економічне процвітання, а виживання самої людини як виду в майбутньому. Таким чином, забезпечення безпеки людини стало розглядатись через призму реалізації системи принципів сталого розвитку.

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року в Україні Указом Президента було затверджено Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Даним Указом визначено 17 цілей, які мають бути орієнтирами для розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів [8].

Стратегією національної безпеки України проголошено: «Безпека людини — безпека країни» [3]. Проте, серед задекларованих цілей сталого розвитку України відсутня основоположна та визначальна ціль для всіх інших: забезпечення оборонних і безпекових можливостей держави на такому рівні, при якому неможлива збройна агресія проти України.

Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначено принципи здійснення державної політики в Україні: додержання Конституції України, забезпечення в Україні прав і свобод людини і громадянина та гарантування прав і свобод, проголошених Конституцією України, забезпечення соціальної спрямованості економіки України та сталого соціально-економічного розвитку України, зміцнення демократичних засад суспільного і державного життя, забезпечення верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захист її національних інтересів [9].

Стратегія воєнної безпеки України одними з пріоритетних завдань держави передбачає законодавче унормування та забезпечення необхідних умов для проходження військової служби і служби у військовому резерві, соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей, осіб, звільнених з військової служби, забезпечення необхідних правових, матеріальних та соціальних умов військової служби, запровадження дієвих і прозорих механізмів забезпечення житловими приміщеннями військовослужбовців Збройних Сил України та інших складових сил оборони, зокрема звільнених у запас або відставку, що залишилися перебувати на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, після звільнення та членів їх сімей [7].

При цьому Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки та Національна стратегія у сфері прав людини передбачає лише загальні положення щодо соціального захисту ветеранів війни. Питання соціального захисту

військовослужбовців має бути внесено в дані документи окремим розділом [10, 11].

Загалом, соціальному захисту військовослужбовців присвячена велика кількість нормативно-правових актів, деякі з яких є вже неактуальними та застарілими, такими, що не відповідають потребам сьогодення, а деякі між собою містять неузгодженості та протиріччя. Тому актуальним є питання кодифікації законодавства, що регулює питання соціального захисту, його актуалізації та узгодження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація завдань з оборони держави робить військовослужбовців важливими суб'єктами забезпечення існування цінностей та гарантій, визначених статтею 3 Конституції України. Виконуючи конституційно значущі функції та несучи службу в особливих режимних обмеженнях, пов'язаних з високим ризиком для життя та здоров'я, військовослужбовці потребують соціального захисту від держави на осо-

бливих умовах. Тому, закріплене частиною 5 статті 17 Конституції України положення про соціальний захист військовослужбовців не містить обмежень, передбачених статтею 46.

Соціальний захист військовослужбовців врегульований великою кількістю нормативно-правових актів. Наявність застарілих норм та правових колізій свідчить про потребу у проведенні систематизації та приведення у відповідність до потреб сьогодення чинного законодавства з питань соціального захисту військовослужбовців.

Подальше детальне дослідження питання нормативно-правового врегулювання соціального захисту військовослужбовців надасть можливість формулювання пропозицій щодо систематизації законодавства, а також внесення змін, направлених на усунення правових колізій, скасування застарілих та прийняття нових норм, які відповідатимуть потребам сьогодення.

Література

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#top (дата звернення: 18.11.2024).
3. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=соціальн#top> (дата звернення: 18.11.2024).
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n3> (дата звернення: 18.11.2024).
5. Про військовий обов'язок та військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
6. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
7. Стратегія воєнної безпеки України : Указ Президента від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021?find=1&text=соціальн#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
9. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
10. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
11. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
12. Рішення Конституційного суду України від 18.12.2018 р. № 12-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
13. Конституція України. Науково-практичний коментар / [редкол. Р.О. Стефанчук, (співголова), О.В. Петришин (співголова), Ю.Г. Барабаш та ін.: вступ. сл. В.Зеленського]; за заг. ред. Р.О. Стефанчука й О.В. Петришина; Нац. акад. прав. Наук України; Конст. Суд України. Харків : Право, 2024. 1176 с. С. 135–136.
14. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. С. 19–24.
15. Курило В.І., Габрелян Г.В. Визначення правової категорії «права ветеранів війни та учасників бойових дій». *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 3. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2020/3/5718> (дата звернення: 18.11.2024).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#top [in Ukrainian].

3. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 r. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=sotsialn#top> [in Ukrainian].
4. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n3> [in Ukrainian].
5. Pro viiskovyi oboviazok ta viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 r. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].
6. Pro sotsialnyi ta pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv i chleniv yikh simei: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 r. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> [in Ukrainian].
7. Stratehiia voiennoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta vid 25.03.2021 r. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021?find=1&text=sotsialn#Text> [in Ukrainian].
8. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 r. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 r. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> [in Ukrainian].
10. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5.08.2020 r. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text> [in Ukrainian].
11. Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 r. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> [in Ukrainian].
12. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 18.12.2018 r. № 12-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18#Text> [in Ukrainian].
13. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / [redkol. R. O. Stefanchuk, (spivholova), O. V. Petryshyn (spivholova), Yu. H. Barabash ta in.: vstup. sl. V. Zelenskoho]; za zah. red. R. O. Stefanchuka y O. V. Petryshyna; Nats. akad. prav. Nauk Ukrainy; Konst. Sud Ukrainy. Kharkiv: Pravo, 2024. 1176 s. S. 135–136 [in Ukrainian].
14. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / redkol.: V. Ya. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), Yu. H. Barabash ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kh.: Pravo, 2011. S. 19–24 [in Ukrainian].
15. Kurylo V. I., Habrelian H. V. Vyznachennia pravovoi katehorii “prava veteraniv viiny ta uchasnykiv boiovykh dii”. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Seriya: “Iurydychni nauky”*. 2020. № 3. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2020/3/5718> [in Ukrainian].

УДК 351.74(477)

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права*

Skrynkovskyi Ruslan

PhD in Economics, Professor

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0002-2180-8055

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10324

ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ

STATE PROTECTION OF SERVICEMEN OF THE DEPARTMENT OF THE STATE PROTECTION OF UKRAINE

Анотація. Вступ. В умовах сучасних викликів та загроз, які постають перед Україною, сьогодні питання державного захисту військовослужбовців Управління державної охорони України (далі – УДО України) набуває особливої актуальності та важливості. Забезпечення належного рівня державного захисту військовослужбовців УДО України є не лише питанням військової справи чи юридичним аспектом, а й стратегічним напрямом та питанням національної безпеки України.

Мета. Метою статті є дослідження питання державного захисту військовослужбовців УДО України.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) література, яка стосується державного захисту військовослужбовців та членів їх сімей; 2) Конституція України та Закони України, накази УДО України.

У процесі дослідження були використані формально-юридичний і порівняльно-правовий методи, а також інші загальнонаукові та спеціальні методи.

Результати. Встановлено, що сьогодні в Україні існує невирішене питання державного захисту військовослужбовців УДО України, які щодня виконують спеціальні завдання (правоохоронні функції).

Обґрунтовано, що для уникнення різного тлумачення законодавства України необхідно негайно внести зміни до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», а саме: додати слова «Управління державної охорони України» у відповідних відмінках та відповідно до змісту цього Закону у статтях 2 «Основні поняття», 14 «Органи, які приймають рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки» і 15 «Органи, які здійснюють заходи забезпечення безпеки». Такий підхід (за аналогією) рекомендується також застосувати і до інших правоохоронних органів в Україні.

Перспективи. У перспективі доцільно дослідити УДО України як суб'єкт боротьби з тероризмом, національної системи захисту критичної інфраструктури, у загальнодержавній системі національного спротиву.

Ключові слова: військовослужбовці, Управління державної охорони України, державний захист, державна охорона в Україні, органи державної влади, безпека посадових осіб, національна безпека України, Конституція України, закони України.

Summary. Introduction. In the conditions of modern challenges and threats facing Ukraine, today the issue of state protection of servicemen of the Department of the State Protection of Ukraine is gaining special relevance and importance. Ensuring the appropriate level of state protection of servicemen of the Department of the State Protection of Ukraine is not only a matter of military affairs or a legal aspect, but also a strategic direction and a matter of national security of Ukraine.

Purpose. The purpose of the article is to study the issue of state protection of servicemen of the Department of the State Protection of Ukraine.

Materials and methods. The research materials are: 1) literature related to the state protection of military personnel and their family members; 2) the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, and orders from the Department of the State Protection of Ukraine.

In the course of the research, formal-legal and comparative-legal methods, as well as other general scientific and special methods, were used.

Results. It has been established that today in Ukraine there is an unresolved issue of state protection of servicemen of the Department of the State Protection of Ukraine, who perform special tasks (law enforcement functions) every day.

It is substantiated that in order to avoid different interpretations of the legislation of Ukraine, it is necessary to immediately make changes to the Law of Ukraine "On State Protection of Court and Enforcement Authorities", namely: add the words "Department of the State Protection of Ukraine" in the relevant cases and in accordance with the content of this Law in Articles 2 "Basic concepts", 14 "Authorities that make decisions on taking special security measures" and 15 "Authorities that implement security measures". This approach (by analogy) is also recommended to be applied to other law enforcement authorities in Ukraine.

Prospects. In the future, it is expedient to investigate the Department of State Protection of Ukraine as a subject of the fight against terrorism, the national system of critical infrastructure protection, in the statewide system of national resistance.

Key words: servicemen, Department of the State Protection of Ukraine, state protection, government authorities, security of officials, national security of Ukraine, Constitution of Ukraine, laws of Ukraine.

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів та загроз, які постають перед Україною, питання державного захисту військовослужбовців Управління державної охорони України (далі — УДО України) набуває особливої актуальності та важливості. Забезпечення належного рівня державного захисту військовослужбовців УДО України сприяє не тільки їхній службовій діяльності, а й є ключовим елементом національної безпеки, оскільки зміцнює довіру до держави та підвищує рівень бойової і мобілізаційної готовності особового складу УДО України, а також сил безпеки і оборони України.

Комплексний підхід до державного захисту військовослужбовців УДО України є не лише питанням військової справи чи юридичним аспектом, а й стратегічним напрямом, що має суттєвий вплив на стабільність і безпеку України.

Розуміння вищезазначених аспектів є необхідним для вдосконалення державної політики у сфері безпеки та забезпечення стабільності держави. Лише інтегрований підхід дозволить зміцнити обороноздатність України та гарантувати захист її національних інтересів. «Обороздатність держави — здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації» (ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ, із змінами) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій (стан опрацювання проблематики). Важливі та актуальні аспекти цієї проблеми, які заслуговують на увагу, висвітлюють у своїх працях такі військовослужбовці та вчені-юристи, як А. Беспалько, О. Джус, В. Ковальський, І. Копотун, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Петков, А. Чубенко, Б. Шамрай, А. Шевченко, А. Юрков [2; 3] та інші. Однак, питання державного захисту військовослужбовців УДО України залишається недостатньо вивченим і потребує додаткового дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження питання державного захисту військовослужбовців УДО України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Так, у 1998 році був прийнятий Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» (№ 160/98-ВР), згідно яким УДО України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який підпорядковується Президенту України та знаходиться під контролем Верховної Ради України (ст. 11 цього Закону) [4]. Згідно зі ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (із змінами), УДО України є складовою частиною (системи) сектору (сил) безпеки і оборони України [5]. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», на УДО України покладено 7 завдань, серед яких основними є [4]: здійснення охорони органів державної влади в Україні, забезпечення безпеки глави держави (Президента України), а також охорона об'єктів, які підлягають державній охороні.

Відповідно до розділу III «Здійснення державної охорони» Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [4], 27 травня 2011 року УДО України затвердило наказ № 210 «Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування» [6]. У цьому наказі вказано, що лише безпосередні (прямі) начальники мають право втручатися в службову діяльність військовослужбовців УДО України; під час виконання військовослужбовцями УДО України службових обов'язків (спеціальних операцій, завдань) забороняється їх адміністративне затримання, а також не допускається особистий огляд чи перевірка їх речей або транспортних засобів без присутності уповноваженого представника УДО України, за винятком випадків вчинення злочину (п. 24 цього Порядку) [6]. Військовослужбовці УДО України не несуть відповідальності за матеріальну, моральну та фізичну шкоду, якщо вона була заподіяна при здійсненні державної охорони, під час правомірного застосування спеціальних засобів, фізичної сили чи вогнепальної зброї (ст. 20 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб») [4].

«Охорона — узгоджені за ціллю, місцем та часом безперервні дії військовослужбовців УДО України та співробітників інших правоохоронних органів, які здійснюються з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона» (Наказ УДО України від 27.05.2011 р. № 210, із змінами) [6].

Поряд з тим, нагадаємо, що:

- у ч. 2 ст. 17 Конституції України зазначено, що «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [7];
- «сектор безпеки і оборони — система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» (ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [5].

Зважаючи на специфіку виконання завдань УДО України, перелічених у ст. 12 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [4], військовослужбовці УДО України повинні мати належний державний захист, оскільки загрози їхньому життю та здоров'ю виникають практично щодня під час виконання службових (спеціальних) завдань. Це особливо стосується підрозділів УДО України, які здійснюють охорону об'єктів (адміністративних будівель, приміщень, де працюють Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Верховний Суд, Конституційний Суд України та інші), що підлягають державній охороні, в умовах сучасних загроз і викликів [4; 8–11].

Враховуючи аналіз формування та реалізації державної політики України у сфері національної безпеки і оборони та досліджуючи підходи до визначення правоохоронних органів, з'ясовано, що українське законодавство не містить чіткого переліку правоохоронних органів. Перелік правоохоронних органів не є остаточним і вичерпним; він може змінюватися внаслідок створення, ліквідації чи реорганізації певних органів. Забезпечення цілісності та узгодженості функціонування правоохоронних органів загальної правоохоронної системи вимагає упорядкування їх правового статусу, реформування правоохоронних органів, розробки та впровадження злагодженого, ефективного механізму взаємодії

та співпраці, а також приведення їх компетенції у відповідність до актуальних загроз і викликів [11–13], враховуючи досвід, набутого під час злочинної російсько-української війни.

Основним нормативно-правовим актом в Україні, який встановлює систему спеціальних, особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів, є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-XII (із змінами) [14]. Цей Закон покликаний забезпечити захист працівників правоохоронних органів від перешкод у виконанні ними службових обов'язків та здійсненні наданих прав, а також від загроз їхньому життю, здоров'ю, майну та житлу та їх близьких родичів у зв'язку зі службовою (професійною) діяльністю [14].

Згідно з представленим визначенням у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «правоохоронні органи — органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» (ст. 2 цього Закону) [14].

Для довідки — для аналізу поняття «органи, які здійснюють правоохоронні функції» (в контексті ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [14]):

- «Служба безпеки України — державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України» (ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-XII, із змінами) [15; 16];
- «Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України» (ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р. № 876-VII, із змінами) [17];
- «Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону України» (ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України») [5];
- «Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції» (ст. 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 р. № 794-VIII, із змінами) [18; 19].

– «Управління державної охорони України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, підпорядкованим Президентові України та підконтрольним Верховній Раді України» (ст. 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб») [4]; і т.д. (стосовно Національної поліції [20], Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України [21], Національного антикорупційного бюро України [22] тощо).

В контексті цього, М. Руденко та О. Шайтуро [23] дотримуються думки, що система правоохоронних органів (органів правопорядку) в Україні має такі чотири складові, а саме:

- 1) правоохоронні органи загального призначення;
- 2) правоохоронні органи спеціального призначення (Служба безпеки України, Національна гвардія України, УДО України);
- 3) державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями;
- 4) інші правоохоронні органи [23, с. 168]. Ці положення та висновки потребують додаткового дослідження й доопрацювання.

У зв'язку з цим виникає дискусійне питання: чи є тотожними поняття «державний правоохоронний орган спеціального призначення» та «орган, що здійснює правоохоронні функції» у контексті діяльності УДО України та відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»?

З цього приводу є досить багато різних думок як у вчених-юристів, адвокатів, так і серед військовослужбовців УДО України, які заслуговують на увагу.

З огляду на це, для уникнення різного тлумачення законодавства України необхідно негайно внести зміни до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», а саме: додати слова «Управління державної охорони України» у відповідних відмінках та відповідно до змісту

цього Закону у статтях 2 «Основні поняття», 14 «Органи, які приймають рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки» і 15 «Органи, які здійснюють заходи забезпечення безпеки». Такий підхід (за аналогією) рекомендується також застосувати і до інших правоохоронних органів в Україні.

І насамкінець, в умовах злочинної російсько-української війни начальник УДО України О. Морозов [24] 01 жовтня 2024 року (під час вітання з нагоди Дня захисників і захисниць України) зазначив, що: сьогодні «Управління державної охорони України, як частина сил безпеки і оборони, веде боротьбу за свободу та незалежність нашої країни і творить її новітню історію. Наші військовослужбовці демонструють світові незламний дух, мужність і вірність присязі. Попри втому та виснаження, нові виклики і загрози, ми щодня виконуємо свій обов'язок перед державою, народом і майбутніми поколіннями. І разом побачимо той день, коли в мирному небі знову літатимуть цивільні літаки, а міста будуть сповнені святкових салютів. ... Схиляємо голови перед тими, хто віддав своє життя, захищаючи Батьківщину. Слава Україні! Героям слава!» [25].

Висновки. Отже, комплексний підхід до державного захисту військовослужбовців УДО України є не лише питанням військової справи чи юридичним аспектом, а й стратегічним напрямом, що має суттєвий вплив на стабільність і безпеку держави. Сьогодні в Україні існує невирішене питання державного захисту військовослужбовців УДО України, які щодня виконують спеціальні завдання (правоохоронні функції). Існує нагальна необхідність внесення змін до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» у частині захисту військовослужбовців Управління державної охорони України.

У перспективі доцільно дослідити УДО України як суб'єкт боротьби з тероризмом, національної системи захисту критичної інфраструктури, у загальнодержавній системі національного спротиву.

Література

1. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
2. Беспалько А. О., Джус О. А., Ковальський В. С., Макарова Т. П., Пасіка С. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В. *Захист прав військовослужбовців та членів їх сімей* / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 428 с.
3. *Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей: загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту військовослужбовців (стандарти НАТО)* / Укл.: Джус О. А., Золотарьова М. К., Копотун І. М., Макарова Т. П., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Сопільник Л. І., Чубенко А. Г., Шевченко А. М. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 594 с.
4. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

6. Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування : Наказ Управління державної охорони України від 27.05.2011 р. № 210 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
8. Микитюк М. А., Павлов Д. М., Павлюк О. О., Радзівський Р. М., Сопільник Л. І., Удовик М. С. *Державна охорона в Україні в умовах правового режиму воєнного стану* / За заг. ред Микитюка М. А. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 416 с.
9. Микитюк М. А. *Державна охорона в Україні: адміністративно-правове регулювання* : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2018. 472 с.
10. Донець М. А. *Адміністративно-правовий статус військовослужбовців (тілоохоронців) Управління державної охорони України*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. 19 с.
11. Гелетей В. В. До питання про правоохоронні органи спеціального призначення (на прикладі Управління державної охорони України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 187–195.
12. Соколенко О. Л. Система та види правоохоронних органів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 143–149.
13. Яра О. С. До питання визначення системи правоохоронних органів України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 477–481. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.79>.
14. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
15. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
16. *Служба безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення* / Укл.: Ануфрієв М. І., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Кривенко О. В., Курилюк Ю. Б., Петков С. В. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 560 с.
17. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
18. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
19. *Державне бюро розслідувань (ДБР). Історія створення, основні завдання та компетенція, особливості діяльності під час воєнного стану, нормативно-правова основа діяльності* / Укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 352 с.
20. *Настільна книга працівника Національної поліції під час дії воєнного стану* / Укл.: Ануфрієв М. І., Бандурка О. М., Бортняк В. А., Вітвіцький С. С., Гарасим П. С., Дрозд О. Ю., Журавльов Д. В., Ковалів М. В., Копотун І. М., Корецька В. В., Корецький О. П., Коропатнік І. М., Курилюк Ю. Б., Микитюк М. А., Петков В. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Соболев Є. Ю., Сопільник Л. І., Хмиз М. В., Чубенко А. Г., Шамрай Б. М.; за заг. ред. Копотуна І. М. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 630 с.
21. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В., Єсімов С. С., Гришук А. Б., Люшик О. М., Скриньковський Р. М. *Міграційне право України*. Львів : СПОЛІОМ, 2023. 260 с.
22. *Національне антикорупційне бюро України (НАБУ). Історія створення, основні завдання та компетенція, особливості діяльності під час воєнного стану, нормативно-правова основа діяльності* / Укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 566 с.
23. Руденко М. В., Шайтуро О. П. Поняття та система правоохоронних органів (органів правопорядку) у контексті нового закону «Про національну безпеку України»: питання правової визначеності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1(85). С. 165–171.
24. Про призначення О. Морозова начальником Управління державної охорони України : Указ Президента України від 21.06.2024 р. № 361/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2024#Text> (дата звернення: 03.10.2024).
25. День захисників і захисниць України: Новини. 01.10.2024. *Матеріали офіційного вебсайту Управління державної охорони України*. URL: <https://do.gov.ua/den-zakhysnykiv-i-zakhysnyts-ukrainy/> (дата звернення: 03.10.2024).

References

1. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid vid 06.12.1991 r. № 1932-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (date of access: 03.10.2024).
2. Bepalko A. O., Dzhus O. A., Kovalskiy V. S., Makarova T. P., Pasika S. P., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M., Shamrai B. M., Yurkov A. V. *Zakhyst prav viiskovosluzhboutsiv ta chleniv yikh simei* / za zah. red. S. V. Petkova. Kyiv: Yurinkom Inter, 2024. 428 s.

3. *Derzhavni harantii zakhystu sotsialnykh prav viiskovosluzhbovtsiv i chleniv yikh simei: zahalnyi sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv i chleniv yikh simei; sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv i chleniv yikh simei v osoblyvyi period (zokrema pid chas voiennoho stanu); mizhnarodnyi aspekt sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtsiv (standarty NATO) /* Ukl.: Dzhus O. A., Zolotarova M. K., Kopotun I. M., Makarova T. P., Mykytiuk M. A., Pavliuk O. O., Pasika S. P., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., Chubenko A. H., Shevchenko A. M. Kyiv: VD «Profesional», 2023. 594 s.

4. Pro derzhavnu okhoronu orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy ta posadovykh osib: Zakon Ukrainy vid 04.03.1998 r. № 160/98-BP (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-bp#Text> (date of access: 03.10.2024).

5. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (date of access: 03.10.2024).

6. Pro zatverdzhennia Poriadku zabezpechennia bezpeky posadovykh osib, shchodo yakykh zdiisniuietsia derzhavna okhorona u mistsiakh postiinoho ta tymchasovoho perebuvannia: Nakaz Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy vid 27.05.2011 r. № 210 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11#Text> (date of access: 03.10.2024).

7. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp#Text> (date of access: 03.10.2024).

8. Mykytiuk M. A., Pavlov D. M., Pavliuk O. O., Radziievskiy R. M., Sopilnyk L. I., Udovik M. S. *Derzhavna okhorona v Ukraini v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu /* Za zah. red Mykytiuka M. A. Kyiv: VD «Profesional», 2023. 416 s.

9. Mykytiuk M. A. *Derzhavna okhorona v Ukraini: administratyvno-pravove rehuliuвання: monohrafiia*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. 2018. 472 s.

10. Donets M. A. *Administratyvno-pravovyi status viiskovosluzhbovtsiv (tilookhorontsiv) Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy*: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv, 2022. 19 s.

11. Heletei V. V. Do pytannia pro pravookhoronni orhany spetsialnoho pryznachennia (na prykladi Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy). *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2019. № 18. S. 187–195.

12. Sokolenko O. L. Systema ta vydy pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2013. № 3. S. 143–149.

13. Yara O. S. Do pytannia vyznachennia systemy pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*. 2024. № 4. S. 477–481. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.79>.

14. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. № 3781-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (date of access: 03.10.2024).

15. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 r. № 2229-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (date of access: 03.10.2024).

16. *Sluzhba bezpeky Ukrainy. Istoriia, suchasnyi stan, osnovni normatyvni akty, komentari i roziasnennia /* Ukl.: Anufriiev M. I., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Kryvenko O. V., Kuryliuk Yu. B., Petkov S. V. Kyiv: VD «Profesional», 2022. 560 s.

17. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.03.2014 r. № 876-VII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (date of access: 03.10.2024).

18. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan: Zakon Ukrainy vid 12.11.2015 r. № 794-VIII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (date of access: 03.10.2024).

19. *Derzhavne biuro rozsliduvan (DBR). Istoriia stvorennia, osnovni zavdannia ta kompetentsiia, osoblyvosti diialnosti pid chas voiennoho stanu, normatyvno-pravova osnova diialnosti /* Ukl.: Koropatnik I. M., Mykytiuk M. A., Pavliuk O. O., Petkov S. V. Kyiv: VD «Profesional», 2023. 352 s.

20. *Nastilna knyha pratsivnyka Natsionalnoi politsii pid chas dii voiennoho stanu /* Ukl.: Anufriiev M. I., Bandurka O. M., Bortniak V. A., Vitvitskyi S. S., Harasym P. S., Drozd O. Yu., Zhuravlov D. V., Kovaliv M. V., Kopotun I. M., Koretska V. V., Koretskyi O. P., Koropatnik I. M., Kuryliuk Yu. B., Mykytiuk M. A., Petkov V. P., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M., Sobol Ye. Yu., Sopilnyk L. I., Khmyz M. V., Chubenko A. H., Shamrai B. M.; za zah. red. Kopotuna I. M. Kyiv: VD «Profesional», 2024. 630 s.

21. Sopilnyk R. L., Kovaliv M. V., Yesimov S. S., Hryshchuk A. B., Iliushyk O. M., Skrynkovskiy R. M. *Mihratsiine pravo Ukrainy*. Lviv: SPOLOM, 2023. 260 s.

22. *Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy (NABU). Istoriia stvorennia, osnovni zavdannia ta kompetentsiia, osoblyvosti diialnosti pid chas voiennoho stanu, normatyvnopravova osnova diialnosti /* Ukl.: Koropatnik I. M., Mykytiuk M. A., Pavliuk O. O., Petkov S. V. Kyiv: VD «Profesional», 2023. 566 s.

23. Rudenko M. V., Shaituro O. P. Poniattia ta systema pravookhoronnykh orhaniv (orhaniv pravoporiadku) u konteksti novoho zakonu «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy»: pytannia pravovoi vyznachivosti. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. 2019. Vyp. 1(85). S. 165–171.

24. Pro pryznachennia O. Morozova nachalnykom Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.06.2024 r. № 361/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2024#Text> (date of access: 03.10.2024).

25. Den zakhysnykiv i zakhysnyts Ukrainy: Novyny. 01.10.2024. *Materialy ofitsiinoho vebсайtu Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy*. URL: <https://do.gov.ua/den-zakhysnykiv-i-zakhysnyts-ukrainy/> (date of access: 03.10.2024).

Андрухів Євгенія Михайлівна

аспірантка

Львівського державного університету внутрішніх справ

Andrukhiv Yevheniia

Graduate Student of the

Lviv State University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10456

ДОГОВІР ПОСТАВКИ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

SUPPLY CONTRACT IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING ECONOMIC LEGAL RELATIONS UNDER MODERN CONDITIONS

Анотація. Вступ. Для розвитку економіки України важливим є використання усіх можливих важелів впливу. Серед таких важелів виступає договір як надійний спосіб забезпечення виконання зобов'язань, зокрема у сфері господарювання. Господарські договори протягом років дозволяють не лише визначати права та обов'язки їх сторін з метою забезпечення виконання останніх, але й виконують ряд надважливих функцій, особливо в період сьогодення. Наявність їхнього різновиду напряду впливає на ефективність господарської діяльності. Одним із таких договорів є договір поставки.

Україна за останні роки стикнулася із рядом проблем таких як економічна криза, антитерористична операція на сході України, операція Об'єднаних сил, COVID-19 та повномасштабною війною, зумовленою військовою агресією російської федерації проти України. Такі виклики не сприяють стабільності в економічному розвитку країни, а навпаки дестабілізують ситуацію та створюють нові перешкоди для досягнення поставлених цілей. Єдиним та дієвим способом тримання всього під контролем є забезпечення належного правового регулювання процесів, що відбуваються в державі. Дієве правове регулювання договорів поставки є явною необхідністю та вагомою потребою, оскільки воно напряду впливає на роботу суб'єктів господарювання, дозволяючи останнім підтримувати розвиток бізнесу, економічну стабільність, розвиток зовнішньоекономічних відносин, залучення інвестицій, сприяє економічній гнучкості у сфері постачання та впевненому реагуванні на зовнішні негативні виклики.

Проте, попри численні перешкоди, з якими країна стикнулася та продовжує стикатися, наявне правове регулювання договорів поставки станом на сьогодні залишається без суттєвих змін, що у свою чергу може свідчити як про дієвість наявного правового регулювання так і про неопрацьованість останнього з боку законодавця.

Мета. Метою дослідження є оцінка важливості використання договору поставки у період сьогодення та його правове регулювання, що напряду окреслює можливість використання останнього.

Матеріали і методи. Основними матеріалами дослідження є нормативно-правова база України та наукові напрацювання вітчизняних науковців, які приділяли увагу питанню вивчення особливостей реалізації договору поставки в цілому так і у воєнний період.

Під час здійснення дослідження було використано такі наукові методи: теоретичні (використано метод аналізу, порівняння, тлумачення з метою дослідження особливостей визначення договорів поставки в національному правовому полі), а також філософсько-світоглядні методи, зокрема гносеологічний метод для пізнання договору поставки як частини дієвих засобів регулювання господарської діяльності та функціонування економіки та ін.

Результати. Враховуючи, той факт, що правове регулювання договорів поставки піддавалося критиці зі сторони наукової спільноти ще до повномасштабного вторгнення ворога на територію України, залишення його у тому ж вигляді яким воно було раніше вбачається недоречним та нерациональним рішенням. Підтримка господарського сектору є надважливим аспектом, що впливає на функціонування країни у цілому, тому правове регулювання зокрема договорів поставки має бути дієвим. У зв'язку із чим пропонується переглянути чинну нормативну базу, що регламентує процедуру укладення відповідних договорів, особливо в період тотальної нестабільності.

Перспективи. Подальші дослідження теми правового регулювання договорів поставки дозволить популяризувати відповідний договір серед суб'єктів господарювання як надійний та гнучкий механізм регулювання господарської діяльності навіть у найскладніший період існування української державності та дозволить забезпечувати розвиток економіки країни і надалі.

Ключові слова: правове регулювання, форс-мажорні обставини, договір, договір поставки, воєнні дії, господарські правовідносини.

Summary. Introduction. For the development of Ukraine's economy, it is important to use all possible levers of influence. Among such levers, the contract serves as a reliable way to ensure the fulfillment of obligations, particularly in the field of economic activity. Economic contracts over the years have not only allowed to determine the rights and obligations of their parties to ensure their fulfillment, but also perform several extremely crucial functions, especially nowadays. The existence of their variety directly impacts the efficiency of economic activity. One of such contracts is the supply contract.

In recent years, Ukraine has faced a number of problems, such as the economic crisis, the anti-terrorist operation in the east of Ukraine, the operation of the United Forces, COVID-19 and a full-scale war caused by the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. These challenges do not contribute to stability in the economic development of the country, on the contrary, they destabilize the situation and create new obstacles to achieving the set goals. The only effective way to keep everything under control is to ensure proper legal regulation of the processes taking place in the state. Effective legal regulation of supply contracts is a clear necessity and a pressing need, as it directly affects the work of economic entities, enabling them to maintain business development, economic stability, development of foreign economic relations, investment attraction, and contributes to economic flexibility in the supply sector and the ability to confidently response to external negative challenges.

However, despite the numerous obstacles that the country has faced and continues to face, the existing legal regulation of supply contracts remains without significant changes, which in turn can testify to the effectiveness of the existing legal regulation and the lack of their development by the legislator.

Purpose. The purpose of the study is to assess the importance of using the supply contract in the present period and its legal regulation, which directly outlines the possibility of using the latter.

Materials and methods. The main materials of the study are the regulatory and legal framework of Ukraine and the scientific work of domestic scientists who focused on the issue of studying the peculiarities of the implementation of the supply contract in general and during the wartime period.

During the research, the following scientific methods were used: theoretical (the methods of analysis, comparison, interpretation were used for the purpose of researching the specifics of the definition of supply contracts within the national legal framework), as well as philosophical and worldview methods, in particular the epistemological method for understanding the supply contract as part of effective means of regulation economic activity and functioning of the economy, etc.

Results. Considering the fact that the legal regulation of supply contracts had been criticized by the scientific community even before the full-scale invasion of the enemy on the territory of Ukraine, leaving it in the same form as it was before considers an inappropriate and irrational decision. Support of the economic sector is a crucial aspect that affects the functioning of the country in general, therefore the legal regulation of supply contracts in particular must be effective. In this regard, it is proposed to review the existing legal framework that governs the procedure of concluding such contracts, especially during periods of total instability.

Prospects. Further research on the legal regulation of supply contracts will allow popularizing this type of contracts among business entities as a reliable and effective mechanism for regulating economic activity, even in the most challenging period of the existence of Ukrainian statehood and will contribute to ensuring the development of the country's economy in the future.

Key words: legal regulation, force majeure, contract, supply contract, military actions, economic legal relations.

Постановка проблеми. Договір поставки відіграє важливу роль для економіки держави як у мирний час так і воєнний, у зв'язку із чим правове регулювання цього виду договору є надзвичайно важливим, адже дозволяє суб'єктам господарювання здійснювання постачання товарів із однієї точки в іншу, забезпечуючи при цьому безперервність господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню особливостей укладення договорів поставки приділено чимало уваги науковою спільнотою. Зокрема свою увагу щодо вищенаведеного договору звертали такі науковці як Товкун І., Зал Д., Кальковець В.Л., Шевченко А. та інші. Проте, достатнього наукового дослідження щодо проблематики правового

регулювання договорів доставки в період сьогодення залишається не достатньо дослідженим.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження договору поставки, що широко використовується у процесі реалізації господарських правовідносин в період сьогодення крізь призму правового регулювання останнього.

Виклад основного матеріалу. Договір поставки є одним з найбільш поширених договорів, що укладаються між суб'єктами господарювання. Відповідно до ч. 5 ст. 265 Господарського кодексу України (далі — ГКУ України) постачання товарів без укладення договору поставки може здійснюватися лише у випадках і порядку, передбачених законодавством.

Торгівля, що здійснюється на підставі договорів поставки, є одним з найбільш поширених видів господарської діяльності, що забезпечує зв'язок між виробником та споживачем [1].

Базові норми, присвячені правовому регулюванню договору постачання містяться у ГК України: параграф 1 «Поставка» (статті 264–271) глави 30 «Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності»; Цивільному кодексі України (далі ЦК України): параграф 3 «Поставка» (ст. 712) глави 54 «Купівля-продаж»; Законі України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922- VIII [2, с. 146].

Варто зазначити, що суперечності між кодексами починаються вже на стадії дефініції договору поставки [3, с. 221].

Відповідно до ч. 1 ст. 265 Господарського кодексу України (далі — ГК України) за договором поставки одна сторона — постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні — покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму [4].

Згідно із ч. 1 ст. 712 ЦК України за договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму [5].

З другого боку, п. 3 ст. 265 ГК, більш точно визначає сферу застосування договору поставки, оскільки визначає його сторонами суб'єкти господарювання, а саме: 1) господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Цивільний кодекс, в свою чергу, зводить коло суб'єктів договору до суб'єктів підприємництва, хоча підприємництво — лише один з видів господарської діяльності [3, с. 222].

Проте, ГК України як профільний кодифікований акт не містить усіх необхідних регулятивних важелів, що впливають на процедуру укладення договорів поставки у відповідній сфері і це простежується, зокрема у його положеннях регламентованих у ч. 6 ст. 265. Відтак, відповідна норма говорить про те, що до відносин поставки, не врегульованих цим Кодексом, застосовуються відповідні положення ЦК України про договір купівлі-продажу [4].

Поставка як форма оплатно-грошової реалізації товару за юридичною сутністю походить із купівлі-продажу, але має свої відмінності.

Саме тому до договору поставки застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, однак закон може передбачати особливості регулювання укладення та виконання договорів поставки (ст. 712 ЦК України) [1].

Із вищенаведеного випливає, що норми ГК України не є до кінця пропрацьованими щодо регулювання договору поставки. Крім цього, варто зазначити, що таке регулювання вищенаведеного договору як і його дефініції, що передбачені цим кодексом, має ще ряд недоліків, які полягають у наступному.

Як слушно зауважують деякі науковці, дана дефініція нічим практично не відрізняється від визначення договору купівлі-продажу, тому не зовсім зрозумілими є тоді підстави винесення його в окремий вид [3, с. 222–222].

Проблема в тім, що питання правового регулювання дефініції відповідного виду господарського договору вищенаведеної точки зору вже давно піднімалася у наукових колах, зокрема у науковій статті Апопія І. В. «Договір поставки в цивільному та господарському законодавстві: проблеми та шляхи їх подолання», яка була опублікована ще у 2008 році і у якій простежується відповідна думка, проте пройшло більш ніж 10 років, але така думка і до сьогодні залишається актуальною серед ряду науковців, хоч з якою і важко погодитися, попри явну схожість.

І в такому разі не видається необхідним виділяти договір поставки в окремий вид договору. Тобто виникає питання доцільності існування такого виду договору в українському законодавстві. Однак, існують певні особливості, якими можна аргументувати необхідність існування договору поставки в українському правовому полі, а саме: умови про особливий суб'єктний склад та спосіб подальшого використання поставленого товару. Саме ці дві умови відрізняють договір поставки від договору купівлі-продажу (або ж навіть виділяють перше з другого). І саме з наявністю цих умов варто пов'язувати необхідність введення договору поставки в українське законодавство. Однією із основних рис господарської діяльності є переважно оптовий характер діяльності, що означає велику кількість та асортимент переданого товару (що є важливими умовами договору поставки). І в такому разі договір купівлі-продажу не є таким зручним, як договір поставки, який, по суті, є більш конкретизованим та специфічнішим підвидом договору купівлі-продажу [6, с. 124].

При цьому укладання договору поставки має свої особливості, які допомагають відрізнити його від інших господарських договорів. Зокрема:

- за договором поставки товар придбавається для використання в господарській діяльності (наприклад, для подальшого продажу). А якщо суб'єкт господарювання (далі — СГ) вирішить реалізува-

ти товари не СГ, то здійснити це він повинен за правилами, установленими для договорів купівлі-продажу (ч. 6 ст. 265 ГК України);

- звичайно моменти укладання договору та його виконання не збігаються;
- для договору поставки характерні тривалість відносин і періодичність замовлень. Так, договір може бути укладений на рік, на строк більше року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений угодою сторін. Якщо строк дії в договорі не визначено, він вважається укладеним на рік (ч. 1 ст. 267 ГК України);
- договором може бути передбачена як поставка товару партіями в певні періоди (обумовлені строки), так і одноразова поставка (обумовлений строк) (ч. 4 ст. 267 ГК України);
- за угодою сторін у договорі може бути встановлений порядок відвантаження товарів будь-яким видом транспорту (ч. 5 ст. 267 ГК України) [7, с. 4].

Відтак, попри наявність явної схожості між договором поставки та договором купівлі-продажу виокремлення першого дозволяє вирішити чимало питань зокрема порядок відвантаження товару, використання транспорту, забезпечення цінності поставленого товару, поставка партіями, однопартійна поставка та ін. Ось чому такий вид договору потребує належного правового регулювання без ототожнення останнього з правовим регулювання договорів купівлі-продажу. Звісно, відсильний характер норм діючих профільних кодифікованих актів, полегшує законодавцю роботу щодо визначення нормативного унормування господарських договорів, зокрема таких як договір поставки, проте збільшення попиту на використання останніх потребує якісного закріплення не просто найважливіших особливостей їх укладення у господарській законодавчій базі, а й нюансів, які дозволяють відокремити такі договори від інших.

Проте, законодавство України і з інших питань містить проблематичність.

Не можемо не погодитися з позицією В. О. Годун, яка акцентує увагу на так званих «сірих зонах» нормативного регулювання поставки товару, зокрема недосконалості норм ГК України щодо предмета вказаного договору, строку якості товару, порядку укладання, умов виконання та обсягу відповідальності. Так, дійсно, чинне законодавство України не містить типового примірника договору поставки. З одного боку, законодавець вирішив надати контрагентам можливість самостійно вибирати пункти договору, що у цілому є складовою частиною принципу свободи договору, який є основоположним для відносин між суб'єктами господарювання; з іншого ж боку, такі широкі можливості часто призводять до спорів між сторонами та укладення договору у спрощеній формі, до якого сторони не готові, у зв'язку з недосконалим, місцями недостатнім нормативним регулюванням останнього [8, с. 41].

Такі сірі зони теж позитивно не впливають на регламентування особливостей відповідного договору, особливо в період сьогодення.

Незважаючи на те, що правове регулювання основних положень про договір поставки залишається незмінним протягом багатьох років, воєнні дії на території України та її прагнення до вступу в Європейський Союз зумовлюють необхідність детальнішого вивчення природи цього правового явища задля пристосування законодавства до несприятливих реалій, прискорення відбудови економіки України у повоєнний час та якісної інтеграції нормативно-правових актів ЄС в українське законодавство. Розуміння сутності договору поставки із врахуванням поточних обставин допоможе забезпечити правильне правове регулювання цього інституту, що позитивно вплине на швидкість, якість та ефективність зростання післявоєнної економіки та подальше приведення законодавства України до вимог ЄС [9, с. 124].

Введення воєнного стану внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну вносить значні корективи в порядок укладення та виконання договорів поставки [9, с. 41].

Варто зазначити, що основними проблемами, які виникають із наявності воєнних дій на території України і з якими можуть стикнутися сторони договору поставки можуть виступати перебої у постачанні товарів, що зумовлені перервами у транспортних ланцюгах.

Окрім транспортної сфери постраждала й морська галузь. Так, закриття українських портів спричинило серйозні порушення в європейських та інших ланцюгах поставок. Через відсутність морської логістики та сполучення назріває міжнародна продовольча криза. Війна Росії на Україні сильно вплинула на сектор морського транспорту, включно з портами [10, с. 529].

Крім цього, викликом для можливості реалізації договорів поставки є також фінансова нестабільність, безпека для персоналу та майна, ризики банкрутства.

Настання частини цих обставин, можуть бути розтлумачені крізь призму форс-мажорних обставин, що за наявності сукупності доказових факторів допоможуть тій чи іншій стороні договору бути звільненими від відповідальності за невиконання умов договору поставки.

Для спрощення процедури засвідчення форс-мажорних обставин 28 лютого 2022 р. Торгово-промисловою палатою України оприлюднено офіційний лист, яким повідомлено, що військова агресія Російської Федерації проти України є форс-мажорною обставиною, та на який можливо послання сторони договору, для якої виконання договірних зобов'язань стало об'єктивно неможливим внаслідок воєнних дій на території України. Як результат, набули поширення випадки, коли суб'єкти господарювання обмежуються виключно посиланням на

згаданий лист та не доводять причинно-наслідковий зв'язок між воєнним діями та невиконанням ними своїх договірних зобов'язань. Між тим, судова практика цілком ґрунтовно виходить з того, що воєнний стан на території України не означає неможливість здійснення підприємницької діяльності для більшості відповідачів за спорами про стягнення збитків та сплату штрафних санкцій за неналежне виконання господарсько-договірних зобов'язань, а самі форс-мажорні обставини не мають «преюдиціальний» характер. Отже, сторона, яка посилається на дію таких обставин, повинна довести що саме ними спричинено об'єктивну неможливість виконання нею договірних зобов'язань. Інакше кажучи, між воєнним станом та неможливістю виконання договірних зобов'язань повинен існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок, як-то: зупинення роботи підприємства у зв'язку із мобілізацією працівників або залучення майнового комплексу підприємства для проведення воєнних заходів, чи неможливість здійснення своєчасної поставки товару внаслідок руйнування транспортної інфраструктури тощо. Проте, якщо суб'єкти господарювання продовжують функціонувати в звичайному режимі в регіонах України, де є можливість безпечного транспортування товару, посилення на форс-мажор є безпідставним [101, с. 27–28].

Відтак, необхідно розуміти, що автоматичності процедури звільнення від відповідальності сторін господарських договорів поставок в результаті настання форс-мажорних обставин, не існує, а складність доведення настання таких обставин може безпосередньо полягати у втраті чи знищенні документів, які могли б слугувати підтвердженням неможливості виконання зобов'язань за договором поставки.

Реалізація господарських правовідносин в період воєнний дій є складним аспектом, проте при належному правовому регулюванню усіх способів реалізації останніх, зокрема договорів поставки, потрібно якісне нормативне регулювання договорів.

Наявність лише норм, які регулюють питання форс-мажорних обставин є надто малим допоміж-

ним фактором у регулювання договорів поставки, віднайдень шляхів вирішення проблем зумовлених настанням тих чи інших явищ з метою забезпечення тривалості договірних зобов'язань наразі не до кінця вивчається зі сторони законодавця.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання договорів як засобів регулювання будь яких правовідносин є ефективним способом розвитку економіки країни в цілому. Проте такий спосіб повинен мати надійне правове регулювання і випадок із договорами поставки в сфері господарювання не є виключеннями. Проблема з якою стикається правове регулювання саме цього виду договору полягає у свого роду застарілості нормативної регламентації останньої, наявності протягом років розмитості у розумінні різниці між дефініціями понять договір купівлі-продажу та договір поставки. Така розмитість супроводжується наявністю від сильного характеру норм профільного кодифікованого акту у господарському праві — ГК України. Більше 10 років схожість у дефініціях піднімали наукову спільноту роздумувати над питанням щодо доцільності виокремлення договору поставки, як окремого договору, від'ємного від договору купівлі-продажу. І попри наявність явних особливостей, що притаманні таким договорам, насправді серед науковців і надалі можна зустріти думку щодо відсутності необхідності до виокремлення останніх і в період сьогодення.

Наявність таких проблем у період сьогодення, коли Україна стикнулася із більш масштабними негативними процесами, що загрожують її існуванню та має працювати над питанням не просто забезпечення можливості сторін договору бути звільненими від відповідальності за невиконання умов договору при наявності обґрунтованості настання форс-мажорних обставин, а напрацьовувати шляхи виходу для таких сторін при настанні відповідних обставин з метою збереження домовленостей та їх виконання, якщо така можливість зберігається фізично — правове регулювання договорів поставки все ще містить недоліки з попередніх років, які так і не змінюються.

Література

1. Кузьмін Дн. Л. Договір поставки та особливості його укладання. URL: https://library.ztu.edu.ua/e-copies/VISNUK/47_1/65.pdf (дата звернення: 03.11.2024).
2. Мішек М. С., Куца Л. В. Юридичні особливості визначення договору постачання в господарсько-торговельній діяльності підприємства. *Правничий вісник університету «КРОК»*. 2017. № 29. С. 145–153.
3. Апопій І. В. Договір поставки в цивільному та господарському законодавстві: проблеми та шляхи їх подолання. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2008. Вип. 6 (74) С. 220–227.
4. Господарський кодекс України. від 16.01.2003 № 436-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n378> (дата звернення: 06.03.2023).
5. Цивільний кодекс України. від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.06.2022).
6. Кальковець В. Л. Проблематика законодавчого визначення договору поставки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 123–126.

7. Шевченко А. Договір поставки: правила оформлення. *Бібліотека Баланс. Практичне керівництво*. 2019. № 6. С. 4–10.
8. Товкун І., Зал Д. Укладення договору поставки у спрощеній формі: на матеріалах судової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 40–44.
9. Лега О. В., Яловега Л. В., Прийдак Т. Б. Договірна політика та податкові ризики в умовах невизначеності. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 3 (03). С. 41–46.
10. Берназ-Лукавецька О. М. Проблемні питання використання окремих видів договорів в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 527–529.
11. Мілаш В. С. Форс-мажор як підстава звільнення від господарсько-договірної відповідальності. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 1 (45). С. 21–29.

References

1. Kuz'min Dn. L. Dohovir postavky ta osoblyvosti yoho ukladannya [Supply contract and features of its conclusion]. URL: https://library.ztu.edu.ua/e-copies/VISNUK/47_1/65.pdf [in Ukrainian].
2. Mishchek M. S., Kutsa L. V. (2017). Yurydychni osoblyvosti vyznachennya dohovoru postachannya v hospodars'ko-torhoveli'nyy diyal'nosti pidpryemstva [Legal features of the definition of the supply contract in the business and trade activities of the enterprise]. *Pravnychy visnyk universytetu "KROK" — Legal Bulletin of "KROK" University*. No. 29. pp. 145–153 [in Ukrainian].
3. Apopiy I. V. (2008). Dohovir postavky v tsyvil'nomu ta hospodars'komu zakonodavstvi: problemy ta shlyakhy yikh podolannya [Supply contract in civil and economic legislation: problems and ways to overcome them]. *Sots.-ek. problemy suchas. periodu Ukrayiny — Soc.-ec. problems today. period of Ukraine*. Vol. 6 (74). pp. 220–227 [in Ukrainian].
4. Hospodars'ky kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 No 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n378> [in Ukrainian].
5. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
6. Kal'kovets' V. L. (2024). Problematyka zakonodavchoho vyznachennya dohovoru postavky [Issues of legislative definition of the supply contract]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal — Legal scientific electronic journal*. No 7. pp. 123–126 [in Ukrainian].
7. Shevchenko A. (2019). Dohovir postavky: pravyla oformlennya [Supply contract: execution rules]. *Biblioteka Balans. Praktychne kerivnytstvo — Balance Library. Practical guidance*. No 6. pp. 4–10 [in Ukrainian].
8. Tovkun I., Zal D. (2021). Ukladennya dohovoru postavky u sproshcheniy formi: na materialakh sudovoyi praktyky [Conclusion of a supply contract in a simplified form: on the materials of court practice]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo — Entrepreneurship, economy and law*. No. 5. pp. 40–44 [in Ukrainian].
9. Leha O. V., Yaloveha L. V., Pryydak T. B. (2022). Dohovirna polityka ta podatkovy ryzyky v umovakh nevyznachenosti [Contract policy and tax risks in conditions of uncertainty]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka — Digital economy and economic security*. Vol. 3 (03). pp. 41–46 [in Ukrainian].
10. Bernaz-Lukavets'ka O. M. (2022). Problemni pytannya vykorystannya okremykh vydiv dohovoriv v umovakh voyennoho stanu [Problematic issues of the use of certain types of contracts in the conditions of martial law]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal — Legal scientific electronic journal*. No 7. pp. 527–529 [in Ukrainian].
11. Milash V. S. (2023). Fors-mazhor yak pidstava zvil'nennya vid hospodars'ko-dohovirnoyi vidpovidal'nosti [Force majeure as a basis for exemption from economic and contractual liability]. *Aktual'ni problemy prava: teoriya i praktyka — Actual problems of law: theory and practice*. No 1 (45). pp. 21–29 [in Ukrainian].

УДК 346.1:338.47

Турченко Ігор Вікторович
доктор філософії у галузі права
Turchenko Ihor
PhD in Law
ORCID: 0000-0001-6127-7968

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10479

КОНТРАКТИ «ПІД КЛЮЧ» У СФЕРІ РОЗБУДОВИ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

TURNKEY CONTRACTS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S TRANSPORT INFRASTRUCTURE

Анотація. Вступ. Післявоєнне відновлення та подальша розбудова транспортної інфраструктури України є ключовою умовою для економічного зростання, розвитку міжнародної торгівлі та інтеграції України в глобальні економічні процеси. У сучасних реаліях, коли перед Україною постають невідворотні виклики посткризового відновлення, які виникнуть після завершення збройної агресії, питання раціонального та ефективного використання фінансових і технічних ресурсів набуває надзвичайної актуальності. У цьому контексті одним із найбільш перспективних правових механізмів є впровадження контрактів типу ЕРС («під ключ»), які широко застосовуються в міжнародній практиці для реалізації складних проєктів у сфері транспортної інфраструктури.

Метою цього дослідження є аналіз правових та організаційних передумов застосування контрактів типу ЕРС («під ключ») у сфері розбудови транспортної інфраструктури України. Основними завданнями статті є виявлення правових проблем, що виникають під час застосування типових проформ FIDIC у вітчизняній господарсько-правовій діяльності, визначення їхньої правової природи, а також врахування міжнародного досвіду та особливостей вітчизняного законодавства.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти України та міжнародні документи, що регламентують застосування контрактів типу ЕРС («під ключ») у сфері будівництва транспортної інфраструктури; 2) проформи контрактів FIDIC, зокрема Срібна книга, як основа для регулювання правовідносин у межах складних інфраструктурних проєктів; 3) наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячені аналізу правової природи та особливостей застосування ЕРС-контрактів та типових проформ контрактів FIDIC у міжнародній практиці; 4) міжнародний досвід впровадження контрактів типу ЕРС, який використовується у країнах Європейського Союзу, Азії та Латинської Америки.

У процесі дослідження було використано наступні наукові методи: метод теоретичного узагальнення та систематизації (для аналізу ключових правових та організаційних аспектів застосування ЕРС-контрактів у транспортній сфері); метод порівняльного правознавства (для співставлення міжнародного досвіду та нормативного регулювання ЕРС-контрактів з чинним законодавством України); метод логічного аналізу та синтезу (для визначення правових проблем, пов'язаних із впровадженням проформ FIDIC в український правовий простір, та формулювання рекомендацій щодо їх усунення); метод прогнозування (для обґрунтування можливих варіантів застосування контрактів типу ЕРС в Україні з урахуванням специфіки об'єктів транспортної інфраструктури).

Результати. У науковій статті визначено, що контракти типу ЕРС у сфері будівництва та модернізації транспортної інфраструктури, які широко застосовуються у світовій практиці, залишаються значною мірою неврегульованими в українському правовому полі. Незважаючи на відомість та часткове впровадження типових проформ FIDIC, таких як Срібна книга, їхнє використання в Україні стикається з низкою перешкод. Типові контракти FIDIC мають такі характерні ознаки звичаїв ділового обороту, як тривалість існування, стійкість у практиці, однаковість застосування, широка популярність у будівельній сфері тощо. Типові договори FIDIC уніфікують як звичаї ділового обороту та і міжнародну практику будівельних робіт. Відсутність інтеграції цих проформ до вітчизняного законодавства ускладнює їхнє застосування в транспортній галузі, що потребує більш детальної нормативно-правової регламентації, особливо у сфері управління складними інфраструктурними проєктами. Актуальність удосконалення господарсько-правового регулювання ЕРС-контрактів в Україні зумовлена відсутністю адаптованого до вітчизняного законодавства категоріально-понятійного апарату, зокрема, наприклад, таких ключових понять, як «засуджені збитки» (liquidated damages), що широко застосовуються в міжнародній практиці. Для забезпечення ефективного впровадження ЕРС-контрактів в Україні необхідна робота та прийняття спеціалізованих нормативно-правових актів, які б адаптували міжнародні стандарти до вітчизняних

реалій. Важливим є запровадження імперативних норм, що регламентуватимуть баланс інтересів сторін, прозорість договірних відносин та ефективний розподіл ризиків. Такий підхід сприятиме формуванню стабільної правової бази для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, забезпечуючи залучення міжнародних інвестицій, зміцнення економічного потенціалу країни та підвищення конкурентоспроможності її транспортної системи на глобальному рівні.

Перспективи. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у контексті вдосконалення правового регулювання ЕРС-контрактів в Україні є гармонізація із міжнародними стандартами, розробка категоріально-понятійного апарату, а також удосконалення механізмів розподілу ризиків між контрагентами. Важливо дослідити адаптацію типових проформ FIDIC до українського правового поля, особливо у контексті їх застосування до великих транспортних проєктів, зокрема будівництва мостів, залізничних вузлів тощо. Інституціоналізація ключових понять і категорій вимагає комплексного наукового аналізу міжнародної правозастосовної практики з метою запобігання виникненню правових колізій у вітчизняному законодавстві. Такий підхід передбачає не лише вивчення існуючих доктринальних підходів і нормативних стандартів, але й оцінку їхньої адаптації до українського правового поля, що сприятиме гармонізації нормативно-правової бази України з вимогами сучасних міжнародних стандартів.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, господарсько-правове регулювання, FIDIC, ЕРС, контракти «під ключ», господарське право, контрактне право.

Summary. Introduction. The post-war reconstruction and further development of Ukraine's transport infrastructure are fundamental prerequisites for economic growth, fostering international trade, and integrating Ukraine into global economic processes. The contemporary challenges of post-crisis recovery, anticipated after the cessation of armed aggression, necessitate a rational and effective approach to utilizing financial and technical resources. Among the most promising legal mechanisms in this context is the implementation of EPC (Engineering, Procurement, Construction) contracts, commonly referred to as "turnkey" contracts, which are widely used in international practice for complex transport infrastructure projects.

Purpose. The purpose of this study is to analyze the legal and organizational prerequisites for implementing EPC contracts in Ukraine's transport infrastructure sector. The main objectives of the article are to identify legal challenges associated with applying FIDIC standard forms within the domestic economic and legal framework, clarify their legal nature, and explore international experience and the specifics of Ukrainian legislation.

Materials and Methods. The materials of the study include: 1) regulatory and legal acts of Ukraine and international documents governing the application of EPC ("turnkey") contracts in the construction of transport infrastructure; 2) FIDIC standard contract forms, particularly the Silver Book, as a foundation for regulating legal relations within complex infrastructure projects; 3) scholarly works by domestic and foreign researchers dedicated to analyzing the legal nature and practical application of EPC contracts and FIDIC standard forms in international practice; 4) international experience in implementing EPC contracts in countries of the European Union, Asia, and Latin America.

The study employed the following scientific methods: the method of theoretical generalization and systematization (to analyze key legal and organizational aspects of applying EPC contracts in the transport sector); the method of comparative legal analysis (to compare international experience and regulatory frameworks for EPC contracts with Ukraine's existing legislation); the method of logical analysis and synthesis (to identify legal issues related to integrating FIDIC forms into the Ukrainian legal framework and to formulate recommendations for their resolution); and the forecasting method (to substantiate potential applications of EPC contracts in Ukraine, considering the specifics of transport infrastructure projects).

Results. The study identifies that EPC contracts, widely used globally for construction and modernization of transport infrastructure, remain largely unregulated in Ukraine's legal framework. Although FIDIC standard forms, such as the Silver Book, are known and partially utilized in Ukraine, their application faces significant obstacles. The absence of full integration of these forms into national legislation complicates their use in the transport sector, which requires detailed regulatory oversight, particularly for managing complex infrastructure projects.

The inadequacy of economic and legal regulation of EPC contracts in Ukraine is compounded by the lack of a domestically adapted conceptual framework. Key concepts like "liquidated damages", extensively used in international practice, are absent from Ukrainian legislation. To ensure effective implementation of EPC contracts, Ukraine requires the development and adoption of specialized regulatory acts that adapt international standards to national realities. Mandatory norms governing the balance of party interests, transparency of contractual relations, and efficient risk distribution are essential. This approach will facilitate the creation of a stable legal foundation for large-scale infrastructure projects, attracting international investments, strengthening the country's economic potential, and enhancing the competitiveness of its transport system on the global stage.

Discussion. Further research should focus on harmonizing EPC contracts with international standards, developing a domestically adapted conceptual framework, and refining mechanisms for risk distribution among parties. Special attention should be paid to the integration of FIDIC standard forms into Ukraine's legal field, particularly in the context of their application to large transport projects such as bridge construction and railway hubs. Institutionalizing key concepts and categories requires comprehensive scholarly analysis of international legal practices to prevent potential conflicts in Ukrainian law. A systematic approach to aligning international standards with domestic legislative specifics will significantly enhance the legal infrastructure supporting Ukraine's post-war recovery and transport system modernization.

Key words: transport infrastructure, economic and legal regulation, FIDIC, EPC, turnkey contracts, economic law, contract law.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли потреба у швидкому відновленні транспортної інфраструктури України поєднується із необхідністю залучення міжнародних інвестицій та донорських коштів, постає питання пошуку ефективних механізмів реалізації транспортних інфраструктурних проєктів, що потребує створення прозорої та уніфікованої правової бази для партнерства між державними органами, міжнародними фінансовими інституціями та приватними інвесторами. Одним із ключових інструментів для забезпечення ефективної реалізації стратегічних інфраструктурних проєктів є впровадження типових проформ контрактів FIDIC, зокрема контрактів типу «під ключ». Їх дослідження з метою ефективного застосування стає особливо актуальним у контексті ратифікації Фінансової угоди «Програма відновлення України III» між Україною та Європейським інвестиційним банком у квітні 2024 року [1]. Угода є частиною стратегічної програми співробітництва між Україною та ЄІБ, яка визначає основні напрями партнерства в рамках відновлення критично важливої інфраструктури, включаючи логістику, енергетику, цивільний захист та інфраструктуру охорони здоров'я. Контракти типу «під ключ», як і інші типові проформи FIDIC, забезпечують уніфіковану правовий фундамент для взаємодії між державними структурами, приватними інвесторами та міжнародними донорами. Важливим кроком є адаптація типових проформ контрактів FIDIC до вітчизняного законодавства. Перш за все, перевага в застосуванні цих проформ полягає в їх універсальності та широкому визнанні на міжнародному рівні, що робить їх добре знайомими іноземним компаніям, будівельникам і фінансовим установам, у тому рахунку й міжнародними кредитивним інституціям. Водночас, хоча типові проформи FIDIC не є новелою для України, існують певні проблеми у їхньому застосуванні. Зокрема, деякі категорії або підходи, прийняті в міжнародній практиці, можуть не мати прямого аналога у вітчизняному законодавстві або потребують уточнення для відповідності українським правовим реаліям. Дослідження можливостей використання контрактів FIDIC, зокрема контрактів типу «під ключ», відкриває перспективи для відновлення транспортної та критичної інфраструктури України, сприяє інтеграції у міжнародну будівельну спільноту та підвищує інвестиційну привабливість національної економіки. Таким чином, інтеграція проформ контрактів FIDIC у господарсько-правову практику України не лише сприятиме ефективному виконанню інфраструктурних проєктів, але й забезпечить відповідність вітчизняних підходів європейським стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вдосконалення договірних відносин в Україні та подальшого забезпечення ефективності механізму взаємодії між суб'єктами господарювання присвячена значна кількість наукових публікацій. Аналіз

результатів сучасних досліджень беззаперечно підтверджує висновок про те, що господарський договір був, є й залишається базовим господарсько-правовим інструментом, що покликаний в найбільш повній мірі забезпечувати різноманітні інтереси учасників господарських правовідносин. Водночас нормативна визначеність обов'язкових умов господарського договору є наріжним каменем, який сприяє мінімізації правових колізій і запобігання виникненню юридичних конфліктів. Відсутність чіткої регламентації у цій сфері справляє негативний вплив на динаміку розвитку вітчизняної транспортної інфраструктури. А в умовах сучасних викликів набуває стратегічного значення для забезпечення економічної стабільності та національної безпеки нашої держави.

Наукова база даного дослідження ґрунтується на аналізі ключових висновків та фундаментальних теоретичних положень, викладених у працях провідних вітчизняних науковців у галузях цивільного та господарського права, серед яких варто виокремити роботи Банасевич І.І. [2], Т.В. Боднар [3], М.С. Біленко [4], О.А. Беяневич [5], А.В. Гриняка [6], Н.С. Кузнецової [7], В.С. Мілаш [8], В.Г. Олюха [9], І.В. Турченка [10] тощо.

При цьому слід зазначити, що низка сучасних науково-практичних досліджень вже порушували проблеми та механізми впровадження типових проформ FIDIC у вітчизняне правове поле. І.В. Сухоставець справедливо зазначає, що формальне та фрагментарне впровадження міжнародних та європейських практик може мати низку негативних наслідків у майбутньому та акцентує увагу на недоліках у правовому регулюванні цих відносин в чинному вітчизняному законодавстві [11]. Дерев'янко, Б. В., Устименко, В. А., Теремецький, В. І., & Рябченко, О. П. здійснивши правовий аналіз підходів до розподілу ризиків за ЕРС-контрактами в Україні зазначили, що ЕРС-контракти мають серйозну перспективу подальшого застосування під час післявоєнної відбудови України, адже вони відповідають вимогам міжнародних інвесторів та фінансових інституцій [12, с.120] тощо. Хоча впровадження типових проформ FIDIC уже стало предметом уваги окремих вітчизняних науковців, ця тема залишається малодослідженою та актуальною, оскільки ще не отримала комплексного аналізу, який враховував би специфіку українського правового та економічного середовища. Особливого наукового інтересу, під цим кутом, заслуговує детальне вивчення можливостей використання контрактної конструкції типу «під ключ» у процес реалізації масштабних проєктів у сфері транспортної інфраструктури в Україні.

Метою цього дослідження є аналіз правових та організаційних передумов застосування контрактів типу ЕРС («під ключ») у сфері розбудови транспортної інфраструктури України. Основними завданнями статті є виявлення правових проблем, що виникають під час застосування типових проформ

FIDIC у вітчизняній господарсько-правовій діяльності, визначення їхньої правової природи, а також врахування міжнародного досвіду та особливостей вітчизняного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних тенденцій подальшого розвитку договірних прав спостерігається поява складних, багатофункціональних договорів, які спрямовані не стільки на фіксацію окремих юридично-вагомих дій сторін або стану матеріального об'єкта, скільки на забезпечення довготривалого комплексного результату «під ключ» з обумовленою оплатою за досягнення конкретного результату. Назва контрактів ЕРС походить від англійської абревіатури ЕРС (engineering, procurement, construction), що перекладається як «інжиніринг, постачання, будівництво». Згідно зі звичайними умовами для цього типу контракту, підрядник здійснює інженерію, закупівлю та будівництво, забезпечуючи повністю обладнаний об'єкт, готовий до експлуатації (при «повороті ключа») [13]. У рамках цього типу контрактів генеральний підрядник (ЕРС-підрядник) бере на себе основну відповідальність за всі етапи реалізації будівельного проекту: від розробки проектної документації до передачі замовнику завершеного об'єкта, який повністю відповідає технічним і функціональним вимогам. На думку деяких авторів, ця договірно-правова форма незабаром стане найпоширенішою у сфері будівництва складних об'єктів [14, с. 397]. Контракти типу «під ключ» знайшли своє системне закріплення у проформах FIDIC (Міжнародної федерації інженерів-консультантів), які є широко визнаним стандартом у сфері міжнародного будівництва та інфраструктурних проектів. Зокрема, у Срібній книзі FIDIC («Conditions of Contract for EPC/Turnkey Projects») детально регламентуються основні положення для контрактів типу ЕРС. Типові будівельні контракти мають давню історію застосування в усьому світі. Стандартні форми контрактів FIDIC сьогодні використовуються Світовим банком і європейськими банками для відкритих конкурсів, а також у доповненнях до контрактів на виконання будівельних робіт [15]. Загальні стандартизовані умови контрактів мають тривале застосування та публікуються багатьма міжнародними організаціями, включаючи FIDIC, UNCITRAL і UN/ECE [14, с. 400]. Контракти FIDIC є найбільш вживаними у світі, але існують також численні місцеві стандартні договори. Так, у тихоокеанському регіоні цим, зокрема, займається Асоціація інженерного розвитку Японії (англ. Engineering Advancement Association of Japan, ENAA). У Європі стандартні ЕРС-моделі розробляє Об'єднаний комітет із контрактів Сполученого Королівства (англ. Joint Contracts Tribunal, JCT). В арабському світі багато країн включили стандартні форми контрактів для державних проектів у національне законодавство [14, с. 400].

Будучи за своєю юридичною природою кодифікованими збірками міжнародних звичаїв ділового

обороту, типові договори будівельного підряду FIDIC вирізняються своєю одноманітністю у застосуванні, загальновідомістю та загальновизнаністю серед міжнародних підрядників, професійних забудовників, інженерів і консультантів. Вони становлять основу для експорту робіт та послуг у місця проведення будівництва на міжнародному рівні, забезпечуючи ефективність та передбачуваність договірних відносин у цій сфері [16, с. 231]. Однак, їхня ключова відмінність від норм права, на наш погляд, полягає у відсутності загальнообов'язковості їх положень та можливості застосування імперативно закріплених у чинному господарсько-правовому законодавстві санкцій за невиконання їх умов. Їх застосування ґрунтується на основоположному принципі свободи договору та автономії волі сторін, що є невід'ємною частиною міжнародного приватного права. Ця характеристика забезпечує гнучкість та адаптивність договорів FIDIC, дозволяючи учасникам правовідносин самостійно визначати зміст своїх зобов'язань у відповідності до особливостей проектів та потреб міжнародного ринку [10, с. 68]. Стандартні контракти впливають на місцеву будівельну практику, а також на наднаціональні звичаї та правила міжнародної торгівлі. Ці звичаї та правила називаються *lex mercatoria*. Це транснаціональне право для міжнародних торговців з'явилося для усунення недоліків національних законів, воно все ще розвивається і наразі не має чітко визначеного змісту. Подібно до того, як стандартні контракти ґрунтуються на традиціях, свобода тлумачення закону та торгові звичаї є частиною *lex mercatoria*. Контракти FIDIC, зокрема, сприяли розвитку *lex mercatoria* для будівельної галузі. Вони також впливають на місцеві звичаї в будівельній галузі в усьому світі [14, с. 400]. Типові договори FIDIC мають такі характерні ознаки звичаїв ділового обороту, як тривалість існування, стійкість у практиці, однаковість застосування, широка популярність у будівельній сфері тощо. Типові договори FIDIC уніфікують як звичаї ділового обороту та і міжнародну практику будівельних робіт. При цьому, як зазначають самі розробники FIDIC, Федерація не несе відповідальності за будь-які події чи наслідки, що виникають у результаті використання її публікацій. Зміст публікацій FIDIC не містить жодних гарантій, прямих або непрямих, включаючи, без обмежень, гарантії товарної придатності, відповідності певній меті або відсутності порушень. Проформи контрактів FIDIC не є вичерпним джерелом права і призначені виключно для надання загальних рекомендацій. Їх не слід використовувати як єдине джерело для вирішення конкретної правової ситуації чи питання [13].

Незважаючи на широке використання форм FIDIC у практиці розвинутих країн світу та їх універсальний характер, для їх ефективного застосування у вітчизняній практиці України вони потребують адаптації відповідно до чинних норм

Цивільного та Господарського кодексів України, Закону України «Про публічні закупівлі» та інших нормативно-правових актів. Мова йде не лише про здійснення офіційних перекладів текстів типових форм контрактів, а й про розробку ефективних механізмів застосування з урахуванням вітчизняного законодавства. Специфічною особливістю типових контрактів FIDIC, що визначають його місце в системі нормативних регуляторів договірних відносин є їх недержавне походження. Типові форми договору FIDIC розробляється міжнародною бізнес-спільнотою за участю різноманітних професійних асоціацій.

Вітчизняний законодавець закріпив низку позитивних нормативних положень, спрямованих на реформування та підвищення ефективності управління транспортною інфраструктурою та дорожнім будівництвом в Україні. Так, прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування» від 17 листопада 2016 року № 1764–19 стало важливим етапом у модернізації правового регулювання відносин у сфері формування транспортної інфраструктури України. Закон передбачає внесення змін до низки нормативно-правових актів, спрямованих на імплементацію стандартів FIDIC у сфері дорожнього будівництва. У статті 6 Закону України «Про автомобільні дороги» визначено, що з метою активізації інвестиційної діяльності, підвищення якості та ефективності дорожнього будівництва під час будівництва та реконструкції автомобільних доріг можуть застосовуватися принципи та умови контрактів Міжнародної федерації інженерів-консультантів (FIDIC) у порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Для забезпечення постійного незалежного аудиту (оцінки) технічного стану автомобільних доріг та якості дорожніх робіт можуть залучатися кваліфіковані інженери-консультанти у сфері дорожнього будівництва, акредитовані у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [17]. При цьому аргументовано необхідність встановлення обов'язку для замовників будівництва, реконструкції та ремонту автомобільних доріг залучати на конкурсних засадах незалежного інженера-консультанта у сфері дорожнього будівництва на етапах закупівель, виконання робіт та гарантійного обслуговування автомобільної дороги [10, с. 12]. Майже одночасно, постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1065 «Про затвердження єдиних вимог щодо проведення контролю якості робіт з нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг загального користування» встановлено чіткі критерії визначення якості у ході реалізації відповідних проєктів [18]. Інституціоналізація статусу інженерів-консультантів як учасників господарських відносин в галузі дорожнього будівництва є вагомим та позитивним кроком у процесі

реформування системи контролю за реалізацією дорожньо-інфраструктурних проєктів. Цей крок не тільки забезпечує узгодження вітчизняних нормативних положень із сучасними міжнародними правовими стандартами у зазначеній сфері. У цьому випадку забезпечується інтеграція найкращих світових здобутків нормотворення у вітчизняний механізм господарсько-правового регулювання. Водночас, для досягнення повноцінної ефективності функцій інженерів-консультантів, наступним логічним етапом має стати запровадження механізмів реалізації їх реальних повноважень. Це дозволить інженерам-консультантам не лише здійснювати технічний нагляд за будівництвом вітчизняних доріг та дорожньо-інфраструктурних проєктів, але й здійснювати активний вплив на якість і строки виконання робіт. Варто погодитись із висновком про те, що зміст чинного законодавства України в сфері регулювання містобудівної діяльності та практики його застосування свідчить про незабезпеченість абсолютно незалежного статусу інженера-консультанта, а тому його незалежність викликає багато суперечок [11, с. 29]. Залишаючи правовий статус інженера-консультанта на рівні декларативного суб'єкта господарювання, наша держава ризикує створити малодієвий контрольний орган, що не матиме ефективного застосування. Натомість, наділення інженерів-консультантів реальними юридично значущими повноваженнями з можливістю застосування жорстких санкцій стане гарантією ефективного управління будівництвом і реконструкцією вітчизняної дорожньої інфраструктури відповідно до усталеного досвіду ЄС. Варто наголосити, що в контексті правового забезпечення розвитку дорожньої інфраструктури України особливого значення набуває Указ Президента України № 529/2019 від 19 липня 2019 року «Про деякі заходи щодо створення умов для розвитку та підвищення якості автомобільних доріг» [19]. Зазначеним актом Кабінету Міністрів України було доручено до 1 січня 2020 року впровадити обов'язкову вимогу для замовників будівництва, реконструкції та ремонту автомобільних доріг щодо залучення незалежного інженера-консультанта у сфері дорожнього будівництва (FIDIC) на конкурсних засадах. Ця вимога мала охоплювати всі етапи реалізації дорожньо-інфраструктурного проєкту, починаючи проведенням закупівель та завершуючи гарантійним обслуговуванням виконаних дорожніх та дорожньо-інфраструктурних робіт. Раніше вже зверталася увага на важливість такого підходу та була підкреслена його відповідність міжнародним стандартам і вимогам прозорості та підзвітності в управлінні дорожньо-інфраструктурними проєктами. Проте, незважаючи на проголошені амбітні наміри та потенціал нормативних положень Указу Президента України № 529/2019, реальні кроки у напрямку його повноцінної імплементації досі не здійснено. Ця ситуація вказує на системну проблему,

яка притаманна правовому регулюванню відносин в Україні: декларативність багатьох норм і відсутність дієвих господарсько-правових механізмів їхньої реалізації. Без належної нормативної деталізації їх контрольних повноважень та адміністративних важелів впливу контрольні функції інженерів-консультантів залишаються лише номінальними. А це підриває довіру до системи управління та фінансування дорожньо-інфраструктурних проєктів, жодним чином не сприяє покращенню якості виконуваних робіт та обмежує можливості залучення міжнародних інвесторів.

Повертаючись до перспектив удосконалення договірних відносин у сфері будівництва транспортної інфраструктури, важливо підкреслити, що контракти «під ключ» (ЕРС), укладені із застосуванням типових проформ FIDIC, не є абсолютно новими та невідомими для України. Вони вже використовуються у низці проєктів. Проте саме їхнє ширше впровадження має потенціал стати каталізатором для модернізації практик управління транспортно-інфраструктурними проєктами, сприяти гармонізації процедур та інтеграції міжнародних стандартів у вітчизняне правове поле. Однак, попри очевидні переваги, існує низка проблем, які можуть ускладнити впровадження цих договорів в українських реаліях. Контракти «під ключ» (ЕРС), укладені із застосуванням типових проформ FIDIC, базуються на принципах свободи договору та автономії волі сторін, які закріплені у частині 1 статті 6 Цивільного кодексу України. Водночас, ці проформи не є поіменованими договорами у розумінні Розділу III Цивільного кодексу України, а також не мають спеціального регулювання на рівні нормативних положень Господарського кодексу України, який встановлює загальні положення для укладення господарських договорів. Як вже зазначалося на початку дослідження, в основі ЕРС контрактів лежить принцип зосередження в руках однієї особи (генерального підрядника) трьох елементів процесу реалізації проєкту: проєктування (Engineering), постачання обладнання і матеріалів (Procurement) та будівництва (Construction). Таким чином, генеральний підрядник за ЕРС контрактом бере на себе зобов'язання реалізувати «під ключ» та передати замовнику готовий до роботи об'єкт. Підрядник несе відповідальність за проєктні та вишукувальні роботи, супутні погодження, закупівлю обладнання та матеріалів для всього проєкту, виконання будівельно-монтажних і пусконаладжувальних робіт. При цьому вартість ЕРС-контракту є фіксованою, через що ризики дотримання графіка і бюджетних лімітів покладаються на підрядника. З позиції українського цивільного законодавства України, ЕРС-контракт є складним змішаним договором, який поєднує елементи кількох поіменованих договірних конструкцій, таких як надання інжинірингових послуг, договір будівельного підряду, до-

говір на розробку проєктної документації та договір постачання. Така багатогранність передбачає, що у разі підпорядкування ЕРС-контракту законодавству України, його істотні умови мають бути адаптовані до специфіки вітчизняного законодавства і бути зрозумілими іншим контрагентам. Зокрема, усі ключові положення, що стосуються різних елементів договору, повинні знайти належне відображення у тексті контракту, що забезпечить його юридичну визначеність та відповідність правовим вимогам. Стандартні умови міжнародних ЕРС-контрактів містять поняття та категорії, що не мають прямих аналогів у законодавстві України. Наприклад, поняття «liquidated damages», яке в міжнародній практиці трактується як «заздалегідь оцінені (погоджені) збитки», використовується для визначення розміру фінансової відповідальності сторін у випадках порушення договірних зобов'язань. Це може бути фіксована сума, яку сторони погоджують для сплати за кожен день прострочення виконання робіт. В українському правовому полі така категорія відсутня, а питання фінансової відповідальності зазвичай регулюється через поняття штрафних санкцій або неустойки, які мають інші підходи до визначення і застосування.

У практиці договірного регулювання складних інфраструктурних проєктів, визначення ціни є ключовим аспектом, що формує основи правовідносин між замовником і підрядником. Найчастіше ціна в таких контрактах, у тому рахунку й ЕРС-контрактів, є твердою (паушальною) та встановлюється на основі принципу «lump sum», що зумовлює суттєве перенесення ризиків на підрядника. Такий підхід надає замовнику впевненість у фінальній вартості проєкту, адже паушальна ціна визначає загальну суму контракту, незалежно від змін у вартості робіт чи матеріалів. Однак, попри фіксованість ціни, можливі випадки її коригування, що потребують окремого аналізу. Стандартні положення контрактів ЕРС передбачають ситуації, коли підрядник має право вимагати від замовника компенсації додаткових витрат. До таких випадків належать: зміна характеру робіт, обсягів чи якості, що виникає внаслідок ініціативи замовника або необхідності адаптації проєкту до нових обставин. Збільшення витрат підрядника через нормативні акти, прийняті після укладення контракту, що впливають на вартість виконання робіт. Відшкодування збитків підрядника, спричинених несвоєчасним виконанням замовником своїх зобов'язань, наприклад, у частині передачі необхідної документації чи доступу до об'єкта будівництва. Крім того, практика застосування ЕРС-контрактів свідчить про наявність положень, які дозволяють підряднику додатково стягувати «розумний прибуток», що зазвичай становить 5–15% від суми компенсованих витрат [20]. Хоча це може бути обґрунтованим за певних обставин, така можливість створює ризики неконтрольованого зростання ціни, особливо за

відсутності чітких обмежень щодо умов і масштабів її збільшення.

Формування проекту ЕРС-контракту, розробленого на базі проформи FIDIC, може бути проявом принципу свободи договору, який втілюється через інтеграцію усталених комерційних звичаїв ділового обороту. Такий підхід демонструє синергетичний зв'язок між автономією волевиявлення сторін та юридичними механізмами, що визнають і нормують значення неписаних правил ділової практики, забезпечуючи тим самим високий рівень адаптивності контрактних положень до специфіки галузевого регулювання та індивідуалізованих ринкових умов. Ця модель сприяє побудові гнучкої правової архітектури, яка узгоджує економічну раціональність з договірною стабільністю, водночас забезпечуючи баланс інтересів учасників контрактних відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Контракти ЕРС у сфері розбудови та модернізації транспортної інфраструктури широко використовуються у світовій практиці, залишаються юридично невизначеними в українському правовому полі. Типові проформи FIDIC, хоча й відомі в Україні, не забезпечують повної інтеграції до вітчизняного законодавства, що ускладнює їхнє застосування, особливо у транспортній галузі, де характер проєктів потребує детальної нормативно-правової регульованості. Застосування проформ FIDIC, таких як Срібна книга, для транспортної інфраструктури має враховувати специфіку окремих об'єктів. Наприклад, для будівництва мостів або залізничних вузлів ці контракти можуть бути доцільними через їхній

акцент на розподілі відповідальності та чітке визначення обсягів робіт. Водночас для автомобільних доріг доцільніше використовувати контракти іншої типової проформи контрактів FIDIC, які передбачають інтеграцію процесів будівництва, експлуатації та обслуговування. Такий підхід дозволяє забезпечити довгострокову якість об'єкта, знижуючи витрати на його експлуатацію та ремонт у майбутньому. Недосконалість господарсько-правового регулювання відносин у сфері укладення та виконання ЕРС-контрактів в Україні також проявляється у відсутності адаптованих до національного контексту окремих понять та категорій. Мова йде, наприклад, про категорію «заздалегідь погоджені збитки» (liquidated damages), що часто використовуються в міжнародній практиці. У випадку інституціоналізації ЕРС-контрактів у вітчизняному господарському праві виникає ризик юридичних спорів через нерозуміння або неоднозначне трактування цих положень. Отже, у процесі вдосконалення правового регулювання відносин у сфері будівництва транспортної інфраструктури слід інтегрувати міжнародні стандарти з урахуванням специфіки вітчизняного законодавства. Застосування ЕРС-контрактів має супроводжуватися застосуванням імперативних норм, які забезпечать баланс інтересів сторін, ефективний розподіл ризиків та прозорість договірних відносин. Такий підхід дозволить Україні створити стабільну правову основу для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, сприяючи залученню інвестицій і підвищенню конкурентоспроможності транспортної системи.

Література

1. Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком «Програма відновлення України III» № 3905-IX від 20.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_002-24#n2 (дата звернення: 01.09.2024).
2. Банасевич І. І. Договори на виконання підрядних робіт за державним замовленням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К. : НДІ приватного права і підприємництва АПРн України. 2007. 181 с.
3. Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2005. 34 с.
4. Біленко М. С. Договір будівельного підряду в цивільному праві України : моногр. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрн України, 2014. 180 с.
5. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
6. Гриняк А. Б. Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України. Київ, 2013. 494 с.
7. Кузнецова Н. С. Підрядні договори в інвестиційній діяльності в будівництві : монографія. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 1993. 159 с.
8. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія. Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х. : ХНУМГ, 2014. 227 с.
9. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 20 с.
10. Турченко І. В. Договір підряду на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги за цивільним законодавством України: дис. на здоб. наук. ступ. доктор філософії. Спеціальність: 081 «Право», НІОУ ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2023, 236 с.

11. Сухоставець, І.В. Правове регулювання забезпечення контролю якості будівництва за договорами підяду: міжнародні норми та українські реалії. *Форум Права*. 2020. 64(5). С. 24–35. URL: http://forumprava.pp.ua/files/024-035-2020-5-FP-Sukhostavets_5.pdf (дата звернення: 12.09.2024).
12. Устименко В.А., Теремецький В.І., Дерев'янко Б.В., Рябченко О.П. Правовий аналіз підходів до розподілу ризиків за ЕРС-контрактами в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2021. Вип. 10. Спецвипуск. С. 117–121.
13. FIDIC Silver Book (Conditions of Contract For EPC — Turnkey Projects). 2017. URL: <https://www.scribd.com/document/444623780/FIDIC-Silver-Book-Conditions-of-Contract-for-EPC-Turnkey-Projects-2017> (дата звернення: 07.09.2024).
14. Pícha J., Tomek A., Löwitt H. Application of EPC Contracts in International Power Projects. *Procedia Engineering*. 2015. Vol. 123. P. 397–404. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705815031628> (дата звернення: 01.09.2024).
15. Oleríny M. FIDIC — univerzální smlouva nebo nutné zlo? URL: <http://www.fidic.info/fidic.html> (дата звернення: 01.09.2024).
16. Турченко І.В. Вітчизняний та європейський досвід формування джерел правового регулювання підрядних договірних відносин у сфері будівництва автомобільної дороги. *Право.ua*. 2021. № 4. С. 189–196. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2021-4/Pravo_ua_2021_4_189.pdf (дата звернення: 12.09.2024).
17. Про автомобільні дороги : Закон України від 08.09.2005 р. № 2862-IV р. Зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-15#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
18. Про затвердження єдиних вимог щодо проведення контролю якості робіт з нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг загального користування : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1065. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-2016-p> (дата звернення: 12.09.2024).
19. Про деякі заходи щодо створення умов для розвитку та підвищення якості автомобільних доріг : Указ Президента України № 529/2019 від 19 липня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/529/2019#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
20. Оберкович С., Лебедєв М. ЕРС контракт в Україні: ризики та нюанси реалізації. *Юридична газета*. 2019. № 21–22 (675–676). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/ers-kontrakt-v-ukrayini-riziki-ta-nyuansi-realizatsiyi.html> (дата звернення: 12.09.2024).

References

1. Financial Agreement between Ukraine and the European Investment Bank “Ukraine Recovery Program III” No. 3905-IX dated 20.08.2024 [in Ukrainian].
2. Banasevych, I. I. (2007). Dogovory na vykonannya pidriadnykh robot za derzhavnym zamovlenniam [Contracts for the performance of contract works under a state order]. *PhD's thesis in Law*. Kyiv: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
3. Bodnar, T. V. (2005). Teoretychni problemy vykonannya dohovirnykh zobov'язan (tsyvilno-pravovyi aspekt) [Theoretical problems of the performance of contractual obligations (civil law aspect)]. *Dr.'s of Law thesis*. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
4. Bilenko, M. S. (2014). Dohovir budivelnogo pidriadu v tsyvilnomu pravi Ukrainy [Construction contract in the civil law of Ukraine]: monograph. Kyiv: Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
5. Belyanevych, O. A. (2006). Hospodarske dohovirne pravo Ukrainy (teoretychni aspekty) [Economic contract law of Ukraine (theoretical aspects)]: monograph. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
6. Hryniak, A. B. (2013). Dohovirni zobov'язhannia z vykonannya robot u tsyvilnomu pravi Ukrainy [Contractual obligations for the performance of work in the civil law of Ukraine]. *Dr.'s of Law thesis*. Kyiv: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
7. Kuznetsova, N. S. (1993). Pidriadni dohovory v investytsiini diialnosti v budivnytstvi [Contract agreements in investment activities in construction]: Monograph. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
8. Milash, V. S. (2014). Perspektyvy modernizatsii dohovirnykh pravovidnosyn u sferi hospodariuvannia [Prospects for the modernization of contractual legal relations in economic activity]: monograph. Kharkiv: O. M. Beketov National University of Urban Economy [in Ukrainian].
9. Olyukha, V. H. (2003). Tsyvilno-pravovyi dohovir: poniattia, funktsii ta systema [Civil law contract: concept, functions, and system]. *PhD's thesis in Law*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Turchenko, I. V. (2023). Dohovir pidriadu na budivnytstvo avtomobilnoi dorohy [Construction contract for automobile roads]. *PhD's thesis in Law*. Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law University [in Ukrainian].
11. Sukhostavets, I. V. (2020). Pravove rehuliuвання kontroliu yakosti budivnytstva za dohovoramy pidriadu [Legal regulation of quality control of construction under contract agreements]: *Forum Prava*, 64(5), 24–35 [in Ukrainian].
12. Ustymenko, V. A., Teremetskyi, V. I., Derevianiko, B. V., & Riabchenko, O. P. (2021). Pravovyi analiz pidkhodiv do rozpodilu ryzykiv za EPC-kontraktamy v Ukraini [Legal analysis of risk allocation approaches under EPC contracts in Ukraine]. *Scientific Notes. Series: Law*, 10 (Special Issue), 117–121 [in Ukrainian].

13. FIDIC Silver Book (Conditions of Contract for EPC — Turnkey Projects) (2017).
14. Pícha, J., Tomek, A., & Löwitt, H. (2015). Application of EPC Contracts in International Power Projects. *Procedia Engineering*, 123, 397–404.
15. Oleríny, M. (n.d.). FIDIC — univerzální smlouva nebo nutné zlo? [in Czech].
16. Turchenko, I. V. (2021). Vitchyzniani ta yevropeiskyi dosvid formuvannia dzherel pravovoho rehuliuвання dohovirnykh vidnosyn u sferi budivnytstva avtomobilnoi dorohy [Domestic and European experience in forming sources of legal regulation of contract relations in road construction]. *Pravo.ua*, 4, 189–196 [in Ukrainian].
17. Pro avtomobilni dorohy [On Automobile Roads]: Law of Ukraine No. 2862-IV dated 08.09.2005, with amendments [in Ukrainian].
18. Pro zatverdzhennia yedynykh vymoh shchodo kontroliu yakosti robit [On the Approval of Unified Requirements for Quality Control of Works]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1065 dated 28.12.2016 [in Ukrainian].
19. Pro deiaki zakhody shchodo rozvytku avtomobilnykh dorih [On Some Measures for Road Development]: Presidential Decree No. 529/2019 dated 19.07.2019 [in Ukrainian].
20. Oberkovych, S., & Lebedev, M. (n.d.). EPC Contract in Ukraine: Risks and Implementation Nuances. *Yurydychna Hazeta*, 21–22, 675–676 [in Ukrainian].

УДК 343.14

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Марочкін Олексій Іванович

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

Marochkin Oleksii

*PhD in Law, Senior Researcher
Department of Research Problems of Criminal Procedure and Judicial System
Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
ORCID: 0000-0002-0397-5036*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10362

ВЛАСТИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

PROPERTIES OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Анотація. Вступ. Цифровізація кримінального судочинства зумовлює пошук оптимальних шляхів використання електронних доказів у кримінальному провадженні. При цьому використання електронних доказів має свої особливості, обумовлені специфікою середовища існування інформації. У свою чергу недосконалість законодавчого врегулювання використання електронних доказів у кримінальному провадженні має наслідком відсутність єдиного підходу щодо особливостей їх збирання (отримання), перевірки та оцінки. Зокрема, актуальними є питання щодо вимог до електронних доказів (передусім їх допустимості, належності та достовірності), а також оцінки під час прийняття кримінальних процесуальних рішень.

Мета – дослідити властивості електронних доказів, визначивши як ті, що притаманні також й іншим джерелам доказів, так і особливі вимоги, які пред'являються до електронних доказів з огляду на особливості використання їх у кримінальному провадженні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; 2) рішення Європейського суду з прав людини; 3) законодавство України; 4) іноземна та національна література, в якій висвітлюються питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні; 5) судова практика. У процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: діалектичний, історико-правовий, статистичний, системно-структурний, метод узагальнення. Звернення до історико-правового методу забезпечило дослідження генези нормативного регулювання вимог до електронних доказів у законодавстві України. Порівняльно-правовий метод дозволив здійснити аналіз різних галузей законодавства України та міжнародного досвіду використання електронних доказів. Статистичний метод використано у процесі дослідження судової практики, її узагальнення. Метод узагальнення став у нагоді під час зведення одиничних фактів у єдине ціле, формулювання висновків.

Результати. На підставі проведеного дослідження виокремлено властивості електронних доказів; визначено як властивості, що притаманні також й іншим джерелам доказів, так і особливі вимоги, які пред'являються до електронних доказів з огляду на особливості використання їх у кримінальному провадженні.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується проаналізувати особливості використання електронних доказів у кримінальному провадженні, визначивши специфіку їх оцінки на предмет допустимості, належності та достовірності, а також підстави визнання електронних доказів недопустимими.

Ключові слова: електронні докази, кримінальне провадження, кримінальне процесуальне доказування, цифровізація кримінального провадження, властивості доказів.

Summary. Introduction. The digitalization of criminal justice leads to the search for optimal ways to use electronic evidence in criminal proceedings. At the same time, the use of electronic evidence has its own characteristics due to the specifics of the information environment. In turn, the imperfection of legislative regulation of the use of electronic evidence in criminal proceedings results in the lack of a unified approach to the specifics of their collection (receipt), verification and evaluation. In particular, the issues of requirements for electronic evidence (primarily their admissibility, propriety and reliability), as well as assessment in the adoption of criminal procedural decisions, are relevant.

The goal is to study properties of electronic evidence, defining both those that are inherent in other sources of evidence, and special requirements that are imposed on electronic evidence in view of the peculiarities of its use in criminal proceedings.

Materials and methods. The materials of the study include: 1) European Convention on Human Rights; 2) the decisions of the European Court of Human Rights; 3) legislation of Ukraine; 4) foreign and national literature, which covers the use of electronic evidence in criminal proceedings; 5) judicial practice. In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: dialectical, historical and legal, statistical, system-structural, method of generalization. The appeal to the historical and legal method provided a study of the genesis of the normative regulation of electronic evidence in the legislation of Ukraine. The comparative legal method allowed to analyze various branches of Ukrainian legislation and international experience in the use of electronic evidence. The statistical method is used in the process of studying judicial practice, its generalization. The method of generalization was useful in bringing single facts into a single whole, formulating conclusions.

Results. On the basis of the study, the properties of electronic evidence are highlighted; both the properties that are inherent in other sources of evidence, as well as the special requirements that are imposed on electronic evidence in view of the peculiarities of their use in criminal proceedings, are defined.

Prospects. In further scientific research, it is proposed to analyze the peculiarities of the use of electronic evidence in criminal proceedings, determining the specifics of their assessment for admissibility, appropriateness and reliability, as well as the grounds for declaring electronic evidence inadmissible.

Key words: electronic evidence, criminal proceedings, criminal procedural evidence, digitalization of criminal proceedings, properties of evidence.

Постановка проблеми. Традиційно властивостями будь-якого доказу вважається належність, допустимість, достовірність, а сукупності доказів — їх достатність. Тож, оскільки електронні докази є одним із різновидів доказів у кримінальному провадженні, їм притаманні ті ж самі властивості, що й іншим джерелам доказів. В той же час, як слушно зазначає О. П. Метелев, до цифрових доказів повинні пред'являтися більш жорсткі вимоги, оскільки для їх оцінки потрібні спеціальні пристрої, а також особи, які володіють вузькоспеціалізованими науковими знаннями [1]. З огляду на зазначене, актуальним видається дослідження властивостей електронних доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам використання електронних доказів у кримінальному провадженні присвячено чимало наукових публікацій, зокрема, таких учених: Д. О. Алексеєва-Процюк, О. М. Брисковська [2], Н. В. Глинська, Д. І. Клепка [3], А. В. Столітній, І. Г. Каланча [4], А. В. Коваленко [5], О. П. Метелев [6], А. В. Скрипник [7] та ін. Втім у наукових працях зазначених та інших учених немає єдності щодо визначення властивостей електронних доказів, що зумовлює подальші дослідження у цій сфері.

Метою статті є дослідження властивостей електронних доказів, визначення як тих, що притаманні також й іншим джерелам доказів, так і особливих вимог, які пред'являються до електронних доказів з огляду на особливості використання їх у кримінальному провадженні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) Конвенція про захист прав людини і основопо-

ложних свобод; 2) рішення Європейського суду з прав людини; 3) законодавство України; 4) іноземна та національна література, в якій висвітлюються питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні; 5) судова практика.

У процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: діалектичний, історико-правовий, статистичний, системно-структурний, метод узагальнення.

Звернення до історико-правового методу забезпечило дослідження генези нормативного регулювання вимог до електронних доказів у законодавстві України. Порівняльно-правовий метод дозволив здійснити аналіз різних галузей законодавства України та міжнародного досвіду використання електронних доказів. Статистичний метод використано у процесі дослідження судової практики, її узагальнення. Метод узагальнення став у нагоді під час зведення одиничних фактів у єдине ціле, формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Нагадаємо, що під належністю доказів у теорії кримінального процесу розуміють результат позитивної оцінки сторонами і судом їхньої придатності для підтвердження або спростування висновків щодо існування чи відсутності фактів і обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [8, с. 485]. У свою чергу, в наукових джерелах виділяють такі принципи належності цифрових доказів: 1) допустимість цифрових доказів; 2) справжність цифрових доказів; 3) повнота отриманих цифрових доказів; 4) надійність отриманих цифрових доказів; 5) зрозумілість та правдоподібність [1, с. 234–235].

Під *допустимістю доказів* розуміється результат позитивної оцінки сторонами та судом їхньої юридичної придатності для доказування з огляду на додержання вимог, встановлених законом щодо умов і процесуального порядку формування доказів та їхнього використання у доказових цілях, зумовлених відповідною процесуальною стадією [8, с. 205–206].

При цьому загально визначеними критеріями допустимості доказів вважаються: 1) належне процесуальне джерело; 2) належний суб'єкт збирання доказів; 3) належна процесуальна форма одержання.

Достовірність доказів розглядається як результат оцінки доказів, унаслідок якої доказ вважається таким, що правильно відображає обставини об'єктивної дійсності (обставини, що підлягають доказуванню), тобто є автентичним, правдивим [8, с. 209].

На особливості визначення достовірності цифрових доказів вказує О. П. Метелев. Так, на думку вченого, для забезпечення цієї властивості цифрового доказу у кримінальному провадженні необхідно встановити: 1) яке програмне забезпечення використовувалося для формування (створення) доказово значущої цифрової інформації; 2) який програмний засіб використовувався для копіювання, якщо цифрова інформація скопійована на інший машинний носій інформації; 3) яким апаратно-програмним засобом необхідно буде скористатись для відтворення цифрової інформації; 4) вказати в протоколі слідчих дій характеристики апаратних та програмних засобів; 5) визначити реквізити цифрової інформації, яка знаходиться на машинному носії та обробки інформації; 6) встановити, яким чином була забезпечена вимога цілісності (незмінності) даних. Загалом, підсумовує дослідник, забезпечення достовірності цифрових (електронних) доказів в кримінальному провадженні пов'язане, перш за все, з оперативністю проведення слідчих (розшукових) дій, обов'язковим залученням спеціаліста, фаховою підготовкою всіх суб'єктів доказування, неухильним дотриманням ними рекомендацій роботи з цифровими доказами [1, с. 229, 236].

Нарешті, *достатність доказів* визначається як результат оцінки доказів, з огляду на який вважається, що докази такою мірою встановлюють фактичні обставини кримінального провадження, що цього достатньо для прийняття відповідного процесуального рішення [8, с. 208].

Проведене дослідження дозволило з'ясувати, що особливості властивостей електронних доказів у кримінальному провадженні найбільше проявляються у визначенні їх допустимості та достатності. Зокрема, ці та інші особливості можна прослідкувати, проаналізувавши судову практику щодо досліджуваних питань.

Так, актуальними питаннями використання електронних доказів у кримінальному провадженні, у аспекті визначення вимог до них, є: 1) особливості процесуальної форми збирання електронних доказів

для забезпечення їх допустимості; 2) особливості фіксування кримінального провадження у зв'язку із використанням електронних доказів; 3) особливості зберігання електронних доказів для забезпечення їх допустимості; 4) особливості дослідження електронних доказів судом; 5) особливості визначення статусу електронного доказу (оригінал, дублікат, копія); 6) особливості дослідження матеріального носія електронного доказу; 7) особливості оцінки вагомості електронного доказу у кримінальному провадженні; 8) особливості використання електронних доказів та їх роль при залученні експерта та проведенні експертизи у кримінальному провадженні; 9) особливості оцінки допустимості електронних доказів при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень та у окремих кримінальних провадженнях; 10) особливості використання електронних доказів, отриманих із застосуванням комп'ютерного поліграфа; 11) особливості визначення достатності доказів при оцінці електронних доказів. Розглянемо їх детальніше.

1) Особливості процесуальної форми збирання електронних доказів для забезпечення їх допустимості.

Збирання електронних доказів має свої особливості з огляду на суб'єктний склад, залучений до такої діяльності, а також визначення способу та послідовності процесуальних дій.

Так, у справі № 749/630/21 Верховний Суд дійшов висновку, що допустимим доказом визнається відеозапис, здійснений поліцейськими телефоном у публічному місці, якщо особа, яку знімали, не заперечувала перебігу подій, відображених на ньому, і своєї участі в цих подіях, а також цим відеозаписом, а саме перервою в його здійсненні, обґрунтовувала свої доводи щодо провокації з боку працівників поліції. Існування внутрішніх інструкцій Національної поліції України щодо використання відеореєстраторів не свідчить про заборону поліцейським використовувати власні мобільні телефони.

У цій справі Суд указав, що відповідно до ст. 307 Цивільного кодексу України «згода особи на знімання її ... припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці...». Спірна зйомка відбувалась в публічному місці, засуджений усвідомлював, що його знімають і не висловив жодного заперечення щодо цього. Сторона захисту не обґрунтувала, як за таких обставин відеозйомка події істотно порушила права та свободи засудженого. Тому Суд відхилив довід сторони захисту про порушення права на приватність під час здійснення відеозйомки.

Також Суд відхилив посилання сторони захисту на недопустимість цього доказу через порушення внутрішніх інструкцій Національної поліції України щодо використання нагрудних відеокамер (відеореєстраторів). Для здійснення спірного відеозапису не використовувався відеореєстратор, тому відповідні інструкції до використання телефону не застосовні.

Суд не вважав, що існування внутрішніх інструкцій щодо використання відеореєстраторів свідчить про заборону поліцейським використовувати власні мобільні телефони. Суд не виключив, що здійснення запису на мобільний телефон може викликати питання щодо достовірності наданого доказу, оскільки фіксування за допомогою штатного відеореєстратора забезпечує додаткові гарантії достовірності запису. Однак такий доказ не може бути визнаний недопустимим за правилами допустимості, передбаченими положеннями КПК України [9].

У іншій справі № 596/509/22 Верховний Суд зробив висновок, відповідно до якого КПК України не вимагає від слідчого здійснювати збирання доказів виключно шляхом отримання тимчасового доступу до них. У разі, коли особа, в розпорядженні якої знаходяться речі, документи та інші матеріали, які мають доказове значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, висловлюючи своє волевиявлення, добровільно надає їх слідчому, це не свідчить про здобуття таких доказів органом досудового розслідування у позапроцесуальний спосіб і не є підставою для визнання їх недопустимими. Добровільне надання працівниками патрульної поліції відеозаписів з нагрудних камер та з реєстратора автомобіля патрульної поліції слідчому не свідчить про порушення процедури отримання відеозаписів і не суперечить порядку збирання доказів, визначеному в ст. 93 КПК України.

Зокрема, судами в ході дослідження протоколів огляду предметів, а саме оптичних дисків із відеозаписами було встановлено, що оглянуті слідчим відеозаписи з нагрудних камер співробітників патрульної поліції та відеозаписи із реєстратора автомобіля патрульної поліції були добровільно надані працівниками поліції, що не суперечить порядку збирання доказів, визначеному у ст. 93 КПК України [10].

На особливості доказування стороною захисту із використанням електронних доказів Верховний Суд звернув увагу у справі № 333/1286/21. У цій справі Суд дійшов висновку, що доказ, який підтверджує алібі обвинуваченого, наданий під час судового засідання без підтвердження способу та порядку отримання цього доказу, а також ненадання мобільного телефону, в якому цей доказ зберігався, є недопустимим.

На обґрунтування такої позиції Суд зазначив, що надана стороною захисту в судовому засіданні як доказ роздрукована фотографія із зображенням особи, яка підтверджувала її перебування в день вчинення злочинів не в тому місті, в якому вчиненні протиправні дії, не відповідає вимогам статей 86, 94, 99 КПК України, оскільки стороною захисту не надано доказів того, яким шляхом в розумінні ч. 3 ст. 93 КПК України і в якому порядку, передбаченому ч. 1 ст. 86 КПК України, отримано відповідний доказ. Також стороною захисту згідно з вимогами ст. 99 КПК України не надано мобільний телефон, в якому

зберігається це зображення (марка, ідентифікаційні ознаки, власник, тощо) та не заявлено відповідне клопотання для його отримання, в порядку, передбаченому ст. 333 КПК України [11].

Має свої особливості й участь інших суб'єктів у доказуванні із використанням електронних доказів. Так, у справі № 562/744/17 Верховний Суд дійшов висновку, що відеозйомка, здійснена потерпілим відкрито, неприховано у громадському місці (на вулиці біля паркану будинку), проти якої ні засуджена особа, ні свідки та інші учасники, зафіксовані на ній, не заперечували, якщо метою цієї зйомки було фіксування можливих неправомірних дій щодо потерпілого, вказує на ситуативність самої події, а тому виключає необхідність надання засудженою особою дозволу на проведення цієї відеозйомки.

На обґрунтування такої позиції Суд звернув увагу на те, що відеозйомка здійснена потерпілим на вулиці біля паркану будинку, тобто у громадському місці, він здійснював цю зйомку відкрито, неприховано, при цьому ні засуджена, ні свідки та інші учасники, зафіксовані на ній, не висловлювали йому вимогу не знімати їх, метою цієї зйомки було фіксування можливих неправомірних дій щодо потерпілого, що вказує на їх ситуативність. Такі обставини виключали необхідність надання засудженою особою дозволу на проведення відеозйомки [12].

У іншій справі № 758/1780/17 Верховний Суд сформулював висновок, відповідно до якого запис телефонних розмов з обвинуваченим, які зробив свідок на диктофон або на пам'ять телефону та передав органу досудового розслідування, не можуть бути оцінені як матеріали НСРД. За наявності обґрунтованих сумнівів щодо достовірності таких записів, які входять до сукупності ключових доказів, покладених в основу обвинувального вироку, учасники судового провадження мають право просити суд призначити відповідну експертизу цих документів [13].

У справі № 333/1539/16-к Верховний Суд, розглядаючи питання допустимості електронних доказів, зазначив, що добровільне надання свідком стороні обвинувачення диска з відеозаписом ДТП, що було підтверджено ним у судовому провадженні, а не отримання його на підставі тимчасового доступу до речей і документів, не є підставою для визнання такого доказу недопустимим.

На обґрунтування своєї позиції Суд, посилячись на ч. 1 та 2 ст. 93 КПК України, вказав, що порядок отримання стороною обвинувачення від свідка ОСОБА_14 за її ініціативою і доброю волею диска з відеозаписом із відеореєстратора, наданого за її письмовою заявою на ім'я слідчого, що свідок підтвердила в судовому провадженні, не є підставою для визнання такого доказу недопустимим.

Також, як вказав Суд, ураховуючи положення ч. 4 ст. 132 КПК України, для оцінки потреб досудового розслідування потрібно враховувати можливість отримати речі й документи, які можуть бути

використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, без застосування заходу забезпечення кримінального провадження. При цьому отримання тимчасового доступу до речей, документів і за наявності підстав для того — розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів обумовлене необхідністю доведення стороною кримінального провадження наявності достатніх підстав вважати, що без такого доступу та вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ст. 163 КПК України).

За відсутності таких обставин, тим більше за умови добровільного надання документів стороною чи учасником кримінального провадження, у володінні яких вони перебувають, не виникає підстав та умов до звернення з клопотанням до слідчого судді стосовно застосування заходів забезпечення кримінального провадження у виді тимчасового доступу до документів і речей [14].

Ураховуючи специфіку виявлення та дослідження електронних доказів, а також значну кількість процесуальних дій, передбачених КПК України, для їх допустимості, важливе значення мають також вибір оптимального способу збирання та дотримання належної процедури.

Зокрема, у справі № 554/5867/18 Верховний Суд дійшов висновку, що відповідно до матеріалів цього кримінального провадження співробітниками відділу протидії кіберзлочинам НП проводився моніторинг мережі «Інтернет», в ході якого здійснено вільне завантаження файлу, що містив ознаки порнографії. Такі дії не були спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а тому відповідно до ст. 223 КПК України не належать до слідчих (розшукових) дій, не призвели до втручання у приватне спілкування, оскільки доступ до файлів не обмежувався їх власником, володільцем, і такі дії не були пов'язані з подоланням будь-яких систем логічного захисту [15].

У іншій справі № 369/4929/19 Верховний Суд зазначив, що огляд інформації, що міститься в телефоні, не становить негласне втручання у приватне спілкування, передбачене § 2 гл. 21 КПК України, і доступ до інформації, що містилася в ньому не вимагає отримання окремого дозволу в порядку, визначеному тимчасовим доступом до речей і документів, що регулюється гл. 15 КПК України, якщо сторона обвинувачення отримала телефон підозрюваного у своє володіння на підставі законно проведеного обшуку, обставини якого не дають підстав для визнання цього телефона недопустимим доказом [16].

У справі № 727/6578/17 Верховний Суд дійшов висновку, що отримання слідчим доступу до відомостей з мобільного телефону особи без ухвали слідчого судді не є істотним порушенням кримінального

процесуального закону, оскільки такий доступ не обмежувався власником, володільцем або утримувачем таких відомостей та не був пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Як зазначив Суд, що стосується інформації, яка була наявна в мобільному телефоні ОСОБА_1, то вона була досліджена шляхом включення телефону та огляду текстових повідомлень, які в ньому знаходились та доступ до яких не був пов'язаний із наданням володільцем відповідного серверу (оператором мобільного зв'язку) доступу до електронних інформаційних систем. У даному випадку орган досудового розслідування провів огляд предмета — телефону та оформив його відповідним протоколом, який складений з дотриманням вимог КПК України. За таких обставин Суд не вбачає жодних порушень вимог кримінального процесуального закону при розгляді даного кримінального провадження [17].

2) Особливості фіксування кримінального провадження у зв'язку із використанням електронних доказів.

Використання електронних доказів передбачає додаткові вимоги до фіксування кримінального провадження. При цьому особливості має як процедура складання протоколу відповідної процесуальної дії, так і долучення відповідних додатків.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 104 КПК України у випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Разом із цим, залежно від специфіки процесуальної дії, відсутність конкретизації ідентифікації ознак технічних засобів може не мати наслідком недопустимість доказів. Водночас, значення для допустимості електронних доказів у таких випадках може мати й дотримання належної процедури при проведенні процесуальної дії.

Зокрема, у справі № 629/4665/15-к Верховний Суд зробив висновок, відповідно до якого у протоколі, що складений за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не зазначаються ідентифікуючі ознаки аудіо-, відеозаписувальних технічних засобів, їхні характеристики, носії інформації, умови і порядок їх використання, оскільки право на обмеження розкриття в кримінальному провадженні відомостей, визначених ст. 246 КПК України, обумовлено віднесенням їх до державної таємниці та потребою зберігати таємні методи розслідування злочинів [18].

У іншій справі № 677/450/18 Верховний Суд вказав, що незазначення у протоколі, складеному за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії (аудіо-, відеоконтроль особи), назви та серійного номера спеціальної техніки, її характеристики, носіїв інформації, призначених для негласного отримання інформації, не впливає на допустимість як доказу технічного запису фіксування проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, а також указанного протоколу.

У цій справі Суд визнав таким, що не суперечить положенням статей 104, 105, 252 КПК України зазначення оперуповноваженим у протоколі про результати здійснення НСРД (аудіо-, відеоконтроль особи) відомостей про фіксування, без вказівки на назву спецтехніки та серійний номер, враховуючи, що відомості про спеціальні технічні засоби, призначені для негласного отримання інформації, є державною таємницею і стосуються не тільки цього кримінального провадження. Їх розголошення без належних і обґрунтованих підстав загрожує національним інтересам та безпеці [19].

Також слід звернути увагу на особливості фіксування гласних слідчих (розшукових) дій у зв'язку із використанням електронних доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, у справі № 200/9992/16-к Верховний Суд зробив висновок, що відсутність у протоколі слідчого експерименту даних про марку та технічні характеристики фотоапарата, який використовувався під час проведення цієї слідчої дії, не ставить під сумнів допустимість цього протоколу, якщо фотоапарат використовувався для простого фотографування дій, що демонструвалися засудженими, і для наступного складання фототаблиць до протоколів, а тому конкретна його марка і технічні характеристики не мають вирішального значення для цих цілей [20].

У іншій справі № 751/8678/21 Верховний Суд виснував, що недоліки оформлення протоколу огляду, в якому не зазначено, які технічні засоби використовувалися для кернування (процесу відбору проб на дорожньому покритті), які особи його здійснювали, а також немає інформації про фотографування, упакування і опечатування зразків за підписом слідчих, понятих та інших учасників цієї слідчої дії, самі по собі не дають підстав для висновку про недопустимість його результатів. Ці недоліки мають оцінюватися в контексті достовірності відомостей, відображених у протоколі, а також їх достатності для встановлення тих обставин, на які посилалася сторона обвинувачення, у сукупності з іншими представленими доказами [21].

Крім того, слід звернути увагу на важливості дотримання належної процедури проведення окремої процесуальної дії, що певним чином може компенсувати недоліки складеного за її результатами протоколу. Так, у справі № 729/700/21 Верховний Суд дійшов висновку, що незазначення в протоколі обшуку технічних характеристик засобу фіксації і технічного носія не спростовує самого факту застосування такого технічного засобу та змісту зафіксованої за допомогою цього технічного засобу інформації. Враховуючи, що при проведенні обшуку слідча під відеозапис оголошувала технічні засоби фіксації, які будуть використовуватися при проведенні даної процесуальної дії, не є істотним порушенням відсутність у протоколі обшуку відомостей про проведення відеофіксації обшуку помешкання [22].

Процедура долучення відповідних додатків до протоколу також має свої особливості у випадку використання електронних доказів у кримінальному провадженні. Так, у справі № 645/6247/16-к Верховний Суд дійшов висновку, що ненадання стороною обвинувачення протоколу, складеного за результатами слідчого експерименту, наявність якого під час його проведення була зафіксована відеозаписом цієї слідчої дії, не свідчить про те, що технічний носій інформації, на якому зафіксовано проведення слідчого експерименту, як доказ був отриманий внаслідок істотного порушення прав та свобод, зокрема потерпілого, а тому не ставить під сумнів його допустимість. Суд констатував, що технічний носій інформації на якому зафіксовано проведення слідчого експерименту, а саме його відеозапис містить достатні відомості, що відображають хід його проведення, що за своєю природою є самостійним джерелом доказів, визначеним ст. 84 КПК України.

Тож, підсумував Суд, наданий технічний носій інформації, на якому зафіксовано проведення слідчого експерименту, за обставин цього кримінального провадження, є електронним доказом, на якому міститься інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи [23].

У іншій справі № 761/6970/14-к Верховний Суд виснував, що протокол пред'явлення особи для впізнання є недопустимим доказом у разі, коли до початку впізнання свідок знав, на якому місці буде стояти особа, яку він буде впізнавати, а під час проведення впізнання не застосовувалися технічні засоби фіксації та до протоколу проведення цієї слідчої дії не додано фотознімки, які відображають перебіг процедури пред'явлення особи для впізнання [24].

У ще одній справі № 164/431/20 Верховний Суд зазначив, що недолучення до матеріалів кримінального провадження відеозапису обшуку не може бути безумовною підставою для визнання протоколу такої слідчої дії та похідних від неї результатів експертиз недопустимими доказами.

Так, у справі зазначено, що мотивуючи своє рішення в цій частині місцевий суд акцентував, що протокол, складений за результатами слідчої дії (обшуку), містить відомості про застосування для фіксування відеокамери «Canon LEGRIA HFR 606» і допитані в ході судового розгляду поняті підтвердили, що усю процедуру вилучення вдома у обвинуваченого вогнепальної зброї та бойових припасів працівники поліції фільмували за допомогою технічного пристрою [25].

3) Особливості зберігання електронних доказів для забезпечення їх допустимості.

Належне зберігання електронних доказів, з огляду на специфіку середовища існування інформації, має важливе значення для визначення їх допустимості та достовірності. Зокрема, у справі № 293/1947/20 Верховний Суд вказав, що збері-

гання кількох електронних документів на одному носії інформації та розташування цього носія в кримінальному провадженні не відразу після протоколу проведеної слідчої дії не може бути підставою для визнання доказу недопустимим. Долучення належним чином упакованого слідчим оригінального примірника технічного носія — флешнакопичувача, на якому зафіксовано проведення обшуку, а згодом і слідчого експерименту, до протоколу обшуку, а не до протоколу слідчого експерименту, не є істотним порушенням прав та свобод людини [26].

4) *Особливості дослідження електронних доказів судом.*

Відповідно до ч. 1 ст. 359 КПК України відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації).

Водночас, у справі № 753/20985/17 Верховний Суд висловив позицію, відповідно до якої посилання у вирокі суду на відеозапис з камер спостереження торгової зали без його перегляду не є істотним порушенням кримінального процесуального закону, яке тягне за собою обов'язкове скасування оспорюваних рішень і призначення нового розгляду в суді першої інстанції.

У цій справі за твердженням захисника, суд безпосередньо не дослідив відеозапису з камер спостереження торгової зали магазину та протоколу перегляду цього запису, а тому неправомірно послався на них у вирокі. Колегія суддів Верховного Суду залишила без змін оскаржувані захисником рішення судів нижчих інстанцій.

На обґрунтування своєї позиції Суд зазначив, що у силу ст. 84 КПК України показання обвинуваченого, представника потерпілого, свідків, речові докази та документи є процесуальними джерелами доказів. У ситуації в цьому провадженні, як видно з його матеріалів, відеозапис із камер спостереження торгової зали, протокол його перегляду та протокол огляду місця події не мають вирішального значення, адже сам ОСОБА_1 у судовому засіданні у присутності своєї матері ОСОБА_2, за участю захисника та представника служби у справах дітей дав конкретні показання про обставини, за яких він узяв належний ТОВ товар і не здійснив оплати.

Тому, вказав Суд, саме собою посилання у вирокі на згаданий відеозапис без його перегляду ще не є тим істотним порушенням закону, яке тягне за собою обов'язкове скасування оспорюваних рішень і призначення нового розгляду в суді першої інстанції. Що стосується протоколу перегляду відеозапису з камер спостереження, то вказаний документ було долучено до справи у визначеному процесуальним законом порядку безпосередньо в судовому засіданні за участю сторін. Отже, цей протокол є джерелом доказів [27].

5) *Особливості визначення статусу електронного доказу (оригінал, дублікат, копія).*

У своїй практиці Верховний Суд надавав оцінку особливостям статусу електронного доказу, розмежовуючи категорії «оригінал», «дублікат», «копія» тощо, та визначаючи особливості їх використання у доказуванні в кримінальному провадженні.

Так, у справі № 496/5125/15-к Верховний Суд дійшов висновку, що визначальною ознакою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Один і той самий електронний документ може одночасно існувати на кількох різних носіях. Всі примірники відповідного документа, кількість яких не є обмеженою, мають статус оригіналу і можуть відрізнятися лише за часом створення. Тож, аудіо-, відеозаписи, зафіксовані на долучених до протоколів аудіо-, відеоконтролю особи і зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж магнітних носіях, є оригіналами електронних документів.

У цій справі Суд вказав, що висновки судів про недопустимість як доказів даних протоколів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж з огляду на те, що відображена на долучених до протоколів компакт-дисках інформація записана з іншого джерела шляхом копіювання, а первинний носій інформації суду не надавався, суперечать вимогам ст. 99 КПК України і положенням спеціального законодавства про електронний документообіг.

Електронний документ згідно з ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV (зі змінами) — це документ, інформація у якому зафіксована у виді електронних даних. Такий документ, як передбачено ч. 3 зазначеної статті, може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа відповідно до ч. 4 ст. 5 ЗУ № 851-IV є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприйняття його змісту людиною.

Частиною 2 ст. 8 ЗУ 851-IV унормовано, що допустимість електронного документа як доказу не можна заперечуватися винятково на тій підставі, що він має електронну форму. Згідно з ч. 2 ст. 7 наведеного вище закону у випадку зберігання електронного документа на кількох носіях інформації кожен з електронних примірників вважається оригіналом документа [28].

У іншій справі № 333/1539/16-к Верховний Суд виснував, що диск як матеріальний носій є способом збереження інформації з електронного документа і вважається його оригіналом, а тому є належним та допустимим доказом у кримінальному провадженні.

У цій справі Суд, відхиляючи доводи касаційної скарги в частині, виходить з того, що документом як одним із джерел доказів відповідно до ст. 99 КПК України є спеціально створений з метою збереження

інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі матеріали відеозапису та електронні носії інформації.

Як вказує Верховний Суд, згідно зі ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», ДСТУ 7157:2010, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.03.2010 № 8 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», електронним є документ, де інформація подана у формі електронних даних і для використання якого потрібні засоби обчислювальної техніки. Диски як матеріальні носії є способом збереження інформації з електронного документа, головною особливістю якого є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія, де оригінал електронного документа може існувати на різних носіях, оскільки відповідно до ст. 7 Закону «Про електронні документи та електронний документообіг» у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

Зрештою, Суд підсумував, що матеріали кримінального провадження не містять будь-яких об'єктивних даних про те, що наданий свідком ОСОБА_14 оптичний диск містить електронні документи, створені не відеореєстратором під час ДТП, а в інший час чи способом або за інших обставин. Доводи касаційної скарги не спростовують висновків судів про належність та допустимість зазначеного доказу [29].

Щодо категорій «дублікат документа» та «копія документа» Верховний Суд висловився у справі № 161/5306/16-к. Зокрема, у цій справі Суд аналізував «Національний стандарт України. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. ДСТУ 2732:2004», якому надано чинності наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 28 травня 2004 року № 97 «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів» (далі — ДСТУ 2732:2004). Відповідно до пункту 3.10 ДСТУ 2732:2004 копія (документа) — це документ, що містить точне знакове відтворення змісту чи документної інформації іншого документа і в окремих випадках — деяких його зовнішніх ознак. Згідно з пунктом 3.14 ДСТУ 2732:2004 дублікат оригіналу (службового документа) — це повторно оформлений службовий документ для використовування, замість втраченого чи пошкодженого оригіналу, що має таку саму юридичну силу. Таким чином, терміни «копія» і «дублікат» не є синонімічними.

Разом з тим, зазначає Суд, КПК України у ч. 4 ст. 99 надає автономне визначення поняття «дублікат документа» як документа, виготовленого таким самим способом, як і його оригінал. Отже, для точного використання даних термінів у кримінальній процесуальній діяльності термін «копія документа» слід визначати за п. 3.10 ДСТУ 2732:2004, а термін «дублікат документа» — за ч. 4 ст. 99 КПК України.

Зрештою, Суд вказав, що враховуючи, що під документом як джерелом доказів законодавець розуміє спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії (ч. 1, п. 2, 3 ч. 2 ст. 99 КПК України), колегія суддів не вбачає жодних перепон у можливості надання до суду дублікатів протоколів процесуальних дій, а також матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації (у тому числі електронних), виготовлених слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, які визнаються судом як оригінал документа [30].

Також аналізовані категорії були предметом дослідження у справі № 149/745/14. Зокрема, у цій справі Верховний Суд дійшов висновку, що використання стороною обвинувачення копій відеофонограм (фонограм), що зафіксовані на оптичних дисках, на які фіксувалися НСРД, а не їх оригіналів, тягне за собою визнання всіх похідних від них доказів недопустимими.

На обґрунтування своєї позиції Суд зазначив, що враховуючи те, що під час судового розгляду, на підставі висновку експерта КНДІСЕ Міністерства юстиції України було встановлено, що відеофонограми (фонограми), на які посиляється сторона обвинувачення, що зафіксовані на оптичних дисках, на які фіксувалися НСРД, є копіями, судом обґрунтовано визнано їх недопустимими доказами, а відповідно й інші похідні від них докази, в тому числі протоколи негласної слідчої (розшукової) дії — аудіо-, відеоконтролю особи від 05 вересня 2013 року, також є недопустимими, про що зазначено в судових рішеннях [31].

6) *Особливості дослідження матеріального носія електронного доказу.*

Зокрема, як зазначив Верховний Суд у справі № 751/6069/19, електронний файл із відеозаписом обставин події, зафіксований на оптичному диску, є оригіналом (відображенням) електронного документа, а тому такий диск є самостійним джерелом доказів, похідним від інформації, що зберігається на комп'ютері в електронному вигляді.

Так, долучений слідчим до матеріалів провадження як речовий доказ DVD-R диск з відеозаписом обставин події був виготовлений у зв'язку із необхідністю надання інформації, яка має значення у кримінальному провадженні, та є самостійним джерелом доказу, похідним від інформації, що зберігається на комп'ютері в електронному вигляді у виді файлів.

Таким чином, зазначив Суд, записаний на оптичний диск — носій інформації, електронний файл у вигляді відеозапису, є оригіналом (відображенням) електронного документа [32].

При цьому у іншій справі № 496/5125/15-к Верховний Суд вказав, що матеріальний носій є лише способом збереження інформації і може бути додатково досліджений як речовий доказ [33].

7) *Особливості оцінки вагомості електронного доказу у кримінальному провадженні.*

З огляду на специфіку відображення інформації у електронних доказах, саме вони можуть визнаватися судом вагомими у випадку неузгодженості інших доказів у кримінальному провадженні.

Як приклад можна навести справу № 446/838/21, у якій Верховний Суд дійшов висновку, що оцінка сукупності доказів у кримінальному провадженні повинна надаватися з урахуванням достатності та взаємозв'язку всіх доказів. У разі неузгодженості між показаннями засудженого й потерпілого судам необхідно досліджувати ті докази, на яких безпосередньо зафіксована подія злочину (зокрема, на нагрудній камері працівників поліції), щоб підтвердити чи спростувати певні обставини вчинення кримінального правопорушення, які повідомляються учасниками кримінального провадження та які є достовірним джерелом доказів, що не ґрунтуються на суб'єктивному сприйнятті особою певних обставин.

У цій справі подія вчинюваного ОСОБА_1 злочину була зафіксована на нагрудні камери працівників поліції, які було оглянуто слідчим, про що останній склав відповідний протокол та які були визнані речовими доказами та приєднані до матеріалів кримінального провадження. Тобто встановлені між показаннями засудженого та потерпілих розбіжності щодо напрямку пострілів судом апеляційної інстанції усунуто не було, хоча як свідчить текст вироку, суд першої інстанції досліджував у судовому засіданні відеозаписи щодо переслідування та затримання ОСОБА_1. Без будь-якого обґрунтування апеляційний суд віддав перевагу показанням засудженого, однак з яких причин, за наявності доказів відеофіксації всієї події злочину, в ухвалі суду не вказано.

Як зазначив Верховний Суд, у випадку наявності неузгодженостей між показаннями засудженого та потерпілого судам необхідно досліджувати ті докази, на яких безпосередньо зафіксована подія злочину задля того, аби підтвердити чи спростувати ті чи інші обставини вчинення кримінального правопорушення, які повідомляються учасниками кримінального провадження та які є достовірним джерелом

доказів, яке не має під собою суб'єктивного підґрунтя певної особи [34].

8) *Особливості використання електронних доказів та їх роль при залученні експерта та проведенні експертизи у кримінальному провадженні.*

Під час проведення експертизи дослідження експертом електронних доказів є важливим для надання всебічного та повного висновку. Зокрема, у справі № 646/8454/17 Верховний Суд дійшов висновку, що відеозапис допиту свідка, якого надалі було визнано підозрюваним, що був використаний органом досудового розслідування як зразок голосу для проведення експертного дослідження, не порушує приписи п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України, якщо отримані під час допиту цієї особи дані не використовувалися.

На обґрунтування своєї позиції Суд вказав, що зразки, що отримуються для проведення експертного дослідження, самі по собі не містять обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні, а тому не мають доказового значення. Їх особливий процесуальний статус спрямований насамперед на перевірку вже наявного у сторони кримінального провадження доказу, забезпечення повноти й об'єктивності проведеного дослідження з метою встановлення предмету конкретної експертизи.

У цій справі відеозапис допиту ОСОБА_2, якого у подальшому було визнано підозрюваним, використано органом досудового розслідування виключно як зразок голосу для проведення експертного дослідження, у ході якого інформативні дані, що були отримані під час допиту цієї особи, не використовувалися. А тому, як зазначив Суд, підстави стверджувати про недопустимість висновку експерта з огляду на приписи п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України, відсутні [35].

У іншій справі № 461/1790/19 Верховний Суд зазначив, що висновок експерта у цьому кримінальному провадженні є належним та допустимим доказом. Зазначеним висновком встановлено, що у висловлюваннях засудженої містяться публічні заклики змінити межі території сучасної України шляхом від'єднання територій західноукраїнських областей і передачі їх у володіння інших держав (Польщі, Румунії, Угорщини та Словаччини). Семантико-текстуальне дослідження мовлення — це підвид експертизи писемного мовлення, яка проводиться з метою встановлення об'єктивного змісту, стилістичних та інших мовних особливостей тощо письмового або усного (зміст якого надано у вигляді текстового відтворення) текстів та окремих їх компонентів (фрагментів, висловлювань, термінів, понять, слів та словосполучень), що мають значення для справи. При цьому, відповідно до підпункту 2.2.5 Глави 2 Розділу I Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом МЮУ від 08.10.1998 № 53/5 експерту також обов'язково надаються протокол огляду та прослуховування фонограм досліджуваних розмов

з їх надрукованим текстом, оформленим відповідно до процесуальних вимог.

Як вказав Верховний Суд, під час допиту у місцевому суді експерт зауважила, що вона є експертом із писемного мовлення, досліджувала тексти стенограм, які звіряла, прослуховуючи відповідні записи висловлювань засудженої. Верховний Суд також звернув увагу на те, що ці стенограми надав слідчий відділ обласного Управління СБУ разом з об'єктами дослідження, як і передбачено методичними рекомендаціями [36].

9) Особливості оцінки допустимості електронних доказів при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень та у окремих кримінальних провадженнях.

Використання електронних доказів при розслідуванні та судовому розгляді окремих категорій кримінальних правопорушень (зокрема, злочинів проти основ національної безпеки України) у багатьох випадках має вирішальне значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та забезпечення справедливого судового розгляду.

Так, у справі № 569/1908/23 Верховний Суд конкретизував, що електронні (цифрові) докази, до яких належать матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані), що містяться у відкритих (інтернет, різноманітні засоби масової інформації, соціальні мережі) чи закритих мережах (приватні месенджери та телеграм-канали, особисте листування з використанням комп'ютерної техніки і мобільних телефонів, флешнакопичувачі, карти пам'яті тощо), у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог процесуального законодавства, є основними доказами у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки України [37].

У справі № 759/7443/17 за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України Верховний Суд визнав належними і допустимими доказами протоколи огляду офіційних інтернет сайтів органів державної влади РФ (зокрема, сайтів президента РФ, верховного суду РФ), а також інтернет сайтів «судових органів Республіки Крим», які підтверджують факт надання громадянином України допомоги РФ у проведенні підривної діяльності проти України на шкоду суверенітету та територіальній цілісності.

У цій справі Суд вважав безпідставними доводи ОСОБА_2 про те, що протоколи огляду інтернет-ресурсів є недопустимими та неналежними доказами, оскільки здобуті в порядку, не передбаченому КПК України (не встановлено офіційного існування інтернет-ресурсів, їх власників та користувачів, а також відповідальних осіб за розміщення інформації на них і її перевірку), та не підтверджують існуван-

ня рішень, за якими можливо ідентифікувати особу ОСОБА_1.

Так, зазначив Суд, як убачається з матеріалів кримінального провадження, на підтвердження винуватості ОСОБА_1 суди посилалися, зокрема, на протокол огляду сайтів «судових органів Республіки Крим», роздруковки сайту «міського суду Республіки Крим» і протокол огляду інтернет-видань, відповідно до якого оглянуто розміщені на офіційних сайтах президента РФ та верховного суду РФ нормативні акти цієї країни щодо діяльності судів на території АРК. Цими протоколами було встановлено, що ОСОБА_1 був чинним «суддею міського суду Республіки Крим РФ» і активно здійснював правосуддя, що підтверджується, зокрема, постановленими на підставі законодавства РФ за його участі судовими рішеннями «міського суду Республіки Крим».

Верховний Суд підсумував, що підстав для визнання вищевказаних протоколів, якими здійснено огляд інтернет-сайтів «міського суду» та офіційного сайту президента РФ і верховного суду РФ недопустимими і неналежними доказами Суд не вбачає, оскільки це офіційні інтернет-сайти органів державної влади РФ, загальнодоступні в мережі Інтернет. Огляд зазначених інтернет-сайтів здійснено слідчим з дотриманням вимог ст. 237 КПК України та зафіксовано (за допомогою функцій скріншоту та друку) зміст відображеної у них, як електронних документів, інформації, що підтверджує існування обставин, які підлягають доказуванню у цьому кримінальному провадженні [38].

У іншій справі № 755/3105/17 за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, Верховний Суд зазначив, що протоколи оглядів сайтів, які були предметом дослідження в ході судового розгляду, є самостійними доказами у розумінні ст. 84 КПК України. Оцінивши докази у кримінальному провадженні в цій частині, апеляційний суд обґрунтовано вказав, що дані, які містяться в протоколах оглядів інтернет-сайтів президента РФ, господарського та арбітражного судів Республіки Крим та в долучених до них додатках у вигляді роздрукованих безпосередньо із сайтів або зафіксованих за допомогою функції скріншоту законодавчих актів РФ і судових рішень цих судів узгоджуються з іншими наявними у справі відомостями, зокрема з копіями судових рішень засудженої — судді арбітражного суду Республіки Крим, що були отримані ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» і надалі надіслані до Генеральної прокуратури України, походження та зміст яких у захисту заперечень і сумніву в ході судового розгляду не викликали. Також апеляційний суд зазначив, що копії наданих ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» судових рішень виготовлені на бланках суду та містять посилання на офіційний сайт (<http://crimea.arbitr.ru>), такий самий, що був предметом огляду відповідно до про-

токолів. Крім того, апеляційний суд дійшов висновку, що засуджена і суддя незаконно створених на тимчасово окупованій РФ території України господарського та арбітражного судів Республіки Крим, якою винесені долучені до справи судові рішення, є однією особою з огляду і на інші наявні в матеріалах провадження докази.

Верховний Суд вказав, що згідно матеріалів справи, орган досудового розслідування звертався до компетентних органів РФ з клопотанням про надання міжнародної правової допомоги, у тому числі порушував питання про надання належним чином завіреної копії указу президента РФ, яким засуджену призначено на посаду судді арбітражного суду Республіки Крим, документів, що стали підставою для видачі такого указу, документів вищої кваліфікаційної колегії суддів РФ щодо засудженої, як кандидата на посаду судді. Хоча відповідь на вказаний запит у матеріалах кримінального провадження відсутня, КПК України не містить імперативного припису збирання доказів саме в такий спосіб [39].

У справі № 953/3558/22 за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України, Верховний Суд, оцінюючи допустимість доказів, вказав, що положення ч. 3 ст. 258 КПК України охороняють права осіб, що бажають зберегти таємницю їхнього спілкування і надають гарантії від втручання правоохоронних органів на несанкціоноване втручання у спілкування. Натомість таємниця виключається, якщо абонент (учасник) спілкування не бажає її зберігати і добровільно розкриває, зокрема, перед державними органами. За таких обставин не відбувається втручання у спілкування, а відбувається фіксація добровільно розкритої інформації, яка втрачає статус таємниці й набуває статусу відкритості.

Доказом у цьому кримінальному провадженні є аудіофайли, вилучені з телефону самого засудженого, який він безпосередньо надав органу досудового розслідування та які надалі були предметом дослідження експертом та безпосередньо судом. Таким чином, доводи касаційної скарги в цій частині є безпідставними, необґрунтованими та спростовуються матеріалами справи [40].

10) Особливості використання електронних доказів, отриманих із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

У своїй практиці Верховний Суд неодноразово досліджував питання щодо використання як доказів висновків судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

Так, у справі № 760/23990/17 Верховний Суд зазначив, що не можуть бути використані як єдині, беззаперечні, самостійні джерела доказів висновки судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа, оскільки фактичні дані таких експертиз є неоднозначними по своїй суті та несуть у собі орієнтувальну інформацію. При цьому рецензія на висновки експертиз має інформативний

характер, є суб'єктивним твердженням рецензента і не може бути доказом у розумінні ст. 84 КПК України.

У цій справі Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що чинним КПК України не передбачена можливість перевірки правдивості показань особи на поліграфі (детекторі брехні), вказані експертизи проведено не атестованим експертом-поліграфологом, за незрозумілими методиками і на електронній поліграфічній системі «Епос», яка не сертифікована в Україні.

Крім того, у цій справі вказується, що суд позбавлений можливості використати фактичні дані висновків судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа, оскільки їх результати по суті зводяться до правдивості показань свідків про певні події, дані ними під час досудового розслідування, такі висновки не є однозначними по своїй суті, а несуть в собі орієнтувальну інформацію. Ці фактичні дані у цьому конкретному кримінальному провадженні не можуть бути використані як єдині, беззаперечні, самостійні джерела доказів [41].

У іншій справі № 183/3452/19 Верховний Суд дійшов висновку, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає перевірки показань особи із застосуванням спеціального технічного засобу — поліграфа (детектора брехні) — та використання отриманих відповідних даних як доказу. Якщо суд першої інстанції безпосередньо допитав свідка та під час ухвалення обвинувального вироку послався на отримані показання як на докази, дослідивши при цьому звіт про результати використання поліграфа, то це не є порушенням вимог кримінального процесуального законодавства.

У цій справі Суд зазначив, що результати використання поліграфа у досудовому розслідуванні можуть мати доказове значення лише у виді такого доказу, як висновок експерта. Але для цього потрібно внести відповідні зміни до КПК України. Чинним законодавством не передбачено перевірку показань із застосуванням спеціального технічного засобу — поліграфа (детектора брехні) та використання отриманих даних як доказу.

Як встановив Верховний Суд, з матеріалів кримінального провадження вбачається, що судом було безпосередньо допитано свідка ОСОБА_28 та, зокрема, на ці показання як на докази, посилався суд при ухваленні обвинувального вироку. Також було досліджено Звіт про результати використання апаратного комплексу вимірювання рівня психологічного стресу (поліграфа) людини в процесі перевірки ОСОБА_28, відповідно до якого свідок ОСОБА_28 надавав правдиві покази на досудовому слідстві, де він зазначав про те, що знає ОСОБА_7 як особу, яка його зустріла за домовленістю, поселила в готелі, а потім возила у різні установи, де той за грошову винагороду підписував документи, які йому показував також ОСОБА_7. Однак, у цьому випадку суд не посилався на результати використання поліграфа як на доказ у розумінні ст. 84 КПК України, а тому,

зазначив Верховний Суд, доводи касаційної скарги захисника є безпідставними [42].

11) Особливості визначення достатності доказів при оцінці електронних доказів.

Електронні докази можуть мати суттєве значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. При цьому мова може вестися як про доказування винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, так і інших важливих обставин.

Так, у справі № 225/1957/21 Верховний Суд визнав достатніми переважним чином електронні докази, за допомогою яких встановлено особу обвинуваченої. Так, у цій справі Суд дійшов висновку, що особа обвинуваченого у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 258–3 КК, вважається встановленою, якщо орган досудового розслідування провів низку слідчих дій, за допомогою яких цю особу було ідентифіковано як таку, що вчинила ці кримінальні правопорушення. Зокрема, було проведено тимчасовий доступ до банківської таємниці за рахунками, відкритими засудженою в банківській установі, за результатами якого вилучено копію її паспорта громадянина Україна, а також огляд наявної в мережі «Інтернет» інформації про причетність засудженої до участі в діяльності терористичної організації «ДНР», за результатами якого було знайдено особу з відповідними даними (фотозображення особи жіночої статі, зовні схожої на засуджену, та інформація про її ім'я і домашню адресу) [43].

У іншій справі № 328/2159/17 Верховний Суд аналізував питання достатності доказів у кримінальному провадженні у разі втрати носія із електронним доказом. Так, у цій справі Суд дійшов висновку, що якщо сторона обвинувачення звернулася до суду з клопотанням про відновлення архівної копії запису диску, втраченого не з її вини, то суд повинен забезпечити їй процесуальну можливість повноцінно відстоювати свою позицію. Втрата диску не з вини сторони обвинувачення не свідчить про вичерпання можливості отримання доказів та не може бути підставою закриття кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Зокрема, як вбачається з матеріалів кримінального провадження, під час апеляційного розгляду встановлено відсутність на аркуші справи 129 тому 1 CD-R диску із записом аудіофайлу від 01.10.2016 (неправдивого повідомлення про підготовку вибуху), який був наданий стороною обвинувачення під час судового розгляду та досліджений судом першої інстанції. Ухвалою апеляційного суду від 28.10.2019 голові місцевого суду доручено провести службову перевірку за фактом відсутності вказаного CD-R диску. Згідно з листом голови місцевого суду, отриманим апеляційним судом, дисциплінарною комісією, на підставі наказу за вказаним фактом винну особу встановлено та притягнуто до дисциплінарного стягнення у виді догани. Місцезнаходження речового доказу не встановлено.

З огляду на вищезазначені обставини прокурором у судовому засіданні заявлено клопотання про надання доручення органу досудового розслідування для вчинення слідчих (розшукових дій) у порядку ст. 333 КПК України з метою встановлення місцезнаходження речового доказу або підтвердження іншим чином збереженої на ньому інформації, у задоволенні якого судом апеляційної інстанції відмовлено.

Колегія суддів Верховного Суду вважає, що таке клопотання не може бути задоволено у повному обсязі, оскільки встановлення місцезнаходження речового доказу не є предметом даного кримінального провадження. Суд зазначає про передчасність прийняття апеляційним судом рішення про визнання доказу недопустимим і ненадання процесуальної можливості стороні обвинувачення повноцінно відстоювати свою позицію.

Підсумовуючи, Суд зазначив, що враховуючи процесуальну можливість, передбачену ч. 3 ст. 333 КПК України, ураховуючи вищевикладені обставини, за яких доказ у кримінальному провадженні втрачено не з вини сторони обвинувачення, апеляційний суд дійшов передчасних висновків щодо відсутності можливостей отримання доказів, та як наслідок закрив кримінальне провадження з підстав, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України [44].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У підсумку слід зазначити, що як засвідчило дослідження судової практики, актуальними питаннями використання електронних доказів у кримінальному провадженні, у аспекті визначення вимог до них, є: 1) особливості процесуальної форми збирання електронних доказів для забезпечення їх допустимості; 2) особливості фіксування кримінального провадження у зв'язку із використанням електронних доказів; 3) особливості зберігання електронних доказів для забезпечення їх допустимості; 4) особливості дослідження електронних доказів судом; 5) особливості визначення статусу електронного доказу (оригінал, дублікат, копія); 6) особливості дослідження матеріального носія електронного доказу; 7) особливості оцінки вагомості електронного доказу у кримінальному провадженні; 8) особливості використання електронних доказів та їх роль при залученні експерта та проведенні експертизи у кримінальному провадженні; 9) особливості оцінки допустимості електронних доказів при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень та у окремих кримінальних провадженнях; 10) особливості використання електронних доказів, отриманих із застосуванням комп'ютерного поліграфа; 11) особливості визначення достатності доказів при оцінці електронних доказів.

В подальших наукових дослідженнях пропонується проаналізувати особливості використання електронних доказів у кримінальному провадженні, визначивши специфіку їх оцінки на предмет допустимості, належності та достовірності, а також підстави визнання електронних доказів недопустимими.

Література

1. Метелев О.П. Проблеми визначення допустимості і належності цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 224–238.
2. Алексеева-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247–253.
3. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Основні аспекти стратегії унормування інституту цифрових доказів в кримінальному процесуальному законодавстві. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 46. С. 48–66.
4. Столітній А. В., Каланча І. Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 179–190.
5. Коваленко А. В. Поняття та сутність електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 226–236.
6. Метелев О. П. Гносеологічна і правова природа цифрових доказів у кримінальному процесі. *Правова позиція*. 2018. № 1 (20). С. 75–86.
7. Скрипник А. В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні : монографія; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2022. 408 с.
8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
9. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.03.2024 у справі № 749/630/21 (провадження № 51–3823км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118071689> (дата звернення 06.10.2024).
10. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03.10.2023 у справі № 596/509/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985494> (дата звернення 06.10.2024).
11. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.09.2023 у справі № 333/1286/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324601> (дата звернення 06.10.2024).
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01.12.2021 у справі № 562/744/17 (провадження № 51-7975км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101673787> (дата звернення 06.10.2024).
13. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.12.2022 у справі № 758/1780/17 (провадження № 51-4254км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805025> (дата звернення 06.10.2024).
14. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 333/1539/16-к (провадження № 51-5646км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> (дата звернення 06.10.2024).
15. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.05.2023 у справі № 554/5867/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110807769> (дата звернення 06.10.2024).
16. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 09.04.2024 у справі № 369/4929/19 (провадження № 51–3929км23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465118> (дата звернення 06.10.2024).
17. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 квітня 2020 року у справі № 727/6578/17 (провадження № 51-4494км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345> (дата звернення 06.10.2024).
18. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16.11.2023 у справі № 629/4665/15-к (провадження № 51-2821км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061801> (дата звернення 06.10.2024).
19. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.01.2022 у справі № 677/450/18 (провадження № 51-1643км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102941414> (дата звернення 06.10.2024).
20. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.02.2023 у справі № 200/9992/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109433405> (дата звернення 06.10.2024).
21. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16.04.2024 у справі № 751/8678/21 (провадження № 51-4247км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118688990> (дата звернення 06.10.2024).
22. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.12.2023 у справі № 729/700/21 (провадження № 51-3776км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445761> (дата звернення 06.10.2024).
23. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.02.2024 у справі № 645/6247/16-к (провадження № 51-6261км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862907> (дата звернення 06.10.2024).
24. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03.08.2021 у справі № 761/6970/14-к (провадження № 51-5694км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881928> (дата звернення 06.10.2024).
25. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.06.2024 у справі № 164/431/20 (провадження № 51-4037км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119961109> (дата звернення 06.10.2024).

26. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.06.2023 у справі № 293/1947/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457> (дата звернення 06.10.2024).
27. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 березня 2020 року у справі № 753/20985/17 (провадження № 51-248км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88570876> (дата звернення 06.10.2024).
28. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.05.2024 у справі № 496/5125/15-к (провадження № 51-4957км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> (дата звернення 06.10.2024).
29. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 333/1539/16-к (провадження № 51-5646км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> (дата звернення 06.10.2024).
30. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 січня 2020 року у справі № 161/5306/16-к (провадження № 51-3498км19). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87053591> (дата звернення 06.10.2024).
31. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 березня 2020 року у справі № 149/745/14 (провадження № 51-4269км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265263> (дата звернення 06.10.2024).
32. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10.09.2020 у справі № 751/6069/19 (провадження № 51-1704км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91722819> (дата звернення 06.10.2024).
33. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.05.2024 у справі № 496/5125/15-к (провадження № 51-4957км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> (дата звернення 06.10.2024).
34. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.08.2022 у справі № 446/838/21 (провадження № 51-1308км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774898> (дата звернення 06.10.2024).
35. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.06.2022 у справі № 646/8454/17 (провадження № 51-381км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012014> (дата звернення 06.10.2024).
36. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.11.2022 у справі № 461/1790/19 (провадження № 51-1483км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219761> (дата звернення 06.10.2024).
37. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.06.2024 у справі № 569/1908/23 (провадження № 51-1430км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741340> (дата звернення 06.10.2024).
38. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17 (провадження № 51-1578км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734866> (дата звернення 06.10.2024).
39. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.10.2023 у справі № 755/3105/17 (провадження № 51-2263км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581899> (дата звернення 06.10.2024).
40. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 953/3558/22 (провадження № 51-6103км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857> (дата звернення 06.10.2024).
41. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 760/23990/17 (провадження № 51-5304км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757884> (дата звернення 06.10.2024).
42. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.01.2023 у справі № 183/3452/19 (провадження № 51-3293км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155> (дата звернення 06.10.2024).
43. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.01.2023 у справі № 225/1957/21 (провадження № 51-2566км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126> (дата звернення 06.10.2024).
44. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10.06.2020 у справі № 328/2159/17 (провадження № 51-1003км20). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89819729> (дата звернення 06.10.2024).

References

1. Metelev O.P. Problemy vyznachennia dopustymosti i nalezhnosti tsyfrovikh (elektronnykh) dokaziv u kryminalnomu protsesi. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2019. № 3. S. 224–238 [in Ukrainian].
2. Aliksieieva-Protsiuk D.O., Bryskovska O.M. Elektronni dokazy v kryminalnomu sudochynstvi: poniattia, oznaky ta problemni aspekty zastosuvannia. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2018. Vyp. 2. S. 247–253 [in Ukrainian].
3. Hlynska N.V., Klepka D.I. Osnovni aspekty stratehii unormuvannia instytutu tsyfrovikh dokaziv v kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 2023. Vyp. 46. S. 48–66 [in Ukrainian].
4. Stolitnii A.V., Kalancha I.H. Formuvannia instytutu elektronnykh dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Problemy zakonnosti*. 2019. Vyp. 146. S. 179–190 [in Ukrainian].

5. Kovalenko A. V. Poniattia ta sutnist elektronnykh (tsyfrovyykh) slidiv kryminalnoho pravoporushennia. *Visnyk LDU-VS im. E. O. Didorenka*. 2022. Vyp. 4 (100). S. 226–236 [in Ukrainian].
6. Metev O. P. Hnoseolohichna i pravova pryroda tsyfrovyykh dokaziv u kryminalnomu protsesi. *Pravova pozytsiia*. 2018. № 1 (20). S. 75–86 [in Ukrainian].
7. Skrypnyk A. V. Vykorystannia tsyfrovoy informatsii v kryminalnomu protsesualnomu dokazuvanni: monohrafiia; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Pravo, 2022. 408 s. [in Ukrainian].
8. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 19: Kryminalnyi protses, sudoustrii, prokuratura ta advokatura / redkol.: V. T. Nor (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho. 2020. 960 s. [in Ukrainian].
9. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 26.03.2024 u spravi № 749/630/21 (provadzhennia № 51–3823km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118071689> [in Ukrainian].
10. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 03.10.2023 u spravi № 596/509/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985494> [in Ukrainian].
11. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 05.09.2023 u spravi № 333/1286/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324601> [in Ukrainian].
12. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 01.12.2021 u spravi № 562/744/17 (provadzhennia № 51-7975km18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101673787> [in Ukrainian].
13. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 02.12.2022 u spravi № 758/1780/17 (provadzhennia № 51-4254km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805025> [in Ukrainian].
14. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 31.03.2021 u spravi № 333/1539/16-k (provadzhennia № 51–5646km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> [in Ukrainian].
15. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 09.05.2023 u spravi № 554/5867/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110807769> [in Ukrainian].
16. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 09.04.2024 u spravi № 369/4929/19 (provadzhennia № 51-3929km23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465118> [in Ukrainian].
17. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 9 kvitnia 2020 roku u spravi № 727/6578/17 (provadzhennia № 51-4494km19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345> [in Ukrainian].
18. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 16.11.2023 u spravi № 629/4665/15-k (provadzhennia № 51-2821km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061801> [in Ukrainian].
19. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 26.01.2022 u spravi № 677/450/18 (provadzhennia № 51-1643km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102941414> [in Ukrainian].
20. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 27.02.2023 u spravi № 200/9992/16-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109433405> [in Ukrainian].
21. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 16.04.2024 u spravi № 751/8678/21 (provadzhennia № 51-4247km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118688990> [in Ukrainian].
22. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 06.12.2023 u spravi № 729/700/21 (provadzhennia № 51-3776km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445761> [in Ukrainian].
23. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 06.02.2024 u spravi № 645/6247/16-k (provadzhennia № 51-6261km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862907> [in Ukrainian].
24. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 03.08.2021 u spravi № 761/6970/14-k (provadzhennia № 51–5694km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881928> [in Ukrainian].
25. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 20.06.2024 u spravi № 164/431/20 (provadzhennia № 51-4037km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119961109> [in Ukrainian].
26. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 06.06.2023 u spravi № 293/1947/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457> [in Ukrainian].
27. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 31 bereznia 2020 roku u spravi № 753/20985/17 (provadzhennia № 51-248km19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88570876> [in Ukrainian].
28. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 09.05.2024 u spravi № 496/5125/15-k (provadzhennia № 51-4957km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> [in Ukrainian].
29. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 31.03.2021 u spravi № 333/1539/16-k (provadzhennia № 51-5646km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> [in Ukrainian].

30. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 15 sichnia 2020 roku u spravi № 161/5306/16-k (provadzhennia № 51-3498km19). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87053591> [in Ukrainian].
31. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 11 bereznia 2020 roku u spravi № 149/745/14 (provadzhennia № 51-4269km19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265263> [in Ukrainian].
32. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 10.09.2020 u spravi № 751/6069/19 (provadzhennia № 51-1704km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91722819> [in Ukrainian].
33. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 09.05.2024 u spravi № 496/5125/15-k (provadzhennia № 51-4957km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> [in Ukrainian].
34. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 11.08.2022 u spravi № 446/838/21 (provadzhennia № 51-1308km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774898> [in Ukrainian].
35. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 20.06.2022 u spravi № 646/8454/17 (provadzhennia № 51-381km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012014> [in Ukrainian].
36. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 02.11.2022 u spravi № 461/1790/19 (provadzhennia № 51-1483km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219761> [in Ukrainian].
37. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 12.06.2024 u spravi № 569/1908/23 (provadzhennia № 51-1430km24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741340> [in Ukrainian].
38. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 27.10.2021 u spravi № 759/7443/17 (provadzhennia № 51-1578km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734866> [in Ukrainian].
39. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 25.10.2023 u spravi № 755/3105/17 (provadzhennia № 51-2263km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581899> [in Ukrainian].
40. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 13.03.2024 u spravi № 953/3558/22 (provadzhennia № 51-6103km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857> [in Ukrainian].
41. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 13.03.2024 u spravi № 760/23990/17 (provadzhennia № 51-5304km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757884> [in Ukrainian].
42. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 26.01.2023 u spravi № 183/3452/19 (provadzhennia № 51-3293km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155> [in Ukrainian].
43. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 25.01.2023 u spravi № 225/1957/21 (provadzhennia № 51-2566km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126> [in Ukrainian].
44. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 10.06.2020 u spravi № 328/2159/17 (provadzhennia № 51-1003km20). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89819729> [in Ukrainian].

Повзик Євген Вікторович

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Povzyk Yevhen

*PhD in Law, Assistant of the Department of Criminal Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000000252610973

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10480

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЗАТРИМАНОВОГО

TOPICAL ISSUES OF PROTECTING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF DETAINEES

Анотація. Вступ. Виходячи із фундаментального характеру права на свободу та особисту недоторканість, Конституція України передбачає можливість його обмеження виключно на підставі вмотивованого рішення суду та у встановленому законом порядку. Тому при обмеженні права на свободу та особисту недоторканість особливого значення набувають гарантії судового захисту, що закріплюються багатьма міжнародними документами у галузі прав людини загального та регіонального характеру. Забезпечення ж реалізації та захисту вказаного права досягається саме системою юридичних гарантій, складовими якої є процесуальні інститути та процедури, які мають бути чітко регламентовані та деталізовані.

Мета – дослідити особливості забезпечення та захисту прав і свобод затриманих осіб, процедури та процесуальні інститути, які є складовими системи юридичних гарантій забезпечення його прав та свобод.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; 2) законодавство України; 3) національна література, в якій висвітлюються актуальні питання забезпечення та захисту прав затриманого; 4) судова практика. У процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: діалектичний, історико-правовий, статистичний, системно-структурний, метод узагальнення. Звернення до історико-правового методу забезпечило дослідження женеzis нормативного регулювання підстав та порядку розгляду скарг щодо законності затримання особи. Статистичний метод використано у процесі дослідження судової практики, її узагальнення. Метод узагальнення став у нагоді під час зведення одичних фактів у єдине ціле, формулювання висновків.

Результати. На підставі проведеного дослідження виокремлено особливості оскарження законності затримання та проаналізовано проблематику різних порядків розгляду таких скарг.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується проаналізувати особливості проведення процесуальних дій по відношенню до затриманого.

Ключові слова: захист прав і свобод, затриманий, права затриманого, гарантії захисту прав затриманого.

Summary. Introduction. Based on the fundamental nature of the right to liberty and security of person, the Constitution of Ukraine provides for the possibility of its restriction only on the basis of a reasoned court decision and in accordance with the procedure established by law. Therefore, when the right to liberty and security of person is restricted, guarantees of judicial protection enshrined in many international human rights documents of a general and regional nature are of particular importance. Ensuring the realization and protection of this right is achieved through the system of legal guarantees, which includes procedural institutions and procedures that must be clearly regulated and detailed.

The purpose of the article is to study the peculiarities of ensuring and protecting the rights and freedoms of detainees, as well as the procedures and procedural institutions that are part of the system of legal guarantees for ensuring their rights and freedoms.

Materials and methods. The research materials are: 1) the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; 2) Ukrainian legislation; 3) national literature covering topical issues of ensuring and protecting the rights of detainees; 4) case law. In the course of the study, the following scientific methods were used: dialectical, historical and legal, statistical, systemic and structural, and the method of generalization. The historical and legal method was used to study the genesis of the statutory regulation of the grounds and procedure for consideration of complaints regarding the legality of detention.

The statistical method was used in the process of studying case law and its generalization. The method of generalization was useful in bringing together individual facts into a single whole and formulating conclusions.

Results. Based on the study, the author identifies the peculiarities of appealing against the legality of detention and analyzes the issues of different procedures for consideration of such appeals.

Prospects. In further scientific research, it is proposed to analyze the peculiarities of conducting procedural actions in relation to a detainee.

Key words: protection of rights and freedoms, detained, the rights of the detainee, guarantees of protection of the rights of the detainee.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови демократичної правової держави особливої уваги потребує забезпечення прав затриманих осіб відповідно до європейських стандартів. З метою забезпечення гарантій базових прав та свобод затриманих кримінальне процесуальне законодавство закріплює цілий комплекс правових механізмів, процедур та інститутів, які, на жаль, відзначаються певною нормативною недосконалістю, що призводить до різної правозастосовної практики. Це, у свою чергу, викликає необхідність їх дослідження та подальшого нормативного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти забезпечення та захисту прав і свобод затриманих осіб, здійснення судового контролю досліджувались у наукових роботах Аносенкова А. А. [13], Верхогляд-Герасименко О. В. [4], Грошевого Ю. М. [1], Кушпін В. [5], Мукоїди Р. В. [13], Тищенко О. І. [10], Циліурік І. [5], Шаренко С. Л. [6], Шило О. Г. [2] та ін.

Метою статті є дослідження особливостей забезпечення та захисту прав і свобод затриманих осіб, процедур та процесуальних інститутів, які є складовими системи юридичних гарантій забезпечення його прав та свобод.

Виклад основного матеріалу. Закріплене ст. 29 Конституції України право на свободу та особисту недоторканість, яке обмежується при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, втілює одне з найбільш значимих соціальних благ, що передбачає недопустимість свавільного втручання у сферу автономії людини, створює необхідні умови як для її всебічного розвитку, так і для демократичного устрою суспільства в цілому. Свобода як загальнолюдська цінність, гуманна ідея людства є невід'ємною складовою кримінального судочинства, в якому вона знаходить свій правовий вираз передусім у вигляді складової конституційного принципу особистої недоторканості [1, с. 197].

Виходячи із фундаментального характеру даного права, Конституція України передбачає можливість його обмеження виключно на підставі вмотивованого рішення суду та у встановленому законом порядку (ст. 29). Тому при обмеженні права на свободу та особисту недоторканість особливого значення набувають гарантії судового захисту, що закріплюються багатьма міжнародними документами у галузі прав людини загального та регіонального характеру, зо-

крема, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (ст. 9), Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 5), Резолюціями Комітету міністрів Ради Європи тощо.

Використання при обмеженні права на свободу та особисту недоторканість судової процедури, яка відповідає вимогам справедливості і заснована на конституційних засадах рівності учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободі надання ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, презумпції невинуватості, забезпечує дію принципу правової визначеності, який є одним із аспектів верховенства права і виключає можливість прийняття непередбачуваних для суб'єкта права на судовий захист рішень та свавільного обмеження його прав і свобод [2, с. 353].

Так, у ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено вичерпні випадки, коли особу може бути позбавлено свободи, а саме:

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [3].

Забезпечення реалізації та захисту вищевказаних прав затриманого досягається саме системою

юридичних гарантій, складовими якої є процесуальні інститути та процедури, які мають бути чітко регламентовані та деталізовані. Як слушно зазначається в науковій літературі, без належного забезпечення будь-яке право залишається простою декларацією, яка не має цінності, оскільки реального характеру воно набуває тільки під час створення державою дієвого механізму забезпечення їх реалізації, передбачення правових гарантій, що надають можливість особі задовольнити свої законні інтереси за рахунок реалізації наданих їй прав. Однією із складових механізму забезпечення прав особи є надання уповноваженому суб'єкту можливості оскарження процесуальних рішень стосовно обмеження його прав, що являє собою процесуальний засіб захисту [4, с. 10, 18].

Так, одним із найважливіших стандартів захисту прав затриманого є право на оскарження незаконного затримання, регламентоване ст. 29 Конституції України, яка втілює міжнародно-правовий стандарт, що міститься у п. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який, у свою чергу, гарантує затриманому можливість подати позов по відношенню до законності його затримання до суду, який повинен невідкладно прийняти рішення та видати наказ про звільнення, якщо затримання було незаконним.

Вимога п. 4 ст. 5 полягає у тому, що для перевірки законності утримання особи під вартою, необхідною є наявність процедурних гарантій, подібних до гарантій процедури Хабеас Корпус. Зобов'язання, що випливає з цього положення, містить у собі чотири основні елементи контролю: розгляд справи судом, дотримання принципу змагальності і забезпечення юридичною допомогою, розгляд питання щодо законності затримання і невідкладність таких дій. При цьому обов'язок, що випливає з п. 4 ст. 5 КЗПД, застосовується незалежно від підстав затримання [5, с. 461].

Водночас, як зазначається в науковій літературі, КПК не містить окремої процедури реалізації передбаченого п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК права підозрюваного на оскарження незаконного затримання, тож пошук шляхів вирішення даної проблеми лежить в площині правозастосування. Шаренко С.Л. у вирішенні питання щодо оскарження незаконного затримання виокремлює певні етапи розвитку сучасної правозастосовної практики:

– Перший етап пов'язаний зі спробою подолання цієї законодавчої прогалини шляхом звернення сторони захисту до слідчого судді зі скаргою про перевірку законності затримання підозрюваного у порядку ст. 303 КПК.

Однак, слідчі судді відмовляли у відкритті провадження за скаргами у зв'язку з тим, що таке оскарження не передбачено ст. 303 КПК;

– Другий етап полягав у зміні стороною захисту правової підстави для оскарження зі ст. 303 КПК

на ст. 206 КПК, що виявилось більш результативним: подані стороною захисту скарги на незаконне затримання у порядку ст. 206 КПК, стали поширеним предметом розгляду слідчого судді;

– Третій етап пов'язаний із намаганням сторони захисту оскаржити рішення слідчого судді, винесеного за результатами розгляду скарги на незаконне затримання, в апеляційному порядку.

Отже, на сьогодні, як зазначає Шаренко С.Л., виходячи із правових висновків ВС, загалом досягнуто розуміння щодо двох ключових питань: 1) незаконне затримання може бути оскаржене до слідчого судді за аналогією у порядку ст. 206 КПК; 2) ухвала слідчого судді, постановлена за результатами розгляду скарги на незаконне затримання, не підлягає апеляційному оскарженню [6, с. 165–169].

Розглядаючи проблематику порядку оскарження та розгляду скарг на незаконність затримання, на підставі аналізу судової практики, можна констатувати, що такі скарги розглядаються: 1) в окремому судовому засіданні [7]; 2) під час судового розгляду клопотання про застосування до особи запобіжного заходу [8]; 3) під час підготовчого провадження [9]. При цьому, якщо розгляд скарги відбувається в окремому судовому засіданні, в КПК не врегульовано питання строку, протягом якого слідчий суддя має її розглянути. У цьому аспекті, цілком погоджуємося із Тищенко О.І, яка, орієнтуючись на міжнародний стандарт встановлення законності затримання «без зволікання», вважає, що перевірка законності затримання має відбуватися у мінімальних часових межах з метою ефективного захисту права особи на свободу та особисту недоторканність [10, с. 54–55]. У зв'язку з цим, на наше переконання, такий строк має бути чітко регламентований КПК, що, свою чергу, забезпечить можливість дієвого захисту від свавільного та незаконного обмеження прав і свобод особи.

Саме з метою забезпечення гарантій захисту базових прав та унеможливлення тиску на затриманих в Україні запроваджується нова електронна система обліку та відеоспостереження — «Custody Records» [11]. «Custody Records» — система електронної фіксації всіх дій відносно затриманих осіб, метою якої є забезпечення прав затриманих осіб та самих поліцейських відповідно до європейських стандартів. Одним із складових системи «Custody Records» є здійснення цілодобового відеонагляду, який фіксує всі дії поліції стосовно затриманих, та інформування відповідальних осіб про завершення терміну тримання. Основними завданнями та призначенням «Custody Records» є:

- 1) запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поводження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях;
- 2) об'єднання інформації про затриманих осіб з моменту їх фактичного затримання, перебування

- в територіальних органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах, та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання;
- 3) здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції;
 - 4) забезпечення оперативного реагування та прийняття управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поводження із затриманими;
 - 5) запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання. Система забезпечення прав затриманих — це поєднання електронного документування, цілодобового відеоспостереження, впровадження зміни філософії затримання та запровадження інституту інспекторів з дотримання прав людини в діяльності органів (підрозділів) Національної поліції України. «Custody Records» це забезпечення прав

затриманих та підвищення захисту прав кожного громадянина який знаходиться під контролем поліції [12].

Завдяки запровадженню системи «Custody Records» працівники Ізоляторів тимчасового тримання отримали можливість у дуже зручному режимі відстежувати велику кількість параметрів тримання затриманих осіб, що за старої паперової системи фіксації вимагало б значно більше часу. З'являється можливість швидкого моніторингу інформації як з поточного стану справ у конкретному ізоляторі тимчасового тримання щодо кожного затриманого, так і стосовно сукупності місць тимчасового тримання як в окремому регіоні (області), так і по всій Україні [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Чинний правовий механізм забезпечення прав затриманого відзначається недосконалістю, що істотно знижує ефективність кримінальної юстиції загалом та зумовлює необхідність подальшого аналізу та вдосконалення процедур і інститутів, спрямованих на забезпечення прав і свобод затриманого, що полягає у створенні умов для реальної доступності останнього до процесуальних механізмів забезпечення його прав.

Література

1. Грошевський Ю. М. Забезпечення свободи у кримінальному судочинстві. *Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи: матеріали наук.-практ. конф.* (14 трав. 2010 р.). Х. : Одісей, 2010. С. 197–199.
2. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України. Х. : Право, 2011. 472 с.
3. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.11.2024).
4. Верховняк-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: моногр. Х. : Юрайт, 2012. 216 с.
5. Кушніт В., Цилорик І. Про механізм забезпечення прав затриманого у кримінальному провадженні: міжнародний досвід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2017. № 865. С. 457–462.
6. Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні: монографія. Харків : Право, 2021. 480 с.
7. Ухвала слідчого судді Роменського міськрайонного суду Сумської області від 09 січня 2020 р. у справі № 585/24/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86815856> (дата звернення: 15.11.2024).
8. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 22 березня 2019 р. у справі № 757/14807/19-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80744097> (дата звернення: 15.11.2024).
9. Ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 05.10.2016 у справі № 219/9627/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61830949> (дата звернення: 15.11.2024).
10. Тищенко О. І. Оскарження затримання у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспект. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 1. С. 49–58.
11. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : Наказ МВС України від 23.05.2017 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text> (дата звернення: 15.11.2024).
12. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : Наказ МВС України від 24.05.2022 № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

13. Мукоїда Р.В., Аносенков А.А. Система Custody Records як дієвий механізм забезпечення прав людини в ізоляторах тимчасового тримання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2021/61.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

References

1. Hroshevyi Yu. M. Zabezpechennia svobody u kryminalnomu sudochynstvi. *Reformuvannia sudovykh i pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: problemy ta perspektyvy: materialy nauk.-prakt. konf.* (14 trav. 2010 r.). Kh.: Odisei, 2010. S. 197–199 [in Ukrainian].
2. Shylo O. H. Teoretyko-prykladni osnovy realizatsii konstitutsiinoho prava liudyny i hromadianyna na sudovy zakhyt u dosudovomu provadzhenni v kryminalnomu protsesi Ukrainy. Kh.: Pravo, 2011. 472 s. [in Ukrainian].
3. Konventsii pro zakhyt prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, pidpysanoi v Rymi 4 lystopada 1950 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
4. Verkhohliad-Herasymenko O. V. Zabezpechennia mainovykh prav osoby pry zastosuvanni zakhodiv kryminalno-protseusualnogo prymusu: monohr. Kh.: Yurait, 2012. 216 s. [in Ukrainian].
5. Kushpit V., Tsyliuryk I. Pro mekhanizm zabezpechennia prav zatrymanoho u kryminalnomu provadzhenni: mizhnarodnyi dosvid. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: Yurydychni nauky*. 2017. № 865. S. 457–462 [in Ukrainian].
6. Sharenko S. L. Teoretyko-prykladni osnovy diialnosti slidchoho suddi v kryminalnomu provadzhenni: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2021. 480 s. [in Ukrainian].
7. Ukhvala slidchoho suddi Romenskoho miskraionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 09 sichnia 2020 r. u spravi № 585/24/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86815856> [in Ukrainian].
8. Ukhvala slidchoho suddi Pecherskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 22 bereznia 2019 r. u spravi № 757/14807/19-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80744097> [in Ukrainian].
9. Ukhvala Artemivskoho miskraionnoho sudu Donetskoi oblasti vid 05.10.2016 u spravi № 219/9627/16-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61830949> [in Ukrainian].
10. Tyshchenko O. I. Oskarzhennia zatrymannia u kryminalnomu provadzhenni: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2018. № 1. S. 49–58 [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti chervhoy sluzhby orhaniv (pidrozdiliv) Natsionalnoi politsii Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 23.05.2017 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text> [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Instruksii z formuvannia ta vedennia informatsiinoi pidsystemy "Custody Records" informatsiino-komunikatsiinoi systemy "Informatsiinyi portal Natsionalnoi politsii Ukrainy": Nakaz MVS Ukrainy vid 24.05.2022 № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text> [in Ukrainian].
13. Mukoida R. V., Anosienkov A. A. Systema Custody Records yak diievyi mekhanizm zabezpechennia prav liudyny v izoliatorakh tymchasovoho trymannia. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 2. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2021/61.pdf [in Ukrainian].

Poperechna Hanna

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of International Law and Migration Policy

West Ukrainian National University

Поперечна Ганна Михайлівна

доктор філософії у галузі права, доцент,

доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики

Західноукраїнський національний університет

ORCID: 0000-0001-6978-4892

Savanets Liudmyla

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of International Law and Migration Policy

West Ukrainian National University

Саванець Людмила Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики

Західноукраїнський національний університет

ORCID: 0000-0002-0051-8905

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10455

LIABILITY FOR FAILURE TO FULFIL CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF SUPPLY DIGITAL CONTENT IN EU LAW¹

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПОСТАЧАННЯ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ В АКТАХ ЄС

Summary. Introduction. The signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union has given impetus to the gradual strengthening of economic ties and the development of a single common market. The existence of such a market requires the national legislator to develop and implement effective legal instruments to regulate the circulation of goods and services, including digital ones.

Purpose. The purpose of the study is to analyse the provisions of the EU regulations governing the supplier's liability in case of failure to fulfil its obligations under a digital content supply agreement.

Materials and methods. The research materials are: 1) EU regulations on the sale and supply of digital content, namely: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content 2015/0287, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law 2011/0284, Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services, Directive 2019/771 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods; 2) provisions of national and foreign doctrine in the field of liability for breach of contractual obligations in general and contractual obligations in the field of digital content supply in particular.

In the course of the study, the author used general scientific and special legal methods of scientific knowledge. In particular, the use of the legal analysis method made it possible to identify the main areas of adaptation of Ukrainian contract law to the law of the European Union in the Association Agreement. The comparative legal method was used to compare the provisions of the EU directives with the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Consumer Protection". The modelling method

¹ This article is a part of the research within the project "Homo consumens, Homo ecologicus — ecological efficiency test of the new directive on certain aspects concerning contracts for the sale of goods" financed by Narodowe Centrum Nauki, (NCN) [National Science Centre] in Kraków, Poland, with the number of 2019/34/A/HS5/00124.

was used for scientific argumentation of recommendations for improving Ukrainian contract law. The system-functional method was used to study the concept of conformity of goods in the new EU legislation on the supply of digital content. The method of generalisation allowed to systematise and interpret the results obtained in the course of the study.

Results. The article reveals the limits of the supplier's liability for breach of contractual obligations for the supply of digital content contained in the acts of the European Union. The author analyses the evolution of the provisions of EU law in the area under study, and makes a comparative analysis of the provisions of draft Directive 2015/0287 on digital content supply contracts, draft Regulation (EU) No. 2011/0284 on sales contracts, Directive 2019/770 on contracts for the supply of digital content and digital services, and Directive 2019/771 on sales contracts. The author proves that the implementation of the provisions of these EU regulations into Ukrainian legislation will be a significant step towards ensuring the protection of the rights of Ukrainian consumers and digital content service providers, as well as confirmation of Ukraine's fulfilment of its obligations under the Association Agreement with the European Union.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on cases of improper performance by the supplier of the terms of the digital content supply agreement, the effectiveness of Ukraine's national legislation in this area, and the development of effective provisions for recodifying Ukraine's civil legislation in the spirit of EU law.

Key words: digital content, adaptation of private law, contract for the supply digital content, supplier, liability.

Анотація. Вступ. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом стало поштовхом для поступового зміцнення економічних зв'язків та розбудови єдиного спільного ринку. Існування такого ринку вимагає від національного законодавця розробки та запровадження ефективних правових інструментів для регулювання обігу товарів і послуг, в тому числі цифрових.

Мета. Метою дослідження є здійснення аналізу положень нормативних актів Європейського Союзу, що регулюють відповідальність постачальника у випадку невиконання своїх зобов'язань за договором постачання цифрового контенту.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти Європейського Союзу у сфері купівлі-продажу та обігу цифрового контенту, а саме: проект Директиви 2015/0287 про договори постачання цифрового контенту, проект Регламенту 2011/0284 про договори купівлі-продажу, Директива 2019/770 про договори постачання цифрового контенту та цифрових послуг, Директива 2019/771 про договори купівлі-продажу; 2) положення національної та зарубіжної доктрини у сфері відповідальності за порушення договірних зобов'язань загалом, та договірних зобов'язань у сфері постачання цифрового контенту зокрема.

В процесі здійснення дослідження було використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання. Зокрема, використання методу правового аналізу дозволило визначити в Угоді про асоціацію основні напрями адаптації українського договірного права до права Європейського Союзу. Порівняльно-правовий метод використовувався для порівняння положень директив Європейського Союзу та Цивільного кодексу України, Закону України «Про захист прав споживачів». Для наукової аргументації рекомендацій щодо вдосконалення українського договірного права використовувався метод моделювання. Системно-функціональний метод використовувався для дослідження концепції відповідності товарів у новому законодавстві ЄС про постачання цифрового контенту. Метод узагальнення дозволив систематизувати та інтерпретувати отримані в ході дослідження результати.

Результати. У науковій статті розкрито межі відповідальності постачальника за порушення договірних зобов'язань із постачання цифрового контенту, що містяться в актах Європейського Союзу. Проаналізовано еволюцію положень права Європейського Союзу у досліджуваній сфері, здійснено порівняльний аналіз положень проекту Директиви 2015/0287 про договори постачання цифрового контенту, проекту Регламенту 2011/0284 про договори купівлі-продажу, Директиви 2019/770 про договори постачання цифрового контенту та цифрових послуг, Директиви 2019/771 про договори купівлі-продажу. Доведено, що впровадження положень зазначених нормативно-правових актів Європейського Союзу до законодавства України стане вагомим кроком до забезпечення захисту прав українських споживачів та постачальників послуг цифрового контенту, а також підтвердженням виконання Україною зобов'язань, взятих на себе в Угоді про Асоціацію з Європейським Союзом.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на випадках неналежного виконання постачальником умов договору постачання цифрового контенту, ефективності національного законодавства України у даній сфері та напрацювання дієвих положень для рекодифікації цивільного законодавства України у дусі права Європейського Союзу.

Ключові слова: цифровий контент, адаптація приватного права, договір постачання цифрового контенту, постачальник, відповідальність.

Problem statement. By signing the Association Agreement, Ukraine recognised the importance of aligning its current legislation with EU law and committed itself to ensuring the gradual alignment of its legislation with the EU acquis.

In view of this, the national legislator is faced with the challenging task of developing and implementing effective unified regulatory norms for the digital market, where intangible goods and services are traded. One of the key steps in bringing Ukrainian legislation

into line with the EU *acquis* in the area of digital content distribution is a thorough analysis of the rules governing the liability of parties in the event of non-performance or improper performance of their contractual obligations. These provisions are contained in the Proposal for the Directive 2015/0287 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content, Proposal for the Regulation (EU) 2011/0284 on a Common European Sales Law, Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services and Directive 2019/771 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods.

Analysis of the latest research and publications. Studies of the issues of supplier's liability under digital content supply contracts are presented in the works of Schulze R., Schlechtriem P., Butler P., Maňko R. and others.

Purpose. The purpose of the study is to analyse the provisions of the EU regulations governing the supplier's liability in case of failure to fulfil its obligations under a digital content supply agreement.

Materials and methods. The research materials are: 1) EU regulations on the sale and supply of digital content, namely: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content 2015/0287, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law 2011/0284, Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services, Directive 2019/771 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods; 2) provisions of national and foreign doctrine in the field of liability for breach of contractual obligations in general and contractual obligations in the field of digital content supply in particular.

Presentation of the main material. Adopted on 20 May 2019 Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services and Directive 2019/771 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods are acts that establish the maximum level of harmonisation, including with regard to the provisions on liability for non-performance of obligations by the parties. This means that in the course of their implementation, EU Member States will not be able to enshrine either a stricter or a softer form of liability in their national legislation at their own discretion, but will only be obliged to introduce into the legislative body provisions identical to the provisions of the directives in terms of the liability of the parties to contracts under which digital content is supplied [1;2].

The legal description of the liability of the parties under the contracts for the supply of digital content should start with an analysis of the liability of the supplier. Thus, according to Article 10 of the Proposal for the Directive 2015/0287 on certain aspects concerning

contracts for the supply of digital content, the supplier is liable for

- Failure to fulfil the obligation to supply the goods and services constituting the digital content;
- any non-compliance of the digital content with the terms of the contract existing at the time of its receipt;
- if, under the terms of the contract, the digital content must be delivered to the recipient within a certain period of time, for any non-compliance of the digital content with the terms of the contract throughout the entire period of its delivery.

When analysing the above, it is worth noting that the scope of the supplier's liability is quite broad. For example, the Proposal for the Directive 2015/0287 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content enshrines the principle of the inadmissibility of limiting the supplier's liability, similar to that contained in Article 36 of the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods of 11 April 1980, according to which the seller is liable for any non-conformity of the goods that exists at the time the risk passes to the buyer, including cases where such non-conformity is discovered much later. This article also establishes the seller's liability for any lack of conformity of the goods arising after the risk has passed to the buyer and resulting from a breach of the seller's obligations, including a breach of a guarantee that the goods will be fit for a particular purpose or will retain their specified qualities or characteristics for a specified period [3;4, c. 121].

The provisions of Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services also establish a broad approach to determining the liability of the supplier. Thus, in accordance with the provisions of Article 11, taking into account Article 5, the supplier of digital content is liable for failure to fulfil its obligation in the event that the recipient or the platform designated by the recipient in the terms of the contract does not receive the digital content on a personal technical device.

It is worth noting that it is the provisions of Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services that most fully enshrine the concept of supplier liability, compared to previous legislation. Thus, while Article 10 of the Proposal for the Directive 2015/0287 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content contained a provision providing for the liability of the supplier for failure to fulfil the obligation to supply digital content, Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services expands this concept by setting out a detailed list of obligations and liability for their non-performance, distinguishing between non-performance and improper performance of the supplier's obligation.

Failure to fulfil the supplier's obligation under a digital content supply contract means that the sup-

plier fails to carry out any of the actions provided for, while improper fulfilment of obligations means non-delivery, late delivery or delivery of digital content of inadequate quality.

In explaining the content of the failure to fulfil the obligation to supply digital content, it should be noted that the European legislator uses the term “failure to supply” to describe this institution, which means a complete failure by the supplier to fulfil its obligations under the terms of the contract, resulting in the recipient not receiving digital content, or the supply of digital content to another person who is not a party to the contract and who has not been designated by the recipient as a third party authorised to receive digital content.

In the context of analysing the breach of contractual obligations by a digital content provider, it is necessary to determine the legal consequences of the transfer of digital data other than that provided for in the contract. For example, instead of providing the recipient with software version 2024, the recipient is provided with version 2020, or when downloading a video file on a platform allowing access to films, the recipient is provided with an audiovisual work other than the one specified by the recipient. Pursuant to Article 6 of Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services, the supplier is obliged to transfer to the recipient the digital content specified in the terms of the contract. It is worth noting that, unlike the previous proposal, the Directive contains an extended catalogue of digital content conformity signs. Thus, the transferred digital content is of good quality if it meets the objective and subjective conformity criteria set out in Articles 7 and 8 of Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. In addition, the Directive contains a criterion for the conformity of digital content — the integrity criterion, which establishes the supplier’s liability for the incompatibility of digital content with the recipient’s hardware or software, making it impossible to incorporate digital data into such software and use it in accordance with the terms of the contract. At the same time, the supplier is liable for violation of the integrity criterion, which led to the non-compliance of the digital content with the terms of the contract, if: a) the compatibility of the recipient’s software and hardware and the digital content supplied on the basis of the contract is ensured by the supplier or under his responsibility; b) if the digital content was installed by the recipient in accordance with the instructions provided by the supplier, and the incompatibility of the digital content with hardware or software is caused by errors in the instructions. Given that in the above example the supplier did deliver the digital data to the recipient, the European law considers such delivery to be an improper performance of the obligation, given the inconsistency of the digital content with the objective requirements of the contract.

The supply of digital content that does not fully comply with the terms of the contract should be characterised as a failure on the part of the supplier, since the digital content received has a significant defect that makes it impossible to use it in accordance with the recipient’s purposes. In this case, we believe that it would be appropriate to give the recipient the right to demand the delivery of digital content of proper quality within a certain period of time or to withdraw from the contract.

The provisions of the new Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services clearly define the legal consequences of the supplier’s failure to fulfil its contractual obligations. Thus, pursuant to Art. 13, the recipient of digital content has the right to request the supplier to provide the digital content if this has not immediately occurred after the conclusion of the contract. If the supplier refuses to provide the digital content immediately after the request or within a period of time agreed upon by the parties, the recipient has the right to terminate the agreement. The recipient shall exercise this right without the need to take any additional preliminary actions if the supplier notifies the recipient of the impossibility of fulfilling his/her obligation or if it arises from additional circumstances.

Another prerequisite for the recipient to terminate the contract without prior notice to the supplier is the agreement of the parties on the term of delivery of the digital content or any other indication by the supplier before or at the time of the conclusion of the contract that the receipt of the digital content within a certain period of time is essential for the recipient. In order to terminate the contract, the recipient must send a notice of termination to the supplier in accordance with the provisions of Article 15 of Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. Upon receipt, the supplier is obliged to refund the price paid under the contract. It should be noted that in the case of a fixed-term contract under which digital content has been supplied for a certain period, the supplier is obliged to refund to the recipient an amount of money proportional to the amount of digital content not received.

In addition, in accordance with Article 15(2) of the Directive, the supplier undertakes to cease any use of the recipient’s personal data supplied under the contract, unless such data: cannot be separated and used separately from the digital content supplied to the recipient; contains only information about the recipient’s use of the digital content (including the time of use of such content, method of connection to the network, etc.); or is used in a way that is unlawful, harmful or misleading to the recipient.

We believe it is necessary to pay particular attention to the legal consequences of the supplier’s failure to fulfil its obligation to deliver digital content contained in a tangible medium.

By including in Art. 3 the appropriate application of the provisions of Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services to digital content supplied on a tangible medium, the European legislator excludes the right of the recipient to terminate the contract in the event of the supplier's failure to fulfil its obligations. Thus, in accordance with point 20 of the preamble to the Directive, the legal consequences of the supplier's failure to fulfil its obligation to provide the recipient with digital content on a tangible medium are governed by the provisions of Directive 2011/83/EU on consumer rights as regards the supplier's liability for failure to perform the obligation to supply goods. In addition, the obligations to supply digital content contained in a tangible medium are also subject to the provisions of the Directive, in particular as regards the grounds and legal consequences of termination of the contract under which such content is to be supplied.

In this context, it is worth noting the overlap between the provisions of the Proposal for the Directive 2015/0287 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and the Proposal for the Regulation (EU) 2011/0284 on a Common European Sales Law. Thus, in Art. 110 of the latter, the European legislator provides for the right of the recipient of digital content to require the supplier to fulfil its obligations. The doctrine emphasises that such an approach is justified in the light of the harmonisation of the different legal traditions of the EU Member States, which enshrine different approaches to determining the legal consequences of non-fulfilment of an obligation [5, p.504]. However, these rules are not reflected in the new directives. For example, the adopted Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services and Directive 2019/771 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods contain provisions that exclude their application to legal relations for the supply of digital content on a tangible medium, except where they serve solely to store digital content.

National legislation on the distribution of intangible data is still in its infancy. Therefore, the main task of the national doctrine is to develop effective rules of regulation of the digital market. It is worth noting that the European integration course of Ukraine has a direct im-

pact on the vector of development of national legislation, its formation in the light of adaptation to the current provisions of both primary and secondary EU law.

In view of the above, and based on the justification of the need to develop legal regulation of digital content delivery relations, we consider it expedient to amend the Civil Code of Ukraine by supplementing it with provisions establishing the supplier's obligations to provide digital content and defining the legal consequences of the supplier's failure to fulfil its obligation to provide digital content, as follows: "The supplier undertakes to provide the recipient with digital content or ensure immediate access to it after the conclusion of the contract, unless otherwise provided for in the contract or by law. The supplier's obligation shall be deemed to have been fulfilled when the recipient or a virtual server or a physical device not controlled by the supplier has been given access to the digital content. Legal consequences of failure to comply with the supplier's obligation to provide digital content. If the supplier fails to fulfil the obligation to provide digital content, the recipient has the right to request the supplier to provide immediate access to the content and, if it is not provided within a certain period, to withdraw from the contract and demand a refund of the amount paid and to terminate any use of personal data.

Thus, the analysis of the peculiarities of the liability of the parties to a digital content supply contract shows that the existing legal regulation of the EU digital services market is effective and based on the principle of proportionality of the degree of civil liability to the offence committed.

The implementation of the provisions of the Proposal for the Directive 2015/0287 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content, Proposal for the Regulation (EU) 2011/0284 on a Common European Sales Law, Directive 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services and Directive 2019/771 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods into Ukrainian legislation will be a significant step towards ensuring the protection of the rights of Ukrainian consumers and digital content service providers, as well as a confirmation of Ukraine's fulfilment of its obligations under the Association Agreement with the European Union.

Literature

1. Mańko R. Contracts for supply of digital content. A legal analysis of the Commission's proposal for a new directive. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/582048/EPRS_IDA\(2016\)582048_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/582048/EPRS_IDA(2016)582048_EN.pdf) (date of access: 23.06.2020).
2. European Union directives. Summary of Article 288 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) — directives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv%3A114527> (date of access: 23.06.2020).
3. Конвенція Організації Об'єднаних націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (date of access: 23.06.2020).

4. Schlechtriem P., Butler P. UN Law on International Sales. The UN Convention on the International Sale of Goods. Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2009. 352 p.
5. Schulze R. Common European Sales Law (CESL). A Commentary. C. H. Beck, 2012. 800 p.
6. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0770&from=EN> (date of access: 01.10.2024).
7. Directive (EU) 2019/771 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods, amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and repealing Directive 1999/44/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0771&from=pl> (date of access: 01.10.2024).
8. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content COM/2015/0634 final — 2015/0287 (COD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015PC0634> (date of access: 01.10.2024).
9. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a common European sales law 2011/0284 dated 11.10.2011. The data base of legislation of the European Union. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011PC0635&from=PL> (date of access: 01.10.2024).

References

1. Mańko R. (2016). Contracts for supply of digital content. A legal analysis of the Commission's proposal for a new directive. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/582048/EPRS_IDA\(2016\)582048_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/582048/EPRS_IDA(2016)582048_EN.pdf).
2. European Union directives. Summary of Article 288 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) — directives. (2022). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv%3A114527>.
3. Konvetsiia Orhanizatsii Obiednanykh natsii pro dohovory mizhnarodnoi kupivli-prodazhu tovariv vid 11.04.1980 r. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 [in Ukrainian].
4. Schlechtriem P., Butler P. (2009). UN Law on International Sales. The UN Convention on the International Sale of Goods. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. 352 p.
5. Schulze R. (2012). Common European Sales Law (CESL). A Commentary. C. H. Beck. 2012. 800 p.
6. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0770&from=EN>.
7. Directive (EU) 2019/771 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods, amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and repealing Directive 1999/44/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0771&from=pl>.
8. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content COM/2015/0634 final — 2015/0287 (COD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015PC0634>.
9. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a common European sales law 2011/0284 dated 11.10.2011. The data base of legislation of the European Union. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011PC0635&from=PL>.

УДК 347.91

Колісник Олена Вікторівна

*кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
асистентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Kolisnyk Olena

*Candidate of Legal Sciences (PhD), Senior Research Fellow,
Assistant of the Department of Civil Justice and Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-7193-4594*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10457

ПРОГАЛИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЗАСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ

THE GAPS IN CIVIL PROCEDURE LAW AND THE MEANS OF THEIR ELIMINATION

Анотація. Вступ. Цивільне процесуальне законодавство має окреслювати повноваження судового органу, який здійснює правосуддя, а також коло правомочностей учасників цивільних процесуальних правовідносин з високим ступенем точності, чіткості та визначеності. Проте, й воно не позбавлене певних недоліків та прогалин.

Мета. Метою статті є з'ясування допустимості існування прогалин у цивільному процесуальному праві, визначення прийнятних методів їх подолання, порівняння законодавчих упущень і законодавчих прогалин у нормах процесуального права, з'ясування ролі та значення правотлумачної практики Верховного Суду у правильному розумінні та застосуванні норм цивільного процесуального права.

Матеріали і методи. У статті використані порівняльний метод для з'ясування можливості та допустимості застосування у цивільному судочинстві аналогії права та аналогії закону, які використовуються перш за все для усунення прогалин у матеріальних галузях права; метод аналізу – для виявлення юридичних дефектів та їх видів у правовому регулюванні цивільних процесуальних правовідносин; метод синтезу – для з'ясування сутності та змісту окремих видів законодавчих прогалин у цивільному процесуальному праві.

Результати. За результатами проведеного дослідження встановлено, що серед юридичних дефектів правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин можна виділити такі види, як: прогалини, упущення, колізії, неоднозначність тлумачення. Усі ці види створюють правову невизначеність при здійсненні правосуддя у цивільних справах, внаслідок чого створюються перешкоди для здійснення належного та справедливого судочинства.

Перспективи. Суб'єктивні чинники законотворчої діяльності завжди породжуватимуть нові виклики у вигляді певних недоліків правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин. У сфері відправлення цивільного судочинства унормування має бути максимально чітким, зрозумілим і визначеним. Саме тому дослідження методів і шляхів усунення дефектів цивільного процесуального законодавства, допустимості аналогії права чи закону, ролі прецеденту тлумачення у системі джерел цивільного процесуального права, використання прецедентної практики Верховного Суду як джерела права для забезпечення єдності розуміння та правозастосування норм цивільного процесуального права завжди залишатимуться актуальними серед науковців і практиків.

Ключові слова: прогалина у цивільному процесуальному праві, упущення, колізія норм, аналогія права, аналогія закону, прецедент тлумачення, прецедентна практика Верховного Суду.

Summary. Introduction. Civil procedural legislation clearly is expected to define the powers of the judicial body that administers justice, as well as the rights and duties of the participants in civil procedural relations with a high degree of accuracy, clarity, and certainty. However, even this area of law suffers from certain shortcomings and gaps.

Objective. The aim of the article is to examine the admissibility of the existence of gaps in civil procedural law, identify acceptable methods for addressing them, compare legislative omissions and gaps in procedural law norms, and explore the role and significance of the interpretative practice of the Supreme Court in the correct understanding and application of civil procedural norms.

Materials and methods. The article uses a comparative method to clarify the possibility and admissibility of applying the analogy of law and analogy of legal provisions in civil proceedings, which are primarily used to fill gaps in substantive areas of law. The analysis method is employed to identify legal defects and their types in the regulation of civil procedural relations. The synthesis method is used to clarify the essence and content of specific types of legislative gaps in civil procedural law.

Results. The research results show that among the legal defects in the regulation of civil procedural relations, the following types can be distinguished: gaps, omissions, conflicts, and ambiguities in interpretation. All these types create legal uncertainty in the administration of justice in civil cases, thereby hindering the proper and fair conduct of judicial proceedings.

Prospects. Subjective factors in legislative activity will always generate new challenges in the form of certain shortcomings in the regulation of civil procedural relations. In the field of civil procedural law, regulation must be as clear, understandable, and definite as possible. Therefore, the study of methods and ways to eliminate defects in civil procedural legislation, the admissibility of analogy of law or analogy of legal provisions, the role of precedent interpretation in the system of civil procedural law sources, and the use of Supreme Court case-law as a source of law to ensure uniform understanding and application of civil procedural norms will always remain relevant among scholars and practitioners.

Key words: gap in civil procedural law, omission, conflict of norms, analogy of law, analogy of legal provisions, precedent interpretation, Supreme Court case-law.

Постановка проблеми. Процесуальна діяльність потребує досить детальної регламентації, і виявлення будь-яких юридичних дефектів у нормах цивільного процесуального права потребує їх негайного усунення. Встановлення сутності законодавчих прогалин у цивільному процесуальному праві, їх співвідношення з законодавчими упущеннями, аналіз допустимості та прийнятності наявних та вироблення нових способів їх ліквідації сприятиме забезпеченню справедливого судочинства, адже для забезпечення належної судової процедури цивільна процесуальна форма, у межах якої відбувається захист і відновлення порушених прав, має бути досконалою, з чітким, точним, повним, детальним викладенням повноважень суду та варіантів поведінки учасників цивільних процесуальних правовідносин. Будь-яке упущення законодавця може призвести до ухвалення незаконного рішення. Водночас захист прав має відбуватися у передбачені процесуальним законом строки, тому зволікання у наданні судового захисту, зокрема через відсутність, незрозумілість чи нечіткість норми, яка підлягає застосуванню, є неприпустимими. При цьому засоби реагування на виявленні прогалини мають бути досить оперативними, оптимальними і ефективними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем законодавчих прогалин займалися С.П. Погребняк [11, с. 44–56], В.В. Городовенко [1, с. 78–102], проблеми допустимості чи недопустимості аналогії права у цивільному судочинстві та забезпечення єдності судової практики піднімали у своїх роботах В.В. Комаров [6, с. 564–581], К.В. Гусаров [2], Д.Д. Луспенік [16, с. 99–100], О.І. Попов [12], О.С. Ткачук [20; 21], В.А. Кройтор [7; 8], О.М. Калашник [4], Т.М. Карнаух [5]. Проте, остаточної крапки не поставлено у вирішенні питання допустимості аналогії у цивільному процесуальному праві, тому проблема юридичних дефектів у цій галузі права є вкрай актуальною, а проблеми способів їх подолання потребують подальших досліджень, вироблення нових пропозицій, узагальнення та удосконалення.

Постановка завдання. Основна задача цієї статті — визначити, які юридичні дефекти у цивільному процесуальному законодавстві можуть виникати, наскільки вони є критичними, а також якими методами та засобами можна їх усунути задля забезпечення справедливого судового розгляду. Крім того, важливо оцінити допустимість аналогії процесуального закону під час здійснення судочинства та визначити значення правових позицій Верховного Суду щодо тлумачення певних законодавчих приписів.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про правотворчу діяльність» визначено, що правова прогалина — це повна або часткова відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин [15]. На думку С.П. Погребняка, прогалина є «незапланованою неповнотою» нормативно-правових приписів, необхідних для вирішення конкретного випадку [11, с. 44]. Останнім часом пропонується розрізняти законодавчі прогалини та упущення. Так, у рішенні від 23 грудня 2022 р. № 3-р/2022 Конституційний Суд України розрізняє законодавчу прогалину (лакуну) і законодавче упущення (legislative omission), зазначаючи, що «законодавче упущення вказує на невиконання державою позитивних обов'язків з унормування в законі певного сегмента пенсійних відносин...» [19]. Іншими словами, КСУ розуміє під упущенням відсутність детальної регламентації, порядку, механізму реалізації основної норми, через що реалізація певного права унеможливлена. Слушною видається думка В.В. Городовенка про те, що по суті терміни «прогалина» («gap»), «упущення» («omission»), «недостатнє регулювання» («deficient regulation»), «законодавча прогалина» («legislative lacuna») та інші подібні терміни можуть позначати один й той самий правовий феномен, а саме незабезпечення суб'єктом нормотворення ухвалення певного правового регулювання, яке він зобов'язаний здійснити, інакше будуть порушені конституційні приписи [1, с. 88]. Дійсно, встановити чітку відмінність між законодавчою прогалиною і упущенням досить складно,

оскільки за своєю сутністю і законодавче упущення, і законодавча прогалина свідчать про повну або часткову відсутність унормування суспільних відносин, які входять до сфери правового регулювання, а також недосконалість, неврегульованість механізму реалізації норми. Усі ці юридичні дефекти можна охопити синонімічними поняттями «пропуск», «прогалина», «упущення», «недолік». У Кембріджському словнику зазначено, що «omission is the act of not including something that should have been included» [23], що означає акт, який не містить щось, що має бути включено до нього; «lacuna is an absent part, especially in a book or other piece of writing» [23], що означає частину, яка відсутня, особливо у книзі або іншому письмовому документі; «gap is an empty space in the middle of something» [23], що означає порожній простір посередині чогось.

Водночас, пропонуємо поглянути на законодавче упущення з іншої точки зору, яка полягає у тому, що законодавчі упущення більш подібні до певного недогляду або недбалості законодавця. Вважаємо, що одним з таких упушень є ситуація, яка склалася у результаті внесення змін 19 червня 2024 р. до статей 19 та 274 ЦПК на виконання рішення КСУ від 22 листопада 2023 р. Так, відповідно до зміненого п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК у спрощеному провадженні розглядаються справи незначної складності, у яких максимальна ціна позову може дорівнювати 80 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних громадян, а відповідно до залишеної без змін ст. 274 ЦПК максимальна ціна позову значно вища і дорівнює 250 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних громадян. Внаслідок такого упущення створилася ситуація правової невизначеності, подвійного суперечливого регулювання та колізії норм. Цей недолік можна усунути винятково шляхом внесення законодавчих змін, а поки що застосуванню підлягатиме норма, яка прийнята пізніше, тобто закріплена у змінній ст. 19 ЦПК, оскільки відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність» у разі виявлення колізії між нормативно-правовими актами рівної юридичної сили пріоритет у застосуванні мають норми, що містяться у нормативно-правових актах, що вступили в дію пізніше [15].

Наводячи поділ прогалин на прогалини формулювання (коли в дослівному тексті закону відсутня повна регламентація поведінки в тій чи іншій ситуації) та оціночні прогалини (коли тільки буквальний зміст слів, якими сформульовано ту чи іншу норму права, говорить про необхідність її застосування, однак очевидна несправедливість, що матиме місце внаслідок її застосування, вимагає коригування цієї норми), С. П. Погребняк зауважує, що «в останньому випадку фактично має місце прогалина в законодавстві: неможливість застосування явно незадовільного законодавчого припису має ті самі наслідки, що й безпосередня відсутність від-

повідного правила в законодавстві» [11, с. 45–46]. Варто погодитися з наведеною точкою зору, оскільки неточність, незрозумілість і неповнота норми теж свідчить про наявність прогалини, недоліку, внаслідок чого реалізація права унеможливорюється. А от О. М. Калашник рекомендує не плутати поняття «прогалини» з суміжним поняттям «незрозумілість правових норм» [4, с. 10].

С. П. Погребняк зазначає, що подолання прогалин у законодавстві передбачає визначення дій суб'єкта правозастосування, що уможливають прийняття рішення в конкретній справі за відсутності відповідної норми права [11, с. 46]. Відповідно до ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність» у разі виявлення правової прогалини відповідний суб'єкт правотворчої діяльності зобов'язаний прийняти (видати) нормативно-правовий акт, що її усуває, актом того самого виду, що містить прогалину. Суд для подолання правової прогалини може застосовувати у випадках, передбачених законом: 1) аналогію закону — шляхом застосування до неврегульованих суспільних відносин положень закону, який регулює подібні суспільні відносини; 2) аналогію права — шляхом застосування до суспільних відносин, не врегульованих нормативно-правовими актами, загальних принципів права. При цьому, аналогія закону або аналогія права не застосовується для визначення підстав, меж повноважень та способу дій органів державної влади [15]. На нашу думку, буквальне тлумачення цих норм свідчить про те, що повноваження суду, як і будь-якого іншого органу державної влади, має бути чітко визначене законом. Однак варто пам'ятати, що завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Як правильно зазначає В. А. Кройтор, наскільки повно і всебічно здійснюється процес «охоплення» відповідних суспільних зв'язків юридичними приписами, судять про ефективність тієї або іншої галузі права [8, с. 162–163]. Отже, суд, навіть виявивши прогалину при розгляді конкретної справи, повинен віднайти належні й допустимі засоби їх подолання і у розумні строки здійснити захист порушених прав. Будь-які зволікання є неприпустимими, а засоби реагування і усунення прогалин мають бути досить оперативними та своєчасними, оскільки в протилежному разі буде обмежуватися та уповільнюватися реалізація права на судовий захист.

Так, у рішенні Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 755/10091/24 від 11 листопада 2024 р. зазначено, що суд вважає за необхідне в порядку аналогії закону застосувати норму ст.ст. 130 та 131 ЦПК, які регулюють порядок вручення судових повісток, і щодо надсилання та вручення матеріалів справи відповідачеві; оскільки направлені судом

документи на адресу відповідача повернулися без вручення за закінченням терміну зберігання, суд вважає відповідача обізнаним про наявність спору в провадженні суду та його предмет [17]. В ухвалі Жовтневого районного суду м. Запоріжжя у справі № 310/1981/17 від 13 травня 2024 р. суд вказує, що оскільки нормами чинного ЦПК України не передбачене залишення без руху заяви про скасування забезпечення позову, яке подано в порядку позовного провадження, у цьому випадку підлягають застосуванню за аналогією положення ЦПК України щодо залишення без руху позовної заяви [22]. Питання аналогії процесуального закону все частіше постає у практиці не тільки місцевих судів, а й Верховного Суду. У справі № 2-7985/2003 Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у п. 10.6 Постанови зазначив: «Застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону ч. 4 ст. 494 ЦПК є недопустимим, оскільки процесуальне законодавство не містить такої підстави для закриття апеляційного провадження, як неповне відновлення судового провадження, й зазначене «мовчання законодавця» не є прогалиною у законі, враховуючи відмінності у призначенні та повноваженнях суду апеляційної інстанції та суду касаційної інстанції» [14].

Стосовно аналогії процесуального закону як способу усунення законодавчих прогалин у науці цивільного процесуального права ведуться певні дискусії. В.В. Комаров вважає, що аналогія процесуального закону не допускається; порядок правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин, процедур цивільного судочинства є дозвільним, який забезпечує єдність правового регулювання і тим самим єдність режиму судочинства [9]. Така позиція заснована на особливостях галузі цивільного процесуального права та методу правового регулювання, оскільки захист приватного права та інтересу здійснюється органами судової влади, межі діяльності яких, як і будь-якого органу державної влади та місцевого самоврядування, мають бути чітко визначені у законі (ст. 19 Конституції України). Крім того, під час апеляційного та касаційного переглядів буде складно перевірити законність процесуальних дій та ухвалених рішень, якщо у рішенні була застосована аналогія.

Натомість, інші науковці наголошують на тому, що як і в матеріальному, так і в процесуальному праві неможливо охопити усі відносини; певні прогалини у правового регулюванні, певна неточність такого регулювання можуть мати місце в тому числі і в процесуальному праві. Але варто зауважити, що навіть ті вчені, хто допускає аналогію процесуального закону, наголошують на необхідності обережного та уважного її застосування. Як слушно підкреслює О.С. Ткачук, для судової практики дуже важливим повинно бути те, щоб застосування процесуальної аналогії не призводило до негативних наслідків, щоб під прикриттям необхідності застосування проце-

суальної аналогії не взяла гору свобода суддівської сваволі (суддівського розсуду), щоб суд не виходив за межі своїх повноважень; при цьому, у разі такого застосування слід обов'язково в процесуальному акті обґрунтувати такі дії і це можливо, якщо дійсно існує прогалина в процесуальному праві, а не його видимість [20, с. 342]. На думку Д.Д. Луспеника, фактично застосовуючи процесуальну аналогію, суди повинні підходити до цього дуже виважено і лише в екстраординарних ситуаціях, з дотриманням ряду умов і спрощений підхід до застосування аналогії у сфері процесуальних відносин є недопустимим [16, с. 99–100]. На думку Т.М. Карнауха, під час прийняття остаточної редакції ЦПК скоріш за все перемогли побоювання щодо можливих небезпек, які потенційно несе в собі інститут процесуальної аналогії, адже із закріпленням у ЦПК процесуальної аналогії у суддів виникла б легальна основа для виходу за межі поведінки, чітко передбаченої для них у процесуальному законодавстві, це могло стати підставою для суддівського свавілля і, як наслідок, для порушення прав і законних інтересів учасників процесуальних правовідносин» [5, с. 107]. Досить слушною є позиція С.П. Погребняка, який стверджує, що раціональним є розмежування аналогії права і безпосереднього застосування загальних принципів права як різних за своєю сутністю засобів подолання прогалин [11, с. 53]. Дійсно, у цивільному процесуальному праві доречніше «обмежувати», «стримувати» застосування аналогії права, керуючись основними засадами цивільного процесуального права. В.А. Кройтор вважає, що «нехтування судами та іншими правозастосовними органами методичними рекомендаціями застосування аналогії права, виробленими наукою, призводить до винесення необґрунтованих рішень, чим ігнорується правозастосовний потенціал принципів права» [7, с. 22]. А самі принципи втрачають можливість їхнього прямого застосування, оскільки судова та інші юридичні практики покликані збагачувати емпіричним матеріалом галузь права, ставати джерелом нових законодавчих норм або причиною зміни чинних [7, с. 22].

Свою правову позицію щодо можливості застосування аналогії процесуального закону висловив Верховний Суд у постанові від 08 червня 2022 р. у справі № 2-591/11 (провадження № 14-31цс21): «Суд застосовує аналогію закону і аналогію права тоді, коли на переконання суду певні відносини мають бути врегульовані, але законодавство такого регулювання не містить, внаслідок чого наявна прогалина в законодавчому регулюванні. Зазначені висновки стосуються як матеріального, так і процесуального права. Саме застосування аналогії у процесуальному праві в певних випадках дає змогу ухвалити справедливе рішення. Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 905/1956/15 (провадження № 12-62гс19,

пункт 6.27) застосування аналогії дозволило замінити одного відповідача двома, що і забезпечило справедливість постанови. Тому відсутність у процесуальних кодексах положень про процесуальну аналогію не є перешкодою для застосування такої аналогії» [13].

В. А. Кройтор пропонує закріпити аналогію процесуального закону на законодавчому рівні, доповнивши ст. 3 ЦПК частиною 5 з таким формулюванням: «У випадку відсутності норми цивільного процесуального права, що регулює відносини, які виникають в процесі цивільного судочинства, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — суд виходить із принципів цивільного судочинства (аналогія права)» [7, с. 22]. Водночас, слід згадати, що на постанову від 08 червня 2022 року у цивільній справі № 2–591/11 (провадження № 14–31цс21) була викладена окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ткачука О. С., Британчука В. В., Грицива М. І., Прокопенка О. Б., у якій вони зазначили, що «Велика Палата у своєму рішенні легітимізувавши процесуальну аналогію, занадто широко використала можливості суддівського розсуду і вдалася до дифузії процесуальної форми. Намагання таким чином створити новий механізм забезпечення виконання судових рішень через поширення на виконавче провадження норм права, які характерні для позовного та окремого провадження, виходить за межі повноважень Великої Палати Верховного Суду, суперечить теорії Цивільного процесуального права, а також засадам цивільного судочинства» [10].

Певною мірою подолання прогалин може сприяти прецедентна практика Верховного Суду, у правових позиціях якого роз'яснюється, яким чином та у який спосіб застосовувати певну норму процесуального права. Хоча Верховний Суд *de jure* повинен забезпечувати сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, проте *de facto* у деяких випадках практика Верховного Суду є досить мінливою через можливість відступлення від попередніх правових висновків. Як приклад таких відступлень і багаторазових змін правової позиції протягом року можна навести визначення та розмежування предметної юрисдикції справ щодо оскарження дій (бездіяльності) державного реєстратора. Цьому питанню присвятив окрему статтю проф. К. В. Гусаров [3]. Або, неодноразове відступлення Верховним Судом від своїх правових позицій стосовно того, яке повноваження повинен застосувати суд у разі подання заяви про перегляд заочного рішення з пропущенням строків без поважних причин: залишити заяву без задоволення на підставі ст. 287 ЦПК чи без розгляду на підставі ст. 126 ЦПК. У постанові від 12 червня 2024 р. Велика Палата Верховного Суду у справі № 756/11081/20 відступила від попередніх висновків і зазначила, що окрім повноважень, передбачених у ч. 3 ст. 287

ЦПК, суд першої інстанції уповноважений також застосувати загальні положення ЦПК щодо строків, а саме ст. 126 ЦПК, і залишити заяву про перегляд заочного рішення без розгляду у разі, якщо вона подана з пропуском строків, а причини пропуску визнані судом неповажними або клопотання про поновлення строків взагалі не подавалось.

Крім вищеописаних недоліків правового регулювання процесуальної діяльності, можна навести інший приклад наявності певних дефектів унормування процесуальної діяльності. Так, відповідно до ст. 261 ЦПК ухвала суду набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК. А ухвали, постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями). Але у ст. 353 ЦПК визначено перелік тих ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Постає питання, у який строк набирають законної сили ці ухвали. Неповнота норми дозволяє припустити два варіанти. Перший полягає в тому, що вони набирають законної сили з моменту їх проголошення (підписання) відповідно до ст. 261 ЦПК, але все одно можуть бути оскаржені. Другий варіант — ці ухвали набирають законної сили за аналогією з передбаченим ст. 273 ЦПК порядком набрання законної сили рішенням суду, ухваленим по суті справи, тобто після спливу строку на їх оскарження (якщо скарга не подавалась) або після прийняття відповідного рішення судом апеляційної інстанції (якщо скарга подавалась). Втім, слід зауважити, що «особливість апеляційного провадження полягає передусім у тому, що оскарженню підлягають судові рішення, які не набрали законної сили» [9, с. 831]. Це означає, що ухвали, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення, наберуть законної сили лише після їх оскарження або після закінчення строку на їх оскарження. Як бачимо, простежується певна прогалина у регулюванні строків набрання законної сили ухвалами, які підлягають оскарженню окремо від рішення суду. Остаточні висновки щодо вирішення зазначеного питання можуть зробити у своїй правовій позиції Верховний Суд України, а згодом і законодавець.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі вищезазначеного, можна зробити висновки, що прогалини та інші юридичні дефекти неминуче виникають у цивільному процесуальному праві. Законодавчі прогалини, упущення і колізії у цивільному процесуальному праві є різновидами юридичних дефектів, які унеможливають реалізацію права на ефективний судовий захист. Способами усунення недоліків правового регулювання процесуальної діяльності може бути: 1) нормотворча діяльність законодавця, 2) тлумачення та роз'яснення цивільних процесуальних норм Верховним Судом

у разі неясності та невизначеності в унормуванні відносин; 3) застосування аналогії процесуального закону, яка «обмежена» принципами цивільного процесуального права. Водночас, законотворчий процес є досить тривалим, у зв'язку з чим може бути порушено право на судовий захист у розумні строки. Правотлумачна практика Верховного Суду є більш гнучким та швидким способом усунення прогалин, ніж законотворчий процес, але носить тимчасовий характер і у подальшому потребує внесення законодавчих змін. Аналогія процесуального закону є найбільш ефективним способом подолання законодавчих прогалин під час вирішення конкретної цивільної справи, оскільки дозволяє суду швидко зреагувати на виявлений недолік і уникнути зволікання і затягування у захисті цивільних прав. Допускаючи застосування аналогії процесуального закону, потрібно виявити дійсну прогалину і засто-

совувати тільки норми цивільного процесуального права, а не будь-яких інших актів.

Для реалізації завдань цивільного судочинства аналогія процесуального закону повинна допускатися на законодавчому рівні, але судді мають застосовувати її обґрунтовано і мотивовано. Будь-яке застосування аналогії процесуального закону має обмежуватися дією основоположних засад цивільного судочинства, зокрема, принципом верховенства права.

Відсутність однастайності у поглядах на допустимі та прийнятні способи подолання прогалин у цивільному процесуальному праві викликає потребу продовжувати дослідження, розробку та вдосконалення механізмів подолання юридичних дефектів цивільного процесуального законодавства, оскільки відсутність чи неповнота правового регулювання може стати перешкодою для реалізації засад справедливості судочинства.

Література

1. Городовенко В. В. Становлення концепції законодавчого упущення (legislative omission) у практиці Конституційного Суду України в контексті порівняльного правознавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Вип. 1. С. 78–102. doi: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-78.
2. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»; Х., 2011. 431 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8299/1/Gusarov-Doc.pdf> (дата звернення: 18.11.2024).
3. Гусаров К. В. Особливості визначення судової юрисдикції у справах про оскарження дій (бездіяльності) державного реєстратора. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 3. С. 210–222. doi: 10.31359/1993-0909-2018-25-3-210.
4. Калашник О. М. Прогалини в цивільному процесуальному праві та їх усунення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 20 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/41be1f8c-6d40-4aca-a28c-1f1ef4bf8d3b/content> (дата звернення: 18.11.2024).
5. Карнаух Т. М. Проблеми застосування правової аналогії у цивільному судочинстві України. *Наукові записки*. 2010. Том 103. Юридичні науки. С. 106–109. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e8e02c9-303f-48e5-8a3e-e7fdab49d333/content> (дата звернення: 18.11.2024).
6. Комаров В. В. Верховний Суд та єдність судової практики. Liber Amicorum Вячеслав Комаров. За ред. Т. Комарової. Харків: Право, 2020. С. 564–581.
7. Кройтор В. А. Застосування аналогії в цивільному судочинстві. *Матеріали круглого столу, присвяченого 19-й річниці Європейського дня цивільного правосуддя: збірник тез доповідей та повідомлень* (м. Харків, 25 жовтня 2022 р.) / за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 19–22.
8. Кройтор В. А. Усунення прогалин у цивільному праві за допомогою аналогії права, аналогії закону та міжгалузевої аналогії. *Форум права*. 2016. № 3. С. 159–166. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b37b329-e0ed-4624-b6f8-9ca378f8e080/content> (дата звернення: 18.11.2024).
9. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с.
10. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Ткачука О. С., Британчука В. В., Грицива М. І., Прокопенка О. Б. на постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 р. у цивільній справі № 2-591/11 (провадження № 14-31цс21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012108> (дата звернення: 18.11.2024).
11. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін.* Х. : Право, 2013. № 1 (72). С. 44–56. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/1_2013-44-56.pdf (дата звернення: 18.11.2024).
12. Попов О. І. Роль адвоката у забезпеченні єдності судової практики при розгляді цивільних справ. *Проблеми законності*. 2021. № 154. С. 127–137. doi: 10.21564/2414-990X.154.238834.
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 2-591/11 (Провадження № 14-31цс21) від 08 червня 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382> (дата звернення: 18.11.2024).

14. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 12 червня 2023 р. у справі № 2-7985/2003 (провадження № 61-9312сво22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111713427> (дата звернення: 18.11.2024).
15. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 93. Ст. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
16. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / В. В. Комаров, В. І. Тertiшніков, В. В. Баранкова та ін. Х. : Харків юридичний, 2008. 928 с.
17. Рішення Господарського районного суду м. Києва у справі № 755/10091/24 від 11 листопада 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122933907> (дата звернення: 18.11.2024).
18. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 р. № 10-р(II)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#n207> (дата звернення: 18.11.2024).
19. Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 р. № 3-р/2022 у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf (дата звернення: 18.11.2024).
20. Ткачук О. С. Процесуальна аналогія в цивільному судочинстві: теорія та судова практика. *Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 26 вересня 2014 р. за заг. ред. О. С. Захарової, І. О. Ізарової. К. : ВД «Дакор», 2014. С. 333–345.
21. Ткачук О. С. Процесуальна аналогія чи фактична процесуальна діяльність. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 28–31.
22. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя у справі № 310/1981/17 від 13 травня 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118996474> (дата звернення: 18.11.2024).
23. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (дата звернення: 18.11.2024).

References

- Horodovenko V. V. Stanovlennia kontseptsii zakonodavchoho upushchennia (legislative omission) u praktytsi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v konteksti porivnialnoho pravoznavstva. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2024. Vyp. 1. S. 78–102. doi: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-78 [in Ukrainian].
- Husarov K. V. Instantsiinyi perehliad sudovykh rishen u tsyvilnomu sudochynstvi: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03 / Nats. un-t "Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho"; Kh., 2011. 431 s. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8299/1/Gusarov-Doc.pdf> [in Ukrainian].
- Husarov K. V. Osoblyvosti vyznachennia sudovoi yurysdyktsii u spravakh pro oskarzhennia dii (bezdiialnosti) derzhavnoho reiestratora. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2018. T. 25. № 3. S. 210–222. doi: 10.31359/1993-0909-2018-25-3-210 [in Ukrainian].
- Kalashnyk O. M. Prohalyny v tsyvilnomu protsesualnomu pravi ta yikh usunennia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03; MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2016. 20 s. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/41be1f8c-6d40-4aca-a28c-1f1ef4bf8d3b/content> [in Ukrainian].
- Karnaukh T. M. Problemy zastosuvannia pravovoi analohii u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy. *Naukovi zapysky*. 2010. Tom 103. Yurydychni nauky. S. 106–109. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e8e02c9-303f-48e5-8a3e-e7fdab49d333/content> [in Ukrainian].
- Komarov V. V. Verkhovnyi Sud ta yednist sudovoi praktyky. Liber Amicorum Viacheslav Komarov. Za red. T. Komarovoi. Kharkiv: Pravo, 2020. S. 564–581 [in Ukrainian].
- Kroitor V. A. Zastosuvannia analohii v tsyvilnomu sudochynstvi. *Materialy kruhloho stolu, prysviachenoho 19-y richnytsi Yevropeiskoho dnia tsyvilnoho pravosuddia: zbirnyk tez dopovidei ta povidomlen* (m. Kharkiv, 25 zhovtnia 2022 r.) / za zah. red. prof. K. V. Husarova. Kharkiv: NIuU imeni Yaroslava Mudroho, 2022. S. 19–22 [in Ukrainian].
- Kroitor V. A. Usunennia prohalyn u tsyvilnomu pravi za dopomohoiu analohii prava, analohii zakonu ta mizhhaluzevoi analohii. *Forum prava*. 2016. № 3. S. 159–166. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b37b329-e0ed-4624-b6f8-9ca378f8be080/content> [in Ukrainian].
- Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk / V. V. Komarov, V. A. Bihun, V. V. Barankova ta in.; za red. V. V. Komarova. Kh.: Pravo, 2011. 1352 s. [in Ukrainian].
- Okrema dumka suddiv Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu Tkachuka O. S., Brytanchuka V. V., Hrytsiva M. I., Prokopenka O. B. na postanovu Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 08 chervnia 2022 r. u tsyvilnii spravi № 2-591/11 (provadzhennia № 14-31tss21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012108> [in Ukrainian].

11. Pohrebniak S. Prohalyny v zakonodavstvi ta zasoby yikh podolannia. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy: zb. nauk. pr. / redkol.: V.Ya. Tatsii ta in. Kh.: Pravo*, 2013. № 1 (72). S. 44–56. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/1_2013-44-56.pdf [in Ukrainian].
12. Popov O.I. Rol advokata u zabezpechenni yednosti sudovoi praktyky pry rozghliadi tsyvilnykh sprav. *Problemy zakonnosti*. 2021. № 154. S. 127–137. doi: 10.21564/2414-990X.154.238834 [in Ukrainian].
13. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi № 2-591/11 (Provadzhennia № 14-31tss21) vid 08 chervnia 2022 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382> [in Ukrainian].
14. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi Obiednanoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 12 chervnia 2023 r. u spravi № 2-7985/2003 (provadzhennia № 61-9312svo22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111713427> [in Ukrainian].
15. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24 serpnia 2023 r. № 3354-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2023. № 93. St. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian].
16. Problemy teorii ta praktyky tsyvilnoho sudochynstva: monohrafiia / V.V. Komarov, V.I. Tertyshnikov, V.V. Barankova ta in. Kh.: Kharkiv yurydychnyi, 2008. 928 s. [in Ukrainian].
17. Rishennia Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva u spravi № 755/10091/24 vid 11 lystopada 2024 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122933907> [in Ukrainian].
18. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22 lystopada 2023 r. № 10-r(II)/2023 u spravi za konstytutsiinyi skarhamy Doroshko Olhy Yevhenivny, Yevstifeieva Mykyty Ihorovycha, Kushaby Ivana Petrovycha, Yakimenka Volodymyra Petrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktiv 1, 5 chastyny shostoi statyi 19, punktu 2 chastyny tretioi statyi 389 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (shchodo harantuvannia prava na sudovi zakhyst u maloznachnykh sporakh). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#n207> [in Ukrainian].
19. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23 hrudnia 2022 r. № 3-r/2022 u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Mosiurchaka Vasylia Ivanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) pidpunktu 1 punktu 2 rozdlu KhI “Prykintsevi ta perekhidni polozhennia” Zakonu Ukrainy “Pro derzhavnu sluzhbu” vid 10 hrudnia 2015 roku № 889-VIII (shchodo harantii sotsialnoho zakhystu derzhavnykh sluzhbovtiv). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf [in Ukrainian].
20. Tkachuk O.S. Protseualna analohiia v tsyvilnomu sudochynstvi: teoriia ta sudova praktyka. Yevropeiski standarty zakhystu prav u tsyvilnomu sudochynstvi: vyprovuvannia chasom: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 26 veresnia 2014 r. za zah. red. O.S. Zakharovoi, I.O. Izarovoi. K.: VD “Dakor”, 2014. S. 333–345 [in Ukrainian].
21. Tkachuk O.S. Protseualna analohiia chy faktychna protseualna diialnist. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky*. 2016. Vyp. 1. T. 2. S. 28–31 [in Ukrainian].
22. Ukhvala Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia u spravi № 310/1981/17 vid 13 travnia 2024 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118996474> [in Ukrainian].
23. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>.

УДК 355.1

ІНШЕ

Артюшенко Олександр Вікторович

заступник начальника кафедри загальновійськових дисциплін

Військово-юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Artiushenko Oleksandr

Deputy Head of the Department of General Military Disciplines

Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-2831-8518

Мороховський Микола Леонідович

доцент кафедри загальновійськових дисциплін

Військово-юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Morokhovskiy Mykola

Associate Professor of the Department of General Military Disciplines

Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0009-0000-5116-3529

Боровик Богдан Андрійович

Лейтенант юстиції

слухач (Спеціальність: 081, 262)

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Borovyk Bogdan

Lieutenant of Justice

Student (Specialty: 081, 262) of the

Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

Білик Георгій Володимирович

Лейтенант юстиції

слухач (Спеціальність: 081, 262)

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Bilyk Heorhiy

Lieutenant of Justice

Student (Specialty: 081, 262) of the

Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10478

**ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ
ЯКОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗАСОБАМИ
ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

**FORMATION OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT
QUALITIES IN MILITARY OFFICERS OF
LAW ENFORCEMENT BODIES THROUGH
PHYSICAL TRAINING**

Анотація. Вступ. Розвиток лідерських і управлінських навичок у військовослужбовців правоохоронних органів є ключовим питанням для забезпечення ефективності системи безпеки. Військовослужбовці правоохоронних органів мають завдання підтримувати верховенство права, захищати громадську безпеку, тому важливо, щоб вони мали навички та якості, необхідні для управління, прийняття обґрунтованих рішень та завоювання довіри громадськості. Однак конкретні механізми, за допомогою яких ці лідерські та управлінські якості можуть бути розроблені за допомогою фізичної підготовки, вимагають подальших досліджень та емпіричного обґрунтування.

Мета. Метою статті є дослідження ролі фізичної підготовки у розвитку лідерських та управлінських якостей у військовослужбовців правоохоронних органів.

Матеріали і методи. В цьому дослідженні було використано всебічний огляд існуючої наукової літератури, яка включає як емпіричні дослідження, так і теоретичні основи, для вивчення взаємозв'язку між фізичною підготовкою та розвитком лідерських та управлінських якостей військовослужбовців правоохоронних органів. В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: аналізу та синтезу (для отримання уявлення про механізми, за допомогою яких фізична підготовка сприяє розвитку лідерських та управлінських якостей військовослужбовців правоохоронних органів), теоретичного узагальнення (для проведення огляду наукової літератури про взаємозв'язок між фізичною підготовкою та розвитком лідерських та управлінських якостей), описовий (для формування результатів дослідження).

Результати. У науковій статті розкрито те, що фізична підготовка відіграє важливу роль у формуванні багатьох важливих лідерських і управлінських якостей у військовослужбовців правоохоронних органів. Зокрема, подолання фізичних труднощів і досягнення конкретних результатів сприятимуть розвитку впевненості в собі і здатності проявляти ініціативу, приймати рішення і викликати довіру в інших військовослужбовців. Крім того, в статті наголошено на тому, що колективне навчання сприяє розвитку міжособистісних навичок, необхідних для ефективного управління, таких як ефективне спілкування, вирішення конфліктів та спільна робота. Дослідження також показує, що фізична підготовка підвищує психічну стійкість і здатність приймати обґрунтовані рішення в стресових ситуаціях, що є ключовою складовою лідерства в правоохоронних органах.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується не тільки вивчати конкретні механізми, за допомогою яких фізична підготовка впливає на розвиток лідерських та управлінських навичок, а й для визначення найбільш ефективних методик навчання та стратегій впровадження, що дозволяють отримати максимальну користь як для військовослужбовців, так і для громад, які вони захищають.

Ключові слова: фізична підготовка, лідерство, правоохоронна діяльність, навички прийняття рішень, командна робота, стійкість.

Summary. Introduction. The development of leadership and management skills of law enforcement officers is a key issue for ensuring the effectiveness of the security system. Law enforcement personnel are tasked with upholding the rule of law and protecting public safety, so it is important that they have the skills and qualities necessary to lead, make informed decisions, and gain public trust. However, the specific mechanisms through which these leadership and management qualities can be developed through physical fitness require further research and empirical validation.

Purpose. The purpose of the article is to study the role of physical training in the development of leadership and managerial qualities in law enforcement officers.

Materials and methods. This study used a comprehensive review of the existing scientific literature, which includes both empirical research and theoretical foundations, to examine the relationship between physical training and the development of leadership and managerial skills of law enforcement officers. In the course of the study, the following scientific methods were used: analysis and synthesis (to gain an understanding of the mechanisms by which physical training contributes to the development of leadership and management qualities of law enforcement officers), theoretical generalization (to review the scientific literature on the relationship between physical training and the development of leadership and management qualities), descriptive (to formulate the results of the study).

Results. The scientific article reveals that physical training plays an important role in the formation of many important leadership and managerial qualities in law enforcement officers. In particular, overcoming physical difficulties and achieving specific results will help to develop self-confidence and the ability to take initiative, make decisions and inspire confidence in other servicemen. In addition, the article emphasizes that team-based training contributes to the development of interpersonal skills necessary for effective leadership, such as effective communication, conflict resolution, and teamwork. The study also shows that physical training increases mental resilience and the ability to make informed decisions in stressful situations, which is a key component of leadership in law enforcement.

Discussion. Further research is proposed not only to study the specific mechanisms by which physical training affects the development of leadership and management skills, but also to determine the most effective training methods and implementation strategies that maximize the benefits for both military personnel and the communities they protect.

Key words: physical fitness, leadership, law enforcement, decision-making skills, teamwork, resilience.

Постановка проблеми. Розвиток лідерських і управлінських навичок у співробітників правоохоронних органів є дуже важливим питанням для підтримки ефективної і дієвої системи безпеки. Правоохоронні органи мають завдання підтримувати верховенство права, захищати громадську безпеку, а тому важливо, щоб вони мали навички та якості, необхідні для управління командами, прийняття обґрунтованих рішень та завоювання довіри громадськості. Однак конкретні механізми, за допомогою яких ці лідерські та управлінські якості можуть бути розроблені за допомогою фізичної підготовки, вимагають подальших досліджень та емпіричного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що існуючі дослідження підкреслюють важливість фізичної підготовки військовослужбовців правоохоронних органів та їх роль у підвищенні ефективності роботи, стійкості та загального добробуту (Е. А. Єрьоменко [3], В. Швець [6], Ю. Павлова [6], І. Боднар [6]). Деякі дослідження також показали, що фізичні вправи можуть сприяти розвитку лідерських навичок, таких як прийняття рішень, вирішення проблем та створення команди (І. А. Бурлакова [1], І. С. Остапенко [1], О. В. Герасимчук [1], О. М. Чередніченко [1]). Однак конкретний зв'язок між фізичною підготовкою та вихованням управлінських та лідерських якостей детально не вивчався в літературі, особливо в контексті роботи правоохоронних органів.

Метою статті є дослідження ролі фізичної підготовки у розвитку лідерських та управлінських якостей у військовослужбовців правоохоронних органів.

Матеріали і методи. В цьому дослідженні було використано всебічний огляд існуючої наукової літератури, яка включає як емпіричні дослідження, так і теоретичні основи, для вивчення взаємозв'язку між фізичною підготовкою та розвитком лідерських та управлінських якостей військовослужбовців правоохоронних органів. Огляд узагальнив знання з різних дисциплін, щоб поглибити загальне розуміння теми.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: аналізу та синтезу (для отримання уявлення про механізми, за допомогою яких фізична підготовка сприяє розвитку лідерських та управлінських якостей військовослужбовців правоохоронних органів), теоретичного узагальнення (для проведення огляду наукової літератури про взаємозв'язок між фізичною підготовкою та розвитком лідерських та управлінських якостей), описовий (для формування результатів дослідження). Поєднання всебічного огляду літератури, збору якісних даних і розробки концептуальної моделі забезпечує багатогранний підхід до вирішення дослідницьких завдань в контексті правоохоронної діяльності і покращує розуміння цієї важливої теми.

Виклад основного матеріалу. Фізична підготовка відіграє важливу роль у підвищенні лідерських якостей військовослужбовців правоохоронних

органів. Фізично складний характер їхньої роботи вимагає від працівників високого рівня фізичної сили, дисципліни та психологічної стійкості — все це є основоположним для ефективного управління та прийняття рішень. Це пов'язано з тим, що «фізична підготовка розглядається, як науковцями, так і практиками, як один із найважливіших компонентів бойової готовності, як обов'язковий чинник для реалізації психічної, технічної і тактичної готовності військ, як засіб адаптації до військово-професійної діяльності» [4, с. 23].

Варто зазначити, що «військовий лідер — це авторитетний військовослужбовець, якому група інших військовослужбовців за будь-яких обставин надають право приймати важливі для них рішення, що відповідають загальним національним інтересам оборони держави і визначають напрям та характер їх діяльності. Він здатний забезпечити успішне виконання завдань, згуртувати особовий склад для злагодженої роботи, максимально задовольняти індивідуальні потреби військовослужбовців і вести їх до мети та подальшого вдосконалення професійних навичок» [2, с. 11].

Завдяки систематичним фізичним тренуванням співробітники правоохоронних органів можуть розвинути в собі багато важливих лідерських якостей. Складність і відчуття досягнення, властиві набуттю фізичних навичок, таких як тактика оборони, поводження зі зброєю та методи реагування на надзвичайні ситуації, вселяють у військовослужбовців впевненість. Після цього вона безпосередньо відображається на здатності керувати ситуацією, приймати рішення та завойовувати довіру та повагу серед членів команди.

Також фізична підготовка відіграє важливу роль у формуванні психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних ситуаціях. При включенні у фізичну підготовку спеціальних вправ, прийомів і дій найбільш важливим є питання концентрації зусиль на формуванні та розвитку військово-прикладних навичок і умінь, створенні режиму фізичних і психологічних навантажень, що відповідає рівню напруги під час бойової діяльності. В цьому контексті, на наше переконання, важливим є і проведення комплексних фізичних вправ у поєднанні з елементами тактичної і спеціальної підготовки, а також інші предмети бойової підготовки з психологічної готовності у Збройних силах України, що мають величезне значення.

Така підготовка є основою психологічної стійкості, яка дозволяє ефективно залучати військовослужбовців у службову діяльність і вибирати оптимальну стратегію виконання поставлених завдань, що проявляє лідерські якості військовослужбовця. Підготовку до виконання бойових завдань можна охарактеризувати як сукупність певних психологічних характеристик і станів особистості, а також як поєднання особистісної та функціональної підготовки.

«Особливої уваги потребують вимоги, які висуваються до співробітників правоохоронних органів для забезпечення ефективного провадження службово-бойової діяльності. Високопрофесійний боєць повинен володіти високим рівнем розвитку образного, логічного та аналітичного мислення; мати розвинене просторове мислення; стійкість, концентрацію і переключення уваги» [6, с. 369]. Крім того, групові фізичні тренування та командна робота сприяють розвитку міжособистісних навичок, важливих для ефективного управління. Спільний досвід подолання фізичних перешкод і підтримки один одного формує сильний командний дух, необхідний для створення згуртованої атмосфери співпраці. Військовослужбовці правоохоронних органів вчаться ефективно спілкуватися, координувати зусилля для вирішення спорів та досягнення спільних цілей. Все це ознаки вмілого лідерства та управлінської діяльності.

Фізична підготовка також підвищує психічну стійкість і здатність співробітників правоохоронних органів приймати рішення. Здатність зберігати спокій, зосередженість і адаптуватися в умовах інтенсивних фізичних навантажень безпосередньо допомагає приймати обґрунтовані рішення в стресових і динамічних ситуаціях, що виникають на роботі. Ця духовна стійкість є відмінною рисою ефективного лідерства, що дозволяє військовослужбовцям керувати командою чітко, спокійно і зі здоровим глуздом навіть перед обличчям екстремальних випробувань.

Окрім фізичної та розумової користі, дисциплінуючий характер фізичної підготовки прищеплює правоохоронцям сильну відданість та наполегливість. Зокрема, «зовнішній бік дисциплінованості є похідним від її внутрішнього боку та виявлятиметься у виконавчих елементах поведінки військовослужбовця. Викладене вище переконує нас в тому, що фундаментом дисциплінованої його поведінки є знання, навички, звички, уміння, мотиви, мотивації і настанови, які безпосередньо впливають на дисципліновану поведінку воїна» [1, с. 123]. Цілеспрямованість, необхідна для постійного навчання, вдосконалення та розширення фізичних можливостей, зміцнює самодисципліну військовослужбовця, його рішучість і здатність ставити і досягати цілей — всі ці якості важливі для ефективного управління і лідерства.

Окрім безпосередніх переваг для окремих співробітників, розвиток сильних лідерських та управлінських навичок за допомогою фізичної підготовки дозволить більшості працівників правоохоронних органів втілити ці якості в життя, дозволяючи їм служити взірцями для наслідування та наставниками, передавати знання та досвід молодшим колегам, підвищувати кваліфікацію за видатні досягнення та комунікацію. Для прикладу, «процес підготовки до різних видів протистояння у системі бойового хортингу володіє великими потенційними можливостями для психофізичного вдосконалення співробітників ОВС, привчає їх активно діяти в умовах

підвищених психічних навантажень, оволодіти необхідним досвідом вольових дій для подолання труднощів і негативних психічних станів» [3, с. 1636].

Крім того, лідерські якості, що розвиваються за допомогою фізичної підготовки, можуть допомогти правоохоронцям налагодити міцніші зв'язки та партнерські відносини з громадами, яким вони служать. Демонструючи прагнення до особистісного зростання, фізичну форму, здатність зберігати спокій і чесність, ці співробітники можуть завоювати довіру і повагу громадськості, підвищивши загальну репутацію і ефективність правоохоронних органів. Це пов'язано з тим, що «наторощування воєнних загроз для України, поява нових, нетрадиційних підходів до застосування воєнної сили, зміни у системах озброєння, формах і способах озброєної боротьби, трансформують погляди на роль складових сектору безпеки і оборони, підвищують вимоги до їх підготовки та потребують формування нових лідерських якостей» [5, с. 255–256].

Інвестиції в фізичну підготовку як засіб розвитку лідерських і управлінських навичок корисні не тільки окремим співробітникам, але і сприяють підвищенню загальної сили, життєстійкості і загальному визнанню в правоохоронних органах. Надаючи пріоритет такому підходу, підрозділи можуть забезпечити, щоб їхні співробітники мали не лише фізичні здібності, але й розумові та міжособистісні навички, необхідні для вирішення складних і постійно мінливих завдань сучасних правоохоронних органів.

Окрім безпосереднього впливу на окремих працівників та правоохоронних органів, розвиток лідерських та управлінських навичок за допомогою фізичної підготовки має серйозний вплив на систему кримінального правосуддя в цілому та громади, яким вона служить. Навчаючи нове покоління керівників правоохоронних органів фізичній та психологічній стійкості, навичкам міжособистісного спілкування та прийняття рішень для ефективного вирішення складних ситуацій, цей підхід допоможе підвищити довіру громадськості та зміцнити державну поліцію. Взаємовідносини і більш ефективні стратегії попередження злочинності і реагування на неї.

Крім того, включення фізичної підготовки в програму професійного розвитку військовослужбовців правоохоронних органів являє собою цілісний і позитивний підхід до вирішення багатогранних завдань, з якими стикаються сучасні правоохоронні органи. Інвестуючи у всебічний розвиток та розширення можливостей працівників, установи можуть бути краще підготовлені для того, щоб орієнтуватися на мінливі вимоги, що пред'являються до їх функцій, адаптуватися до мінливих соціальних очікувань та сприяти позитивним перетворенням системи кримінального правосуддя, зокрема в умовах воєнного стану в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, стратегічна інтеграція засобів фізичної підготовки в професійний розвиток

військовослужбовців правоохоронних органів є важливим кроком у вихованні нового покоління лідерів, здатних вселяти довіру, розвивати співпрацю і сприяти позитивним змінам в організації і спільнотах, яким вони служать.

Оскільки вимоги правоохоронних органів продовжують змінюватися, необхідні подальші досліджен-

ня не тільки для вивчення конкретних механізмів, за допомогою яких фізична підготовка впливає на розвиток лідерських та управлінських навичок, а й для визначення найбільш ефективних методик навчання та стратегій впровадження, що дозволяють отримати максимальну користь як для співробітників, так і для громад, які вони захищають.

Література

1. Бурлакова І. А., Остапенко І. С., Герасимчук О. В., Чередніченко О. М. Психологія військового лідерства : навчальний посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2023. 159 с.
2. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України: Військова керівна публікація військовим організаційним структурам з порядку організації розвитку військового лідерства у ЗС України. *Генеральний штаб ЗС України*. 2020. 27 с.
3. Єрмоєнко Е. А. Вдосконалення професійних правоохоронних навичок співробітників силових структур засобами бойового хортингу. *Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь). Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. С. 1633–1645.
4. Присяжнюк С. І., Приймаков О. О., Дж. Ейдер. Сучасні тенденції та перспективи вдосконалення фізичної підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України: V Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 25 листопада 2021 р.). Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. Київ : НУОУ, 2021. С. 21–25.
5. Цевельов О. Формування політики професійної військової освіти в Україні в сучасних умовах. *Військова освіта*. 2021. № 2(44). С. 255–267.
6. Швець В., Павлова Ю., Боднар І. Фахова компетентність інструкторів фізичної підготовки і спорту органів внутрішніх справ. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2021. № 6(3). С. 366–373.

References

1. Burlakova, I. A., Ostapenko, I. S., Herasymchuk, O. V., Cherednichenko, O. M. (2023). *Psykhologhiia viiskovoho liderstva: navchalnyi posibnyk*. Zhytomyr: Zhytomyrska politehnika [in Ukrainian].
2. Heneralnyi shtab ZS Ukrainy. (2020). *Doktryna rozvytku viiskovoho liderstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Viiskova kerivna publikatsiia viiskovym orhanizatsiinym strukturam z poriadku orhanizatsii rozvytku viiskovoho liderstva u ZS Ukrainy* [in Ukrainian].
3. Ieromenko, E. A. (2022). *Vdoskonalennia profesiinykh pravookhoronnykh navychok spivrobitnykiv sylovykh struktur zasobamy boiovoho khortynhu. Boiovyi khortynh ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* m. Irpin. Min-vo finansiv Ukrainy, Derzhavnyi podatkovyi universytet [ta in.] [in Ukrainian].
4. Prysiazhniuk, S. I., Pryimakov, O. O., Dzh. Eider. (2021). *Suchasni tendentsii ta perspektyvy vdoskonalennia fizychnoi pidhotovky kursantiv u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh. Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku fizychnoi pidhotovky ta sportu Zbroinykh Syl Ukrainy, pravookhoronnykh orhaniv, riatuvalnykh ta inshykh spetsialnykh sluzhb na shliakh yevroatlantychnoi intehtatsii Ukrainy: V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*. Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho [in Ukrainian].
5. Tsevelov, O. (2021). *Formuvannia polityky profesiinoi viiskovoi osvity v Ukraini v suchasnykh umovakh. Viiskova osvita*, 2(44), 255–267 [in Ukrainian].
6. Shvets, V., Pavlova, Yu., Bodnar, I. (2021). *Fakhova kompetentnist instruktoriv fizychnoi pidhotovky i sportu orhaniv vnutrishnykh sprav. Ukrainskyi zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu*, 6(3), 366–373 [in Ukrainian].

Потапенко Сергій Анатолійович

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
доцент кафедри цивільного, господарського та трудового права
Академії праці, соціальних відносин і туризму;
адвокат

Potapenko Sergii

PhD in «Law», Associate professor of the
Department of Civil, Economic and Labor Law
Academy of Labour, Social Relations and Tourism;
Lawyer
ORCID: 0000-0003-3447-5971

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10473

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТЕРИТОРІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД WAYS OF IMPROVING THE MECHANISM OF RESTORATION OF TERRITORIES OF TERRITORIAL COMMUNITIES DAMAGED DURING THE WAR

Анотація. Вступ. Повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію суверенної та незалежної України завдало значних людських втрат, руйнування їхніх осель, майна, а також критичної інфраструктури територій територіальних громад. Наведене обумовило прийняття низки нормативно-правових актів, спрямованих на правове регулювання процедур відновлення постраждалих під час війни територій областей та територіальних громад.

Але, питання обґрунтування пропозицій правового забезпечення оперативного внесення змін до чинної документації щодо відновлення територій територіальних громад ще не стало темою активних теоретико-правових досліджень та предметом правового регулювання.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання порядку розроблення, погодження, затвердження документів, що передбачають комплексне відновлення територій територіальних громад, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства стосовно забезпечення оперативного внесення змін до вже затвердженої документації щодо відновлення території територіальної громади.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти, що унормовують порядок створення проектної документації щодо відновлення постраждалих територій територіальних громад, а також праці вітчизняних науковців, що досліджують проблеми відновлення та розвитку територіальних громад.

У дослідженні використані загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання: герменевтичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, системного аналізу, правового моделювання.

Результати. У статті на основі системного аналізу нормативно-правових актів, що регулюють створення проектної документації щодо відновлення постраждалих під час війни територій територіальних громад досліджений склад даної документації, вимоги і критерії віднесення постраждалої території територіальної громади до території відновлення. Аргументовано, що неврегульованим на законодавчому рівні залишається проблема забезпечення оперативного внесення змін до вже затвердженої документації, яка передбачає комплекс заходів щодо відновлення територій територіальних громад у зв'язку з новими руйнуваннями на тлі війни. Сформульовані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства стосовно забезпечення оперативного внесення змін до вже затверджених програм комплексного відновлення територій територіальних громад і плану відновлення та розвитку територіальної громади.

Перспективи. Удосконалення законодавства в частині підстав та процедур оперативного внесення змін до затвердженого плану комплексного відновлення території територіальної громади або плану відновлення та розвитку територіальної громади за спрощеною процедурою у разі заподіяння нової шкоди дозволить значно з економити час та бюджетні кошти.

Ключові слова: територія територіальної громади, постраждала територія, програма комплексного відновлення території, план відновлення та розвитку територіальної громади, комплексний план просторового розвитку території територіальної громади.

Summary. Introduction. The full-scale invasion of the aggressor country on the territory of sovereign and independent Ukraine caused significant human losses, destruction of their homes, property, as well as critical infrastructure of territories of territorial communities. The above caused the adoption of a number of normative legal acts aimed at the legal regulation of procedures for the restoration of the territories of regions and territorial communities affected during the war.

However, the issue of substantiation of proposals for legal provision of operational changes to the current documentation regarding the restoration of the territories of territorial communities has not yet become a topic of active theoretical and legal research and a subject of legal regulation.

The purpose of the study is to analyze the legal regulation of the procedure for the development, approval, and approval of documents that provide for the comprehensive restoration of territories of territorial communities, as well as the formulation of proposals for improving the current legislation in order to ensure the prompt introduction of changes to the already approved documentation regarding the restoration of territory of the territorial community.

Materials and methods. The research materials are normative legal acts that standardize the procedure for creating project documentation for the restoration of affected territories of territorial communities, as well as the work of domestic scientists investigating the problems of restoration and development of territorial communities.

The research uses general scientific and special scientific methods of scientific knowledge: hermeneutic, comparative legal, formal logical, system analysis, legal modeling.

The results. The article, based on a systematic analysis of legal acts governing the creation of project documentation for the restoration of war-damaged territories of territorial communities, examines the composition of this documentation, the requirements and criteria for assigning the affected territory of a territorial community to the territory of restoration. It is argued that the problem of ensuring the prompt introduction of changes to the already approved documentation, which provides for a set of measures to restore the territories of territorial communities in connection with new destructions against the background of the war, remains unsettled at the legislative level. Formulated proposals for improving the current legislation in order to ensure the prompt introduction of changes to the already approved programs for the complex restoration of territories of territorial communities and the plan for the restoration and development of territorial community.

Prospects. Improving the legislation in terms of the grounds and procedures for promptly making changes to the approved plan for comprehensive restoration of the territory of territorial community or the plan for the restoration and development of the territorial community under a simplified procedure in the event of new damage will significantly save time and budget funds.

Key words: territory of territorial community, affected territory, comprehensive restoration program of territory, territorial community recovery and development plan, comprehensive plan for the spatial development of territory of territorial community.

Постановка проблеми. Розпочате 24.02.2022 року повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію суверенної та незалежної України призвело до значних людських втрат серед військових і мирного населення нашої країни, руйнування їхніх осель, майна, а також критичної інфраструктури територій територіальних громад (далі — територія ТГ). Станом на 01.12.2023 року пошкоджено 1,4 млн. житлових приміщень, зокрема 135 тис. індивідуальних житлових будинків, особливо у східних регіонах. На 25.03.2024 року пошкоджено 3282 та зруйновано 391 заклад освіти (у Донецькій області постраждали майже всі заклади освіти). Пошкоджено 1675 об'єктів інфраструктури у 663 закладах охорони здоров'я. На 01.12.2023 року 47% об'єктів енергетичної інфраструктури зазнало руйнувань внаслідок масованих ракетних обстрілів. Наведене негайно поставило на порядок денний гостре питання ревіталізації та відновлення постраждалих під час війни територій ТГ та унормування цих процесів на рівні законодавства.

З 27.07.2022 року відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії

проти України стало одним із напрямів державної регіональної політики України [2]. Комплексне відновлення постраждалих під час війни територій в Україні наразі врегульовано низкою законодавчих актів, серед яких базовим є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [3], останнім унормовані підстави, склад та повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які приймають рішення про розроблення програми комплексного відновлення (далі — ПКВ) області, території ТГ (її частини), яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території ТГ, яка постраждала внаслідок збройної агресії Росії проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища [3, ст.ст. 15¹, 15²].

Розроблення, погодження ПКВ області, території ТГ (її частини), проведення їх громадського обговорення та внесення змін до них, врегульовано Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 року № 1159

(далі — Порядок № 1159) [4]. Критерії визначення територій відновлення та Порядок розроблення, реалізації та моніторингу плану відновлення та розвитку регіонів і планів відновлення та розвитку ТГ визначені порядками, що затверджені постановою уряду від 18.07.2023 року № 731 (далі — постанова уряду № 731) [5]. Зокрема цими документами визначені вимоги і критерії при умові наявності яких територія ТГ або мікрорегіон можуть розраховувати на відновлення, а також механізм розроблення, реалізації та моніторингу плану відновлення та розвитку регіонів та територій ТГ. Також у 2023 році вже репрезентовано розроблені Благодійним фондом «Право на захист» (за фінансової підтримки Європейського союзу) методичні рекомендації щодо розроблення ПКВ території ТГ [6].

Є надія, що прийняття зазначених правових актів дасть змогу прискорити відновлення постраждалих під час війни територій ТГ і регіонів, зокрема, відновити об'єкти транспортної, комунальної та соціальної інфраструктури, об'єкти житлового та громадського призначення. Досвід створення ПКВ територій ТГ громадами, які вже пройшли цей шлях, а також перспектива отримання міжнародного фінансування чинних ПКВ територій ТГ стали поштовхом для інших громад активніше включатися у процеси їх створення у 2024 році. Однак недостатньо врегульованим на законодавчому рівні залишається проблема забезпечення оперативного внесення змін до вже затвердженої документації, яка передбачає комплекс заходів щодо відновлення територій ТГ на тлі війни, що надалі триває.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню актуальних питань відновлення територій ТГ в Україні присвячені наукові праці багатьох вітчизняних дослідників та міжнародних експертів. Так, аналіз ролі органів місцевого самоврядування у процесі відновлення країни в умовах воєнного стану проводиться в наукових працях І. Пирого, М. Пирого [7]. Правове забезпечення процесу відновлення та розвитку ТГ висвітлено у роботах Т. Лукері [8], Л. Горбатої [9], О. Шуляк [10]. Специфіку регіонального розвитку та планування відновлення території України висвітлюють такі вітчизняні науковці, як А. Ткачук, Ю. Третяк [11]. С. Приліпко, Н. Васильєва, О. Маркушин у своїх напрацюваннях, у розрізі практичної площини, доводять актуальність проведення аналізу руйнувань інфраструктурних об'єктів і визначення оптимальних варіантів управлінських рішень щодо ефективного здійснення подальших заходів із відбудови конкретної ТГ [12]. Проблематику та процесуальну специфіку відновлення і розвитку ТГ в Україні досліджує у своїй статті О. Євсюкова [13].

Сучасний стан відновлення територій ТГ в Україні під час війни у повоєнний період наразі є і залишатиметься предметом дослідження багатьох науковців, експертів, аналітиків і державотворців досить тривалий час, оскільки тенденційність роз-

витку суспільно-політичної ситуації постійно зазнаватиме системних змін. Але, питання обґрунтування пропозицій правового забезпечення оперативного внесення змін до чинної документації щодо відновлення територій ТГ ще не стало предметом активних теоретико-правових досліджень. Тож, дана публікація є однією із небагатьох робіт на дану проблематику у вітчизняній юридичній літературі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є аналіз нормативно-правових актів, що визначають порядок розроблення, погодження, затвердження документів, що передбачають комплексне відновлення територій ТГ, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства стосовно забезпечення оперативного внесення змін до вже затверджених ПКВ території ТГ і Плану відновлення та розвитку території ТГ.

Виклад основного матеріалу. ПКВ території ТГ розробляється за рішенням виконавчого органу сільської, селищної, міської ради у формі електронного документа, який обов'язково вноситься до Реєстру будівельної діяльності у форматі визначеному урядом. Структурно дана програма повинна містити такі основні елементи: 1) причини розроблення програми; 2) загальний опис території ТГ (населених пунктів), для якої (яких) вона розробляється; 3) відомості про наявність чинної містобудівної документації на дану територію; 4) інформація про шкоду, заподіяну бойовими діями, терористичними актами, диверсіями; 5) інформація про технічну можливість та економічну доцільність відновлення пошкоджених об'єктів шляхом нового будівництва, їх перенесення, або виконання робіт з реконструкції, реставрації, капітального чи поточного ремонту; 6) пропозиції щодо внесення змін або розроблення містобудівної документації на місцевому рівні; 7) план заходів для забезпечення комплексного відновлення відповідної території (її частини) з визначенням їх пріоритетності; 8) попередній фінансово-економічний розрахунок для забезпечення заходів комплексного відновлення відповідної (її частини) та пропозиції щодо джерел їх фінансування [3, ст. 151]. ПКВ території ТГ за правовою природою не є містобудівною документацією, не підлягає екологічній оцінці та розгляду архітектурно-будівельною радою. Тож, Порядок № 1159 не встановлює прямих вимог до графічних матеріалів ПКВ території ТГ [4], оскільки фактично їх розроблення є проміжним етапом аналізу даних та розробки комплексних рішень для наступного визначення окремих проектів.

Порядком № 1159 (п. 11, п. 12) унормовано, що у разі отримання додаткових даних, що можуть вплинути на зміст ПКВ області, території ТГ (її частини), за рішенням обласної державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради допускається розроблення змін до такої програми. При цьому, внесення змін до зазначених

програм здійснюється за процедурою, визначеною цим Порядком для її розроблення [4]. Тобто потрібно розпочинати розроблення ПКВ з початку, що займе тривалий час та нові фінансові затрати.

Постановою уряду № 731 передбачено, що ТГ відноситься до території відновлення за умови наявності хоча б одного з таких критеріїв: 1) на території ТГ відбувалися бойові дії; 2) територія ТГ або її частина була тимчасово окупована; 3) на території ТГ наявні руйнування об'єктів інфраструктури, житлового фонду внаслідок бойових дій та/або обстрілів; 4) територія ТГ характеризується значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав та різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку тощо [5]. При цьому варто зазначити, що якщо на території ТГ ведуться активні бойові дії або дана територія є тимчасово окупованою країною-агресором то віднесення такої громади до території відновлення не можливе.

Вважається, що територія ТГ характеризується значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав та різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку за наступними показниками:

- якщо чисельність населення зменшилася порівняно із станом на 01.01.2022 року не менше ніж на 15%;
- якщо рівень безробіття порівняно із станом на 01.01.2022 року збільшився не менше ніж на 15%;
- якщо кількість внутрішньо переміщених осіб від загальної чисельності населення громади станом на 01.01.2022 року становить понад 10%;
- якщо зменшення обсягу надходжень від сплати податків та зборів до загального фонду місцевого бюджету з березня по грудень 2022 року порівняно з відповідним періодом 2021 року становить не менше 15% [14].

При наявності постраждалих внаслідок бойових дій територій ТГ обласні військові адміністрації подають до Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України (далі — Мінінфраструктури) інформацію про необхідність віднесення таких територій ТГ до територій відновлення. Визначення таких територій здійснюється комісією у складі народних депутатів — членів профільного комітету Верховної Ради України, яку утворює Мінінфраструктури за участі заінтересованих органів місцевого самоврядування. Підготовлений комісією перелік територій ТГ, які віднесено до територій відновлення, затверджує Кабінет Міністрів України у Державній стратегії регіонального розвитку України.

ПКВ території ТГ розробляється за рішенням виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради в межах території ТГ, проект розробленої програми підлягає обов'язковому погодженню з уповноваженим органом містобудування та архітектури обласної державної адміністрації, а потім, після проведення громадського обговорення, дана програма

затверджується на пленарному засіданні сесії цієї ради [3, ст. 15²].

План відновлення та розвитку ТГ (далі — план відновлення ТГ), що віднесена до території відновлення, (ще один документ з відновлення території ТГ) розробляє виконавчий комітет сільської, селищної, міської ради та військова адміністрація населеного пункту в межах території ТГ, а після його погодження затверджує сільська, селищна, міська рада.

План відновлення та розвитку регіонів розробляє Мінінфраструктури разом з іншими зацікавленими центральними та місцевими органами виконавчої влади і враховує наявний потенціал, перспективну спеціалізацію територій. При цьому, розробка такого плану розпочинається протягом 10 днів після затвердження урядом переліку ТГ території яких віднесено до територій відновлення. Своєю чергою, органи місцевого самоврядування у двомісячний строк після оприлюднення Мінінфраструктури інформації про розробку Плану відновлення та розвитку регіонів подають на погодження проект Плану відновлення ТГ, який має включати відомості про: завдання і заходи з відновлення та розвитку; прогнозовану потребу та можливі джерела фінансування; індикатори виконання завдань, здійснення заходів з відновлення та розвитку і їх прогнозні значення; перелік проектів регіонального (місцевого) розвитку. Розроблений за встановленою процедурою План відновлення та розвитку регіонів підлягає затвердженню Кабінетом Міністрів України.

При цьому, постановою уряду № 731 визначено, що внесення змін до планів відновлення ТГ, а також до переліків проектів регіонального (місцевого) розвитку здійснюється в порядку, передбаченому для розроблення таких документів (тобто це вже нова документація). Підставою для внесення змін до Плану відновлення ТГ є результати моніторингу їх виконання [5].

Варто враховувати, що різні рівні руйнувань територій ТГ та викликані бойовими діями впливи обумовлюють різну послідовність розроблення документів щодо відновлення. Якщо територія ТГ значно постраждала, потребує глибокого аналізу та значного перепланування, то необхідним є: розроблення ПКВ території ТГ, а в подальшому на її основі → комплексного плану просторового розвитку території ТГ (далі — комплексний план). Коли територія ТГ частково постраждала, але зазнала впливів через міграцію та релокацію виробництв, то сценарій може бути наступним: План відновлення ТГ → ПКВ території ТГ (за потреби) → комплексний план. У разі, якщо територія ТГ не постраждала, але зазнала впливів через міграцію та релокацію виробництв послідовність наступна: ПКВ території ТГ → комплексний план → план відновлення ТГ [15].

Згідно зазначених нормативно-правових актів плани відновлення та розвитку регіонів та територій ТГ розроблятимуться на період до 31.12.2027 року.

Проведення моніторингу за виконання зазначених планів щороку здійснюється Мінінфраструктури на підставі даних офіційної статистики, інформації міністерств, інших центральних органів виконавчої влади. Моніторинг виконання плану відновлення та розвитку регіонів може проводитися, зокрема, на основі екосистеми управління відбудовою DREAM та Геоінформаційної системи здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад (ГІС).

24.06.2024 року відбулось восьме засідання Робочої групи Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування щодо визначення пріоритетів та заходів з питань комплексного відновлення територій (областей, територій ТГ), постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, або в яких сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні та інші кризові явища. Під час даного засідання було обговорено питання реалізації завдань з планування відновлення і просторового планування територій областей. Присутні на засіданні головні архітектори Полтавської, Дніпропетровської та Львівської областей поділилися досвідом з розробки ПКВ територій, допроектними проробками, структурами програм, врахуванням інтересів суміжних областей та ТГ, планами заходів при напрацюванні документів комплексного відновлення та розвитку [16]. Також вони повідомили про складнощі, з якими зіштовхнулися спеціалісти при розробці та затвердженні ПКВ територій та ознайомили з досвідом аналізу та збору вихідних даних для розробки програм областей, прикладами релокації бізнесу, новими векторами розвитку регіонів з метою внесення змін до схем планування територій областей та напрацювання комплексних планів.

Під час засідання даної робочої групи було презентовано розроблені ПКВ територій ТГ. Приміром, Вінницькою міською радою Вінницького району Вінницької області наголошено про створення спеціального департаменту в апараті міської ради для здійснення відновлення та розвитку території Вінницької міської ТГ, про роботу над ПКВ області, визначення стратегічних пріоритетів та оперативних цілей для врахування при відновленні громади, зазначено про реалізацію плану заходів програми з проектами відновлення та розвитку громади, а також відмічено, що програма вже готова для винесення на затвердження Вінницькою міською радою [16].

Подібні практики свідчать про активну роботу громад та їх органів місцевого самоврядування у розробленні ПКВ території ТГ та проектів відновлення ТГ.

На основі аналізу зібраних даних Мінінфраструктури наведені орієнтовні оцінки щодо потреб у розробленні ПКВ територій ТГ, а саме:

- з 1469 ТГ (не рахуючи Автономну Республіку Крим) за попередніми оцінками доцільно розроблення ПКВ території ТГ у +/-425 (з них на контрольованій території +/-270);
- в окупації, або де йдуть активні бойові дії знаходяться +/-200 ТГ;
- розроблення ПКВ території ТГ розпочато у всіх областях України, окрім Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим, що можливо буде зробити лише після їх деокупації [15].

З-поміж інших областей, найбільші показники розроблених ПКВ територій ТГ мають Харківська (9), Кіровоградська (8), Київська (7), Чернігівська (7) та Миколаївська (6) області [15]. Затверджені ПКВ територій ТГ можуть стати основою для отримання міжнародного фінансування загальним розміром від 1 мільярд євро.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, механізм забезпечення комплексного відновлення постраждалих внаслідок бойових дій територій ТГ включає наступні елементи: 1) формування плану заходів з відновлення та розвитку України в умовах війни та у повоєнний період; 2) розроблення ПКВ територій ТГ, Плану відновлення ТГ (на їх основі комплексного плану); 3) пошук джерел фінансування реалізації зазначених заходів. Разом з тим, даний механізм не передбачає можливості оперативного внесення змін до затвердженої ПКВ території ТГ та/або Плану відновлення ТГ внаслідок шкоди, яка може бути заподіяна бойовими діями, терористичними актами, диверсіями, ракетними атаками в майбутньому на тлі війни в Україні. Наведене обумовлює удосконалення чинного законодавства, яке регулює порядок відновлення постраждалих територій ТГ. Зокрема ми пропонуємо доповнити ст.ст. 15¹, 15² Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», Порядок № 1159 та постанову уряду № 731 положеннями, що визначають підстави та процедури внесення змін до затвердженого ПКВ території ТГ та/або Плану відновлення ТГ за спрощеною процедурою (можливо у форматі актуалізації даних) у разі заподіяння нової шкоди території ТГ під війни, що триває.

Література

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2024 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13.08.2024 р. № 940. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11> (дата звернення: 18.11.2024).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій : Закон України від 09.07.2022 р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n41> (дата звернення: 18.11.2024).
3. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
4. Порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них : постанова Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 р. № 1159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2024).
5. Про затвердження Порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2023 р. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.08.2024).
6. Розроблення Програми комплексного відновлення території територіальної громади: методичні рекомендації. Благодійний фонд «Право на захист». Київ, 2023. 44 с. URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/programa_vidnovlennya_ukr_web-.pdf (дата звернення: 18.11.2024).
7. Пирого І. С., Пирого М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283029/277209> (дата звернення: 18.11.2024).
8. Лукеря Т. Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати. URL: <https://decentralization.ua/news/17127> (дата звернення: 18.11.2024).
9. Горбата Л. Нормативно-правове регулювання процесу відновлення територіальних громад в Україні. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/37-2023/13.pdf> (дата звернення: 18.11.2024).
10. Шуляк О. Комплексне відновлення громад та регіонів: із чого почати. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3821039-kompleksne-vidnovlennya-gromad-ta-regioniv-izcogo-pocati.html> (дата звернення: 18.11.2024).
11. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-taregionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/> (дата звернення: 18.11.2024).
12. Приліпко С., Васильєва Н., Маркушин О. Аналіз стану руйнувань інфраструктурних об'єктів в Ірпінській територіальній громаді Київської області. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 221–228. URL: http://www.rdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2022/31.pdf (дата звернення: 18.11.2024).
13. Євсюкова О. В. Відновлення та розвиток територіальних громад в Україні: проблематика та процесуальна специфіка. *Держава та регіони*. 2023. № 4 (82). С. 110–118.
14. Розробка планів відновлення: інфографіки. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/news/17136> (дата звернення: 18.11.2024).
15. Розроблення програми комплексного відновлення області (вимоги постанови КМУ від 14.10.2022 р. № 1159 та рекомендації. *Міністерство розвитку громад та інфраструктури України*. 14 с. URL: https://architecture.te.gov.ua/media/uploads/%D0%B0%D0%BB%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BC_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96.pdf (дата звернення: 18.11.2024).
16. У комітеті з питань організації державної влади відбулося засідання Робочої групи щодо визначення пріоритетів та заходів з питань комплексного відновлення територій (областей, територіальних громад), постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. *Офіційний вебпортал Парламенту України*. 27.06.2024 р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/251242.html (дата звернення: 18.11.2024).

References

1. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2024 roky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 № 695 (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.08.2024 r. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11> [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii: Zakon Ukrainy vid 09.07.2022 r. № 2389-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n41> [in Ukrainian].
3. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 17.02.2011r. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> [in Ukrainian].
4. Poriadok rozroblennia, provedennia hromadskoho obhovorenna, pohodzhennia prohran kompleksnoho vidnovlennia oblasti, terytorii terytorialnoi hromady (ii chastyny) ta vnesennia zmin do nykh: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.10.2022 r. № 1159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.07.2023 r. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Rozroblennia Prohramy kompleksnoho vidnovlennia terytorii terytorialnoi hromady: metodychni rekomendatsii. Blahodiinyi fond “Pravo na zakhyst”. Kyiv, 2023. 44 s. URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/programa_vidnovlennya_ukr_web-.pdf [in Ukrainian].
7. Pyroha I.S., Pyroha M.I. Rol mistsevoho samovriaduvannia u vidbudovi v umovakh voiennoho stanu. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283029/277209> [in Ukrainian].
8. Lukeria T. Shcho zaraz vibuvaietsia z derzhavnoi politykoiu vidnovlennia hromad i yaki pytannia treba vrakhuvaty. URL: <https://decentralization.ua/news/17127> [in Ukrainian].
9. Horbata L. Normatyvno-pravove rehuliuвання protsesu vidnovlennia terytorialnykh hromad v Ukraini. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/37-2023/13.pdf> [in Ukrainian].
10. Shuliak O. Kompleksne vidnovlennia hromad ta rehioniv: iz choho pochaty. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3821039-kompleksne-vidnovlennia-gromad-ta-regioniv-izcogo-pocati.html> [in Ukrainian].
11. Tkachuk A., Tretiak Yu. Pro vidnovlennia ta rehionalnyi rozvytok pislia viiny. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennia-taregionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/> [in Ukrainian].
12. Prylipko S., Vasylieva N., Markushyn O. Analiz stanu ruinuван infrastrukturnykh ob'ektiv v Irpinskii terytorialnii hromadi Kyivskoi oblasti. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, № 4. S. 221–228. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2022/31.pdf [in Ukrainian].
13. Yevsiukova O. V. Vidnovlennia ta rozvytok terytorialnykh hromad v Ukraini: problematyka ta protsesualna spetsyfika. *Derzhava ta rehiony*. 2023. № 4 (82). S. 110–118.
14. Rozrobka planiv vidnovlennia: infohrafiky. *Detsentralizatsiia*. URL: <https://decentralization.ua/news/17136> [in Ukrainian].
15. Rozroblennia prohramy kompleksnoho vidnovlennia oblasti (vymohy postanovy KMU vid 14.10.2022 r. № 1159 ta rekomendatsii. *Ministerstvo rozvytku hromad ta infrastruktury Ukrainy*. 14 s. URL: https://architecture.te.gov.ua/media/uploads/%D0%B0%D0%BB%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BC_%D0%BE%D0%B1%D0%B%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96.pdf [in Ukrainian].
16. U komiteti z pytan orhanizatsii derzhavnoi vlady vidbulosia zasidannia Robochoi hrupy shchodo vyznachennia priorytetiv ta zakhodiv z pytan kompleksnoho vidnovlennia terytorii (oblastei, terytorialnykh hromad), postrazhdalych vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy. *Ofitsiinyi vebportal Parlamentu Ukrainy*. 27.06.2024 r. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/251242.html [in Ukrainian].

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 11 (81)

Головний редактор — *Курило В. І.*

Київ 2024

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.11.2024. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура NewCenturySchoolbook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 11,39. Тираж 100. Замовлення № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.